

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№6 (229)**

Київ 2020

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 6 (229). – К., 2020. – 137 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол №3 від 04.03.2020 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЄЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕШКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитовані Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Російський індекс наукового цитування (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2020. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2020

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

**Сборник научных трудов
№6 (229)**

Киев 2020

**Формирование рыночных отношений в Украине: Сборник научных трудов
Вып. 6 (229). К., 2020. – 137 с.**

Рекомендовано Ученым Советом ГНИИМЭ
Протокол №3 от 04.03.2020 г.

Сборник статей посвящено научным достижениям молодых ученых – аспирантов и соискателей ученых степеней кандидата и доктора экономических наук. Он охватывает широкий спектр проблем по таким направлениям:

- макроэкономические аспекты современной экономики;
- инновационно–инвестиционная политика;
- экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности;
- развитие региональной экономики;
- социально–трудовые проблемы.

Рассчитано на ученых и специалистов, занимающихся вопросами управления экономикой и изучают теорию и практику формирования рыночных отношений в Украине.

В соответствии с Приказом Министерства образования и науки Украины от 28 декабря 2019 № 1643 данный сборник включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины, в которых могут публиковаться результаты диссертационных работ на соискание ученых степеней доктора и кандидата наук, категория «Б».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

СТУДИНСКАЯ Г.Я., доктор экономических наук (Главный научный редактор)
ХОДЖАЯН А.А., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ПАСЕЧНИК Ю.В., доктор экономических наук, профессор (заместитель научного редактора)
ЗАХАРИН С.В., доктор экономических наук, профессор, с.н.с. (заместитель научного редактора)
АЛЕКСЕЕВ И. В., доктор экономических наук, профессор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат экономических наук, директор
ВАРНАЛИЙ Э.С., доктор экономических наук, профессор
ГУЖВА И.Ю., доктор экономических наук
ПИЛЛА В.И., доктор экономических наук, профессор
КИЗИМА Н.Н., доктор экономических наук, профессор, член–корр НАНУ
КУЛЬПИНСКИЙ С.В., доктор экономических наук, профессор
КОРНЕЕВ В.В., доктор экономических наук, профессор
КРАСКЕВИЧ В.Е., доктор технических наук, профессор
ЛОПУШНЯК С., доктор экономических наук, профессор
СИГАЙОВ А.А., доктор экономических наук, профессор
ШОСТАК Л.Б., доктор экономических наук, профессор
ГАРБАР Ж.В., доктор экономических наук, доцент, профессор
ЧЕРКАШИНА Е.Ф., кандидат экономических наук, доцент
ИВАНОВ Е.И., кандидат экономических наук (ответственный секретарь)

МЕЖДУНАРОДНАЯ РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

АГНЕШКА ДЗЮБИНСКА, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АДАМ САМБОРСКИЙ, доктор философии Экономический университет г. Катовице, Польша, профессор кафедры менеджмента предприятия
АНАТОЛИЙ ЗИНОВЬЕВИЧ КОРОБКИН, доцент, к.э.н., заведующий кафедрой экономических и правовых дисциплин ЗО «Белорусский торгово–экономический университет потребительской кооперации», Беларусь, Гомель
ВИРГИНИЯ ЮРЕНИЕНЕ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой философии и культурологии, Каунасский факультет, Вильнюсский университет, Литва
ГОРБОВ АРТУР ЮЛИАНОВИЧ, профессор, доктор технических наук, Словацкая Академия аграрных наук, член отделения экономики и менеджмента, (Словакия)
ДИАНА СПУЛБЕР, доктор философии, Университет Генуи, ассистент профессора кафедры философии обществ, г. Генуя (Италия)
ИВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, профессор, доктор экономических наук, Университет «проф. д–р Асен Златаров», заведующий кафедрой экономики и управления, г. Бургас (Болгария)
МИТАР ЛУТОВАЦ, профессор, доктор технических наук, Университет Унион им. Николая Тесла, факультет индустриального управления, заведующий кафедрой технологий, г. Белград (Сербия)
ЮРАЙ СИПКО, профессор, доктор экономических наук, Словацкая Академия наук, директор института экономических исследований, г. Братислава Словакия)
СОФИЯ ВИШКОВСКАЯ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой организации и управления (факультет управления) Технически–естественной университет им. Яна и Енджея Снядецкий в Быдгоще, Быдгощ, Польша
СТЕФАН ДЫРКА, доктор экономических наук, профессор, Высшая экономическая школа в Катовице Польша, профессор кафедры менеджмента и маркетинга. Международный аккредитор Министерства науки и образования Республики Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, профессор, доктор наук, заведующий кафедрой микроэкономики, факультет экономики и менеджмента, Щецинский университет, Польша

Печатное периодическое издание «Формирование рыночных отношений в Украине»

Внесено в международную базу данных периодических изданий:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Индексирование и реферирование: «Украиника Наукова», «Джерело», Научная электронная библиотека eLIBRARY.ru

Международные информационные и наукометрические базы данных: Российский индекс научного цитирования (РИНЦ), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Национальная библиотека Украины имени В.И. Вернадского.

Формирование рыночных отношений в Украине, 2020. Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 года

© Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики, 2020

State Scientific Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

**Collection of scientific works
№6 (229)**

Kyiv 2020

**Market Relations Development in Ukraine: Collection of scientific works
Volume 6 (229). K., 2020. – 137 p.**

Recommended by the Academic Council SSRIEM
Protocol No. 3 dated March 04, 2020

The collection of articles is devoted to scientific achievements of young scientists – graduate students and candidates for scientific degrees of Ph.D and doctor of economic sciences. It covers a wide range of issues in these areas:

- Macro-economic aspects of modern economy;
- Innovation and investment policy;
- Economic issues of industries and types of economic activity development;
- Development of a regional economy;
- Social-labor problems.

Collection of works is focused on scientists and specialists dealing with economic management and those, who learn the theory and practice of market economy in Ukraine.

According to the Decree of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1643 of December 28, 2019, this collection is included in the List of scientific professional editions of Ukraine in which the results of the dissertation works for obtaining the scientific degrees of doctor and candidate of sciences, category «B» can be published.

EDITORIAL BOARD

G. STUDINSKA, Doctor of Economics, (Chief Scientific Editor)
A. KHODZHAIAN, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
Y. PASICHNYK, Doctor of Economics, Professor (Deputy Editor in Chief)
S. ZAKHARIN, Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher (Deputy Editor in Chief)
I. ALEKSEEV, Doctor of Economics, Professor
P. NEBOTOV, Candidate of Science, Director
Z. VARNALIY, Doctor of Economics, Professor
I. GUZHVA, Doctor of Economics
V. PYLA, Doctor of Economics, Professor
M. KYZYM, Doctor of Economics, Professor, member of the NASU
S. KULPINSKY, Doctor of Economics, Professor
V. KORNEEV, Doctor of Economics, Professor
V. KRASKEVICH, Doctor of Technical Sciences, Professor
H. LOPUSHNIAK, Doctor of Economics, Professor
A. SIGAYOV, Doctor of Economics, Professor
L. SHOSTAK, Doctor of Economics, Professor
Z. HARBAR, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
K. CHERKASHYNA, Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor
Ye. IVANOV, Candidate of Science (Economics) (executive secretary)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

AGNESHKA DZYUBINSKAYA, Doctor of Philosophy, Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Management of the Enterprise
ADAM SAMBORSKI, Ph.D., Economic University of Katowice, Poland, Professor of the Department of Enterprise Management
ANATOLIY ZINOVYOVICH KOROBKIN, Associate Professor, Ph.D, Head of the Department of Economic and Legal Disciplines of the Belarusian Trade and Economic University of Consumer Cooperatives, Belarus, Gomel
VIRGINIA YURENIENE, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Philosophy and Culturology, Kaunas Faculty, Vilnius University, Lithuania
GORBOVY ARTHUR YULIANOVICH, Professor, Doctor of Technical Sciences, Slovak Academy of Agrarian Sciences, member of the Department of Economics and Management, (Slovakia)
DIANA SPULBER, Ph.D., University of Genoa, Assistant Professor, Department of Philosophy of Societies, Genoa (Italy)
IVAN TYNEV DMITROV, Professor, Doctor of Economics, University «Prof. Dr. Asen Zlatarov, Head of the Department of Economics and Management, Burgas (Bulgaria)
MITAR LUTOVATS, Professor, Doctor of Technical sciences, UNION UNIV. Mykola Tesla, Faculty of Industrial Management, Head of Technology Department, Belgrade (Serbia)
YURAY SIPKO, Professor, Doctor of Economics, Slovak Academy of Sciences, Director of the Institute for Economic Research, Bratislava, Slovakia)
SOFIA VISHKOVSKA, Professor, Doctor of Sciences, Head of Department of Organization and Management, UTP University of Science and Technology, Bydgoszcz, Poland
STEFAN DIRKA, Doctor of Economics, Professor, Higher Economics School in Katowice Poland, Professor of Management and Marketing Department. International accredited by the Ministry of Science and Education of the Republic of Kazakhstan
TOMASH BERNAT, Professor, Doctor of Science, Head of the Department of Microeconomics, Faculty of Economics and Management, Szczecin University, Poland

Printed periodical «Market Relations Development in Ukraine»

Included in the international database of periodicals:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Indexing and reviewing: Ukrainika Naukova, Dzherelo, Scientific Electronic Library eLIBRARY.ru

International information and scientometric data base: Russian Science Citation Index (RISC), CyberLeninka, Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), National Library of Ukraine after V.I. Vernadskiy

Market Relations Development in Ukraine, 2020. Certificate of state registration of printed mass media Series KB 22545–12445 PR from 02.20.2017

© State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, 2020

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989180>

ЗАСАНСЬКИЙ В.В.
ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А.

«Автономна» тіньова влада як засіб тіньового псевдореформування

Предметом дослідження є теоретичні аспекти розвитку тіньового «автономного» владного простору як феномена антимодернізації, системи гальмування реформування, закономірностей його викривлень, зростання, прискорення макромеханізмів тіньового перерозподілу власності та влади замість справжніх реформ.

Метою дослідження є подальше дискурсивне вивчення причинного комплексу тіньових аспектів владних процесів, у тому числі в умовах псевдомодернізації та квазіреформування, як факторів посилення тінізаційно-криміногенних явищ у владній сфері.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність і ефективність дослідження.

Результати роботи. У статті обґрунтовано необхідність системного вивчення процесів тінізації влади, подолання розвитку процесів розбудови «автономної» тіньової влади як головного тінізаційного антиреформістського чинника.

Галузь застосування результатів. Система наук з галузі державного управління, економічної безпеки, права, широке коло проблем соціально-економічних наук з дослідження дисфункціонального розвитку.

Висновки. Основні висновки дослідження можна звести до формулювання: 1) серед полісистеми сучасних владних тіньових реальностей особливе деструктивне антиреформістське місце займає «автономна» тіньова влада; 2) вивчення історичної логіки реформ в Росії, СРСР і сучасній Україні свідчить про їх, як систему, псевдомодернізаційну, псевдоефективну по відношенню до докорінних національних інтересів тіньовий характер із завданнями, перш за все, зміцнення власної влади, реалізації владних паразитарних інтересів, обслуговування інтересів правлячих кланів домінуючих країн; 3) ефективна реформістська діяльність влади вимагає системного, цілеспрямованого оновлення підготовки кадрів для сучасного правлячого класу із високими професійними якостями та глибокими патріотичними переконаннями.

Ключові слова: незавершена модернізація влади, псевдомодернізація – псевдореформування, «автономна» тіньова влада як головний суб'єкт псевдореформ, елітна освіта.

«Автономная» теньевая власть как средство теньевого псевдореформирования

Предметом исследования являются теоретические аспекты развития теньевого «автономно-властного пространства как феномена антимодернизации, системы торможения реформирования, закономерностей его искривления, возрастания, ускорения макромеханизмов теньевого перераспределения собственности и власти вместо реальных реформ.

Целью исследования является дальнейшее дискурсивное изучение причинного комплекса теньевых аспектов властных процессов, в том числе в условиях псевдомодернизации и квазиреформирования как факторов усиления тенизационно-криминогенных явлений во властной сфере.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, исторический, логический, которые позволили обеспечить концептуальное единство и эффективность исследования.

Результаты работы. В статье обоснована необходимость системного изучения процессов тенизации власти, преодоления развития процессов расширения «автономно» теньевой власти как главного тенизационного антиреформистского фактора.

Отрасль применения результатов. Система наук из отрасли государственного управления, экономической безопасности, права, широкий круг проблем социально-экономических наук из исследования дисфункционального развития.

Выводы. Основные выводы исследования можно свести к формулированию: 1) среди полисистем современных властных теньевых реальностей особенное деструктивное антиреформистское место занимает «автономная» теньевая власть; 2) изучение исторической логики реформ в России, СССР и современной Украине свидетельствует о их, как системе, псевдомодернизационном, псевдоэффективном по отношению к коренным национальным интересам теньевом характере с задачами, прежде всего, укрепления собственной власти, реализации властных паразитарных интересов, обслуживания интересов правящих кланов доминирующих стран; 3) эффективная реформистская деятельность власти требует системного, целенаправленного обновления подготовки кадров для современного правящего класса с высокими профессиональными качествами и глубокими патриотическими убеждениями.

Ключевые слова: незавершенная модернизация власти, псевдомодернизация-псевдореформирование, «автономная» теньевая власть как главный субъект псевдореформ, элитное образование.

ZASANSKYI V.V.
PREDBORSKIY V.A.

«Autonomous» shadow power as a means of shadow pseudoreformation

The subject of research is the theoretical aspects of the development of a shadow «autonomous» power space as a phenomenon of anti-modernization, a system of inhibition of reform, the laws of its curvature, growth, acceleration of the macromechanisms of the shadow redistribution of property and power instead of real reforms.

The purpose of the study is a further discursive study of the causal complex of shadow aspects of power processes, including in the context of pseudo-modernization and quasi-reform as factors in enhancing shadow-criminogenic phenomena in the power sphere.

Methods of research. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systemic, historical, logical, which allowed to ensure the conceptual unity and effectiveness of the research.

Results of the work. The article substantiates the need for a systematic study of the processes

of shadowing power, overcoming the development of processes of expansion of the «autonomous» shadow power as the main shadowing anti-reformist factor.

Application of results. *The system of sciences from the field of government, economic security, law, a wide range of problems of socio-economic sciences from the study of dysfunctional development.*

Conclusions. *The main findings of the study can be reduced to the following: 1) among the polysystems of modern power shadow realities, a «destructive» shadow power occupies a special destructive anti-reformist place; 2) the study of the historical logic of reforms in Russia, the USSR and modern Ukraine testifies to them, as a system, pseudo-modernization, pseudo-effective shadow nature with respect to indigenous national interests, with the tasks, first of all, of strengthening their own power, realizing power parasitic interests, serving the interests of ruling clans dominant countries; 3) effective reformist activity of the authorities requires a systematic, targeted update of training for the modern ruling class with high professional qualities and deep patriotic convictions.*

Keywords: *incomplete modernization of power, pseudo-modernization-pseudo-reform, «autonomous» shadow power as the main subject of pseudo-reform, elite education.*

Постановка проблеми. Аналіз особливостей сучасних владних процесів вітчизняного розвитку свідчить про наявність розширеного відтворення перманентної дисфункційної неспроможності інституційно-владної структури, її тотальної нетранспарентності та тінізації, високої адаптованості влади щодо нейтралізації всіх форм громадського контролю та впливу. У чому причина наявності цього стійкого антиреформістського тренду щодо ефективного суспільного реформування, перманентної неспроможності влади щодо демонтажу пострадянського системного напівколоніального залежного тренду розвитку, низької її суспільної дієздатності, корупційно-олігархічної спрямованості? Чи є вони проявом лише стохастичної неефективності сучасного політико-економічного класу, чи є фатальними наслідками нездоланих довгострокових протиріч вітчизняного розвитку?

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. До вітчизняних досліджень з теорії тінізації відносин належать праці А.С. Гальчинського, В.Д. Базиловича, А.В. Базилюка, О.І. Барановського, В.М. Бородюка, Г.С. Буряка, З.С. Варналія, А.С. Гальчинського, Я.Я. Дьяченка, С.О. Коваленка, І.І. Мазур, В.О. Мандибури, О.В. Турчинова та ін. Значний внесок у розробку адміністративно-правових і кримінально-правових аспектів протидії корупції здійснили вітчизняні вчені-юристи.

У той же час, у зв'язку з недостатнім системним вивченням явищ тінізаційних протиріч розвитку, перш за все у владному сегменті суспільних процесів, причин їх існування, історичних особливостей формування тіньової інституційної структури влади, потребують подальшого дослідження дис-

функціональна структура влади та механізми тіньових поліструктур тіньового тиску, що стають потужним тіньовим буфером на шляху здійснення системних суспільних реформ. Все це обумовлює необхідність дослідження спеціальних антиреформістських можливостей тіньових структур влади.

Метою статті є подальше дискурсивне вивчення причинного комплексу тінізаційних аспектів сучасного зростання, у тому числі множини тіньових владних процесів в умовах псевдомодернізації та псевдореформування як факторів посилення тінізаційно-криміногенних явищ у владній сфері.

Виклад основного матеріалу. Досвід сучасних реформ незаперечно доводить: будь-яка держава здатна утвердити свою міць та цілісність лише тоді, коли існує система ідей, сил та засобів, що визначають не лише ціннісні орієнтири розбудовчого процесу, а й спроможні об'єднати людей, згуртувати націю, стати потужним стимулом суспільного прогресу. Якщо таких факторів немає, то суспільство втрачає спроможність ефективного розвитку; воно розпоршує свої потенції, лишається функціонально слабким і недостатньо дієздатним, досягає результатів, згубних для успішного просування вперед. Навіть з цього погляду є досить зрозумілим, що утвердження ефективних ринкових відносин – це складний процес, який потребує не лише кваліфікованих рішень, а й системних ефективних дій щодо їх впровадження в життя, взаємодії, з одного боку, влади та народу, а з іншого – владних структур між собою [1, с. 26–35].

Однією з таких базових загроз на шляху реформ для нашої країни, що несе в собі небезпечний інституційний ембріон системної корупції,

тінізації, утворення особливих преференційних закритих зон для суб'єктів—аффіліантів, викривлення ресурсів їх діяльності, доходів та потуг, однією із форм вузькогегалітарно—корпоративної системи цінностей та зв'язків є так званий феномен «автономної тіньової влади», що виступає як головний суб'єкт проведення сучасних тінізаційних псевдореформ.

Процес входження в глобальні інтеграції, що притаманний перехідній економіці України, обумовлює необхідність оновлення суспільного організму, проведення ефективної модернізації. Скінченність, історична приреченість моделі радянського розвитку, глибока криза державної влади та високий ступінь тінізації всіх суспільних відносин суспільства були зумовлені насамперед тим, що її економічна, соціальна та політична системи виявились неспроможними адаптуватися до умов сучасного розвитку. Процес модернізації не тільки не послаблює процесів тінізації, а й в багатьох випадках посилює їх. «Особливе занепокоєння викликає глибока розбалансованість економіки, до краю деформована структура виробництва, спотворена за своїм змістом система відносин власності, значна частина яких базується на тіньових, корумпованих зв'язках. Є реальна загроза консервації цих явищ» [1, с. 16]. У зв'язку з цим великого значення набуває подальша теоретична конкретизація механізму тінізації в процесі реформування економіки.

Для українського суспільства, влади історична обумовленість періодичності реформування виявляється у циклічній хвилі її модернізації [2; 3; 4]. Суспільна модернізація являє собою пристосування за допомогою реформ національного господарства політикуму влади до дії принципів і механізмів, зокрема ринкових, які панують у світовому співтоваристві, це багатогранний процес перетворення цього господарства в один з елементів світового. Модернізація є складним комплексним завданням суспільної реформації, яке повинно вирішуватися в єдності з приведенням у відповідність з його принципами соціально—економічних відносин, матеріально—технічної бази і структури народного господарства (у залежності від конкретного стану це може бути промисловий переворот, індустріалізація, постіндустріалізація, неоекономіка та ін.), зі зміною поведінкових характеристик населення і пануючої ідеології, з пристосуванням до них істеб—

лішменту, правової системи тощо. Водночас слід ще раз звернути увагу на дію принципів збереження в цьому ряду метаморфоз національної економіки, на збереження у соціальній пам'яті суспільства основних засад її організації, у тому числі й тіньової, протистояння влади і народу тощо. Як підкреслює з цього приводу Д. Норт, «хоча офіційні правила можуть змінитися за одну ніч внаслідок політичних або юридичних рішень, неофіційні обмеження, пов'язані зі звичаями, традиціями й кодексами поведінки, набагато менше піддаються впливу цілеспрямованої політики. Ці культурні обмеження не лише пов'язують минуле із сучасним і майбутнім, але й дають нам ключ до пояснення шляху історичної зміни». Внаслідок суперечностей між докорінними змінами офіційних правил з наявними неофіційними обмеженнями виникає «нездоланне напруження, що призводить до довготривалої політичної та економічної нестабільності». Звідси робиться принципової ваги для нашого дослідження висновок: у процесі трансформаційних змін «історія має серйозне значення» [5, с. 15, 129, 179].

Країнам селянської цивілізації, які утворюють в сучасних умовах «друге» або «мале» суспільство по відношенню до пануючої західної, притаманний процес незавершеної модернізації, у тому числі влади. Для неї є характерними відсутність чітких кордонів між сферами діяльності, персоналіфікація відносин, недосконалість механізмів контролю насилля та дуалізм норм [6, с. 15—30]. Інакше кажучи, трансформація «малого» суспільства у сучасне є процесом незавершеним.

Абстрактне структурне визначення сучасного модернізованого (розвинутого) суспільства передбачає одночасну трансформацію «простого» суспільства, в якому різні сфери повсякденної діяльності не диференційовані у складне індустріальне суспільство, що включає множину підсистем. Кожна підсистема має значний ступінь автономії стосовно до інших, в ідеальному вигляді сучасного модернізованого суспільства неподільність підсистем повинна бути зведена до нуля. «Головною умовою модернізації є функціональна диференціація підсистем, зокрема політики і релігії, економіки і політики, формування автономних сфер науки, мистецтва, приватного життя» [6, с. 19].

У сучасній літературі досить широко досліджується циклічна природа реформаційних процесів,

фактори та етапи її економічної динаміки, детермінанти їх форм та факторів.

Якщо вдатися до пошуку закономірностей модернізаційних процесів на підставі досить великого історичного досвіду реформування в Росії, накопиченого у XIX, XX та XXI ст.ст., звертають на себе увагу дві своєрідні риси цих процесів. По-перше, при аналізі досвіду проведення реформ неможливо не помітити стійку здатність до їх відтворення через кожні 20–30 років, збереження при цьому в цих реформах загальної спрямованості на псевдоцінності західної економіки, квазівестернізацію наявності тісного взаємозв'язку російських реформ з довгохвильовими коливаннями західної ділової активності, яка знайшла своє відображення у ділових циклах М.Д. Кондратьєва.

Псевдомодернізація є проявом геополітичної, геоекономічної поразки, капітуляції Росії у чергових циклах змагання із Заходом, проведення реформ під диктатом Заходу, інших домінуючих країн, необхідності тимчасового відступу засобами вестернізації чи східної архаїзації, паразитарне прилаштування до обслуговування інтересів правлячих кланів домінуючих країн.

По-друге, результати аналізу реформ свідчать про наявність постійного відтворення зворотного (інверсійного) руху реформ або, у всякому разі, їх явного гальмування щодо запозичення якості вестернізації, обмеження та витіснення їх з економічного простору. Контрреформи закінчуються новим загостренням соціально-економічних конфліктів, суспільних криз [4, с. 69].

Висунення як гіпотези припущення про те, що всі п'ять хвиль економічної трансформації не ізольовані одна від іншої, а виступають ланками єдиного процесу модернізації, наявності гіперциклу модернізації, який продовжується протягом двох століть, потребує відповідного висунення загальної основи спадковості цієї модернізації. Такою основою, на наш погляд, може виступати циклічний процес реакції обмеженої модернізації суспільства незавершеної модернізації на модернізаційні хвилі західного (сучасного) суспільства, адаптація малого (східнослов'янського) суспільства до змін та напрямів розвитку великого (західного). Цей вплив на мале суспільство відбувається в межах наступних фаз мікроциклу – тиск капіталістичної організації – стиснення, архаїзація суспільної, владної структури; зворот-

на реакція, розширення та трансляція суспільної організації – обмеження та перетравлення генетикою вітчизняної суспільної організації пануючої капіталістичної організації в організмі малого суспільства. Кожна зміна в динаміці фаз циклу тісно зв'язана з динамікою тінізації, відповідними її фазами. При цьому процес економічного циклу, перехід від однієї фази до іншої, їх протиріччя обумовлюють тенденції тінізації.

Запропонована основа циклів вітчизняної модернізації має, на наш погляд, суттєві аргументи на свою користь. Так, ознайомлення з історією вітчизняних реформ дає підстави переконатися у тім, що всі п'ять їх хвиль достатньо точно збігаються з підвищувальними фазами довгих хвиль світової кон'юнктури [7]. Це вказує на невипадковість і сучасної фази циклу, яка виявилася в ринкових реформах кінця XX – початку XXI ст. у нашій країні. Система державного регулювання вступила у глибоку кризу, яка обумовлює посилення процесів тінізації, які знову ж таки збіглися із виникненням підвищувальної фази п'ятого великого циклу світової ділової активності. Можна говорити про існування стійкого та відтворюваного зв'язку, симетричності реформування вітчизняної економіки з циклом західних реформ, з накопиченням кризового потенціалу в процесах державного регулювання, їх тінізацією в умовах сучасного циклу з «великими циклами» М.Д. Кондратьєва, що свідчить, зокрема, про високі прогностичні цінності самої кондратьєвської теорії хвильово-циклічного розвитку економіки для дослідження періодичності процесів посилення тінізації економіки. Період чергового економічного циклу має тісний кореляційний зв'язок із значним зростанням злочинності, в тому числі в економічній сфері. Так, наприклад, друга хвиля циклічних реформ (50–70-ті роки XIX ст.) симетрично пов'язана з стрибкоподібним зростанням злочинності проти особи, проти власності, що викликало необхідність проведення глибокої поліцейської реформи відповідно до її якісно нового нормативного забезпечення, суттєвого вдосконалення оперативно-розшукової діяльності [8, с. 123–133].

Хвильово-циклічний процес модернізації малого суспільства має закономірну тінюву складову, що пов'язано з іманентно притаманною цьому процесу кризи державної влади. У зв'язку з цим процес тінізації теж має циклічну природу, певні фази циклу. Першій фазі циклу модернізації – розширенню

експансії західної економіки в селянську економіку – відповідають специфічні особливості її тінізації. Так, цій фазі – фазі тіньового піднесення – притаманне загострення міжсекторного структурного розриву та гібридизації [9, с. 28–31].

Розвинута «автономна тіньова влада» як діалектичний результат попереднього її історичного розвитку, трансформації, визрівання – це закрита тіньова зона влади, її «квазімасонська ложа», бізнесу, плутократії, олігархії, базовий (у межах тінізаційного простору) системоутворюючий сектор владного управління, сектор інституційної асиметричності, викривленості, клановості, що визначає головні інтереси та протиріччя між владою та суспільством, тінізуючі фактори суспільного розвитку. Це синергетична форма утворення та розширення міжсекторного розламу, що покладена на підсилення потоку гібридизації (синкретизму влади, бізнесу, плутократії. Особливості конкретної соціально-економічної форми автономного сектора залежить від відповідних модифікацій цього сектора і конкретно-історичних умов формування.

Змістом категорії «автономна тіньова влада», таким чином, є відносини владарювання для нелегітимного, обмеженого кола осіб, забезпечених олігархічними плутократичними, бізнесовими, політичними, корупційними (у тому числі наднаціонального рівня), родинними зв'язками з вищими щаблями адміністративно-судової влади, правоохоронних органів, політичних партій, ЗМІ, відсутністю економічної, політичної конкуренції в поєднанні з необмеженим доступом до експлуатації національних ресурсів країни, природних монополій. У цих умовах корупція набуває системного характеру, стає неодмінним атрибутом адміністративної системи, іманентним способом її регуляції.

Форма прояву «автономного» тіньового сектора всередині офіційної держави органічно набуває ознак організованих форм девіаційної діяльності, у тому числі злочинної – альтернативних тіньових центрів влади, разом із тіньовим силовим забезпеченням. «Автономна держава» – це закрита сфера державної влади, що монополізована олігархічно-плутократичними структурами, які мають на меті отримання надвисоких доходів за допомогою привласнення монополю високої тіньової дельти від експлуатації державно-владного ресурсу. Існуюча як пануючі тіньова владна структура, «автономна держава» утворює, відповідно до своїх потреб,

й тіньову політичну, соціально-економічну інфраструктуру, що зумовлює тіньовий режим функціонування рядових суб'єктів господарювання.

Сучасна фінансова, економічна криза активно виконує функцію щодо посилення перерозподілу власності та влади на користь суб'єктів паразитарної «автономної держави».

Головним видом монополії, яка є системоутворюючим атрибутом для функціонування паразитарного автономного тіньового сектора, виступає монополія на експлуатацію адміністративного ресурсу органів державної влади на свою користь, реформування влади задля процесів тіньового перерозподілу власності і влади.

Загалом, суспільна форма «автономної тіньової держави» є, в сучасних умовах, головною внутрішньою загрозою національної безпеки, яка виявляється у гальмуванні суспільних реформ, мімікрії під справжні реформи у загальному найсуттєвішому зниженні рівня національного розвитку та життя народу, архаїзації та деградації державних та суспільних інституцій, зокрема має суттєвий вплив на наявність довготривалої кризи державного управління, на реалізацію псевдоринкових тінізаційних реформ, що забезпечують інтереси правлячого класу до здійснення тіньового перерозподілу власності та влади.

Вітчизняне суспільство як маргіналізований сектор російського не витримало тиску західних цінностей в процесі модернізації: у зв'язку із значним послабленням традиційних культурних цінностей, особливо у елітних структурах, їх перехід на західні соціокультурні норми спричиняє прискорений процес кризи синкретичного образу світу і синкретичної соборної свідомості, який припадає на другу половину XIX ст. Протягом XX ст. українське суспільство разом з російським у зв'язку з руйнацією системи традиційних цінностей переживає два періоди гострої системної кризи – на початку і в кінці XX ст. Однак особливо цей процес прискорився в умовах трансформації.

У зв'язку з широкою гібридизацією влади у вітчизняній суспільній структурі – в «автономній тіньовій владі» – існуванні еліти, переважно одночасно у двоїстій формі – політичної та економічної еліти, являє інтерес аналізу картини механізмів здебільшого тіньового забезпечення інтересів сучасної еліти, зокрема розвитку паразитарної «автономної тіньової влади», на найвищому – політичному рівні:

- неадекватне представництво суспільних інтересів. Новітні політичні інститути виявилися демократичними лише за формою, їхній зміст, реальний механізм діяльності не відповідають критеріям сучасної демократії. Внаслідок цього сьогодні жоден із владних або значних вітчизняних суспільно-політичних

- інститутів не представляє адекватно інтересів широких верств суспільства;

- відсутність механізмів відповідальності еліти на політичному рівні перед суспільством за проголошені чи прийняті нею документи програмного характеру. Головною умовою переобрання депутата парламенту в Україні є невиконання ним своєї передвиборчої програми, а в більшості випадків – кількість витрачених на його виборчу кампанію коштів або сила адміністративного ресурсу, задіяного на його підтримку. Жоден із урядів, ідучи у відставку, не звітував про виконання власної програми; програма «Україна-2010», як і більшість інших, так і залишилася на папері, як красномовне свідчення нереалізованих амбіцій і невиконання обіцянок. Програми політичних партій за практикою, до склалася, не передбачають звітності та відповідальності перед виборцями чи навіть членами партій за їх виконання. Передвиборчі програми партій мають здебільшого кон'юнктурний характер і не передбачають довгострокову та помітну роботу з їх виконання;

- утиски свободи ЗМІ з метою обмеження поширення критичної (незаангажованої) інформації про дії правлячої еліти. Масового, звичного характеру набуло використання засобів політичного, економічного, адміністративного, силового тиску на засоби масової інформації та окремих незалежних журналістів. У такий спосіб правляча еліта позбавляє суспільство можливості здійснювати контроль за її діяльністю, поступового формування транспарентних механізмів функціонування держави;

- несприйняття правлячою елітою опозиції (у тому числі парламентської) як політичного опонента, необхідного для конструктивного коригування власних дій. Правляча еліта розглядає опозицію як пряму загрозу власному статусу, владі і власності, що виявляється у застосуванні до лідерів, окремих функціонерів чи навіть прихильників опозиції методів адміністративного та силового тиску, обмеження її доступу до ЗМІ;

- переважно патронально-клієнтальний принцип кадрової політики. Кадрова політика є не-

прозорою. Численні звільнення та призначення керівників центральних і місцевих органів влади здійснюються, як правило, нетранспарентно, без пояснення мотивів. Непоодинокими є приклади призначення чиновників на відповідальні посади, які були люстровані за компрометуючих обставин чи незадовільне виконання службових обов'язків. Це дає підстави припустити, що головним критерієм зайняття посади є не професійна компетентність, високі морально-етичні цінності, а особиста відданість тому, хто здійснює призначення.

Таким чином, найбільш виразними рисами сучасної еліти є нехтування суспільними інтересами, безконтрольність, безвідповідальність, нетранспарентність, потяг до тіньових кулуарних механізмів. Як наслідок між владою і суспільством поглиблюється глибоке протиріччя; влада звертається до суспільства тільки тоді, коли виникає сезонна потреба у черговій суспільній легітимації подовження її повноважень або підтримки її політичних ініціатив.

Сучасна вітчизняна еліта змогла запропонувати суспільству лише ту соціально нерозвинуту систему цінностей, що була і є близькою їй самій. Як наслідок розгублене, значною мірою позбавлене моральних орієнтирів суспільство отримало «приклад» у вигляді поведінки вищих представників еліти, головними рисами якої є егоїзм, орієнтація на цінності особистого збагачення, зневага до тих, хто не причетний до вузьких елітних корпоративних кіл і кому пропонується керуватися законом, встановленим декларативно для всіх, і загальними нормами моралі. Своєю поведінкою, що побудована на подвійних стандартах, правляча еліта розбещує суспільство, що призводить до масштабної корозії моральних цінностей та тіньових владних реформ і я результат формування нових контингентів суб'єктів «автономної тіньової влади».

У зв'язку з цим набуває особливої ваги проблема підготовки ефективного у реформаційному аспекті правлячого класу. Це одна із наріжних проблем виживання країни у сучасному транснаціональному конкурентному просторі.

Наявність різкого протиріччя стосовно необхідності забезпечення ефективного реформування – величезної складності та значення в системі національної безпеки завдання щодо якісного прориву, перелому в функціонуванні державно-адміністративного корпусу суспільства, у забезпеченні ним формування економічної структури

для прориву на шляху ефективної трансформації та фактична відсутність еліти суспільства (за ціннісними ознаками), визнання за нею надзвичайної ефективності лише у досягненні власних цілей, формулюванні і захисті власного інтересу ставлять перед суспільством надзвичайної ваги загальнонаціональне завдання – найскорішого формування нової, суспільно ефективної еліти. Виховання ефективної еліти – комплексна, надзвичайної значення ваги та рангу програма національної безпеки, яка потребує свого нагального розв'язання. Одним із головних сегментів цієї програми, яка повинна стати головним напрямком діяльності Ради внутрішньої безпеки, є розвиток системи освіти, зокрема елітної.

У сучасній системі української освіти, підготовки національної еліти не реалізовані вагомі чинники підвищення її якості, професійної придатності: система освіти не побудована на засадах розвитку досконалої конкуренції як між самими закладами освіти, так і контингентами студентів. Незважаючи на те, що і в Японії, як і в Україні з огляду на процеси незавершеної трансформації селянських суспільств існує система наслідування влади, коли сини, доньки та внуки політиків, державних службовців та бізнесменів старших поколінь майже автоматично займають місця у парламенті, на службі чи місце в бізнесі, в першій вона поєднується із жорсткою системою конкурентного відбору претендентів на ті чи інші посади державної влади чи бізнесу, що забезпечує протидію залученню до цих сфер професійно не підготовлених, не патріотично налаштованих претендентів.

Здійснення завдань підготовки нової еліти в Україні не побудовано на єдиній системній основі як освітнього комплексу, не забезпечено застосуванням до нього пакетного регулювання піднесенням рівня всього комплексу, глибина взаємозв'язку між окремими ланками різних навчально-освітніх рівнів, що особливо важливо для трансформації еліти країн наздоганяючого розвитку, є недостатнім, що суперечить навіть загальним закономірностям розвитку освіти у різних країнах. Так, якщо, наприклад, порівнювати структури побудови вищих рівнів середньої освіти на початку 1980-х років і на початку XXI ст., то виявиться, що зросла кількість країн, які застосовують наскрізне уніфіковане навчання у єдиних початкових та основних школах. Дедалі більше стає тих, хто додає до цього комплексу ще

й дитячі дошкільні заклади [10, с. 14]. Серед завдань державних органів, зокрема Голодержслужби України, функцією якої є проведення єдиної державної політики у сфері державної служби та функціональне управління державною службою, безпосередньо відсутня функція управління елітною освітою як єдиним освітнім комплексом, його розвитком. Цей процес в умовах транзитивного стану українського суспільства не може бути стихійним.

Таким чином, локомотивом модернізації залежних країн, у тому числі України, об'єктивно виступає Захід. Звідси й ефект модернізації в формі національних реформ, що виступає у вигляді вестернізації. Однак у випадках незадіяності при цьому потенціалу власної культури, традицій результатом може бути лише деградація. Адже і сам Захід дав світові багатотисячний модернізаційно-економічний урок вирішальною мірою на цивілізаційній, а не на рафінованій часті економічній основі [11]. Вирішального значення при проведенні модернізаційних реформ антиініціативного змісту має якість правлячої еліти, діяльність якої повинна ґрунтуватися на принципових засадах – інтеграції передового світового досвіду в інноваційному зростанні з гомеостазним забезпеченням найновішого використання реформаційної національної культури і традицій.

Висновки

Досвід сучасних реформ незаперечно доводить: будь-яка держава здатна утвердити свою міць та цілісність лише тоді, коли існує система ідей, сил та засобів, що визначають не лише ціннісні орієнтири розбудовчого процесу, а й спроможні об'єднати людей, згуртувати націю, стати потужним стимулом суспільного прогресу. Якщо таких факторів немає, то суспільство втрачає спроможність ефективного розвитку; воно розпоршує свої потенції, лишається функціонально слабким і недостатньо дієздатним, досягає результатів, згубних для успішного просування вперед.

Однією з таких базових загроз на шляху реформ для нашої країни, що несе в собі небезпечний інституційний ембріон системної корупції, тінізації, утворення особливих преференційних закритих зон для суб'єктів-аффіліантів, викривлення ресурсів їх діяльності, доходів та потуг, однією із форм вузькогалітарно-корпоративної системи цінностей та зв'язків є так званий фе-

номен «автономної тіньової влади», що виступає як головний суб'єкт проведення сучасних тінізаційних псевдореформ.

Псевдомодернізація є проявом геополітичної, геоекономічної поразки, капітуляції Росії у чергових циклах змагання із Заходом, проведення реформ під диктатом Заходу, інших домінуючих країн, необхідності тимчасового відступу засобами вестернізації чи східної архаїзації, паразитарне прилаштування до обслуговування інтересів правлячих кланів домінуючих країн.

Загалом, суспільна форма «автономної тіньової держави» є, в сучасних умовах, головною внутрішньою загрозою національної безпеки, яка виявляється у гальмуванні суспільних реформ, мімікрії під справжні реформи у загальному найсуттєвішому зниженні рівня національного розвитку та життя народу, архаїзації та деградації державних та суспільних інституцій, зокрема має суттєвий вплив на наявність довготривалої кризи державного управління, на реалізацію псевдоринкових тінізаційних реформ, що забезпечують інтереси правлячого класу до здійснення тіньового перерозподілу власності та влади.

Сучасна вітчизняна еліта змогла запропонувати суспільству лише ту соціально нерозвинуту систему цінностей, що була і є близькою їй самій. Як наслідок розгублене, значною мірою позбавлене моральних орієнтирів суспільство отримало «приклад» у вигляді поведінки вищих представників еліти, головними рисами якої є егоїзм, орієнтація на цінності особистого збагачення, зневага до тих, хто не причетний до вузьких елітних корпоративних кіл і кому пропонується керуватися законом, встановленим декларативно для всіх, і загальними нормами моралі.

Вирішального значення при проведенні модернізаційних реформ антитінізаційного змісту має якість правлячої еліти, діяльність якої повинна ґрунтуватися на принципових засадах – інтеграції передового світового досвіду в інноваційному зростанні з гомеостазним забезпеченням найновішого використання реформаційної національної культури і традицій.

Список використаних джерел

1. Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. К. : Українські пропілеї, 2001. 320 с.

2. Рязанов В. К вопросу о «длинных волнах» экономических реформ в России. Вестник СПб. ГУ. 1992. Вып. 2. С. 32–44. (Сер. : Экономика).

3. Рязанов В. К политэкономической характеристике переходных процессов в СССР. Экономические науки. 1991. № 10.

4. Рязанов В. Реформы и циклы модернизации российской экономики. Российский экономический журнал. 1992. № 10. С. 69–78.

5. Норт Д. Институції, інституційна зміна та функціонування економіки. К. : Основи, 2000. 198 с.

6. Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти. М. : ИНФРА–М, 2001. 418 с.

7. Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики. М. : Экономика, 1989. 526 с.

8. Пиджаренко А. История и тайны уголовного и политического сыска. К. : Юринформ, 1994. 339 с.

9. Предборський В. А. Тінізаційний розвиток як циклічний процес. Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. пр. Науково–дослідного економічного ін-ту Мін-ва економіки України. К., 2007. Вип. 3. С. 28–31.

10. Корсак К. Модернізація чи рух у протилежному напрямку. Дзеркало тижня. 2004. № 7 (21 лют.).

11. Пахомов Ю. М. Конкурентна регуляція в системі сучасних економічних стратегій. У кн. : Глобалізація і безпека розвитку. К, 2001. С. 480–492.

References

1. Halchynskiy A. S. Superechnosti reform: u konteksti tsyvilizatsiinoho protsesu. K. : Ukrainski propilei, 2001. 320 s.

2. Riazanov V. K voprosu o «dlynykh volnakh» ekonomycheskykh reform v Rossyy. Vestnyk SPb. HU. 1992. Вып. 2. С. 32–44. (Ser. : Ekonomyka).

3. Riazanov V. K polytэkonomycheskoi kharakterystyke perekhodnykh protsessov v SSSR. Экономыcheskye nauky. 1991. № 10.

4. Riazanov V. Reformy y tsykly modernyzatsyy rossyiskoi ekonomyky. Rossyiskiy ekonomycheskyi zhurnal. 1992. № 10. S. 69–78.

5. Nort D. Instytutsii, instytutsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky. K. : Osnovy, 2000. 198 s.

6. Oleinyk A. N. Tiuremnaia subkultura v Rossyy: ot povsednevnoi zhyzny do hosudarstvennoi vlasty. M. : YNFRA–M, 2001. 418 s.

7. Kondratev N. D. Problemy ekonomycheskoi dynamyky. M. : Ekonomyka, 1989. 526 s.

8. Pydzharenko A. Ystoryia y tainy uholovnoho y polytycheskoho сыsка. K. : Yuryinform, 1994. 339 s.

9. Predborskyi V. A. Tinizatsiyni rozvytok yak tsyklichnyi protses. Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini : zb. nauk. pr. Naukovo–doslidnoho ekonomichnoho in–tu Min–va ekonomiky Ukrainy. K., 2007. Vyp. 3. S. 28–31.

10. Korsak K. Modernizatsiia chy rukh u protylezhnomu napriamku. Dzerkalo tyzhnia. 2004. № 7 (21 liut.).

11. Pakhomov Yu. M. Konkurentna rehuliatyia v systemi suchasnykh ekonomichnykh stratehii. U kn. : Hlobalizatsiia i bezpeka rozvytku. K., 2001. S. 480–492.

Дані про авторів

Засанський Володимир В'ячеславович,

завідувач кафедри економічної теорії, Національний авіаційний університет, д.е.н., професор

Предборський Валентин Антонович,

професор кафедри економічної теорії, Національний авіаційний університет, д.е.н., професор
e–mail: prvika2015@gmail.com

Данные об авторах

Засанский Владимир Вячеславович,

заведующий кафедры экономической теории, Национальный авиационный университет, д.э.н., профессор

Предборский Валентин Антонович,

профессор кафедры экономической теории, Национальный авиационный университет, д.э.н., профессор
e–mail: prvika2015@gmail.com

Data about the authors

Vladimir Zasanskyi,

head of department of economic theory NAU, doctor of economics, professor,

Valentin Predborskiij,

professor of the department economic theory NAU, doctor of economics, professor,
e–mail: prvika2015@gmail.com

УДК: 330.3

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989197>

ШОСТАК Л.Б.

ДІКАРЄВ О.І.

Воднева економіка як сучасна антикризова стратегія

Предмет дослідження – особливості економічних відносин, що складаються між суб'єктами міжнародної економіки в умовах глобальної кризи.

Метою дослідження є актуалізація: процесу глобалізації економічної сфери в умовах масштабної лібералізації законодавчого регулювання відносин більшості країн світу; що спрямовані на полегшення фінансових потоків та гарантування національного режиму іноземному капіталу.

Методологія дослідження – положення теорій міжнародної економіки та фінансів, концепції сталого розвитку. На основі системного аналізу визначено фактори внутріфірмового товарообігу ТНК, що впливають на характер економічних процесів в Україні. З використанням методів статистичного та експертного аналізу визначено перспективи розвитку екологічно чистої водневої енергетики у світі. Методами структурування та синтезу виявлено сильні та слабкі сторони потенціалу розвитку водневої економіки в Україні.

Результати роботи – концептуалізовано екологічно чисту водневу енергетику (ВЕ) в: 1. Термінах «водневої економіки», що включає: 1) виробництво водню з води з використанням невідновлюваних джерел енергії (вуглеводні, атомна енергія); 2) виробництво водню з використанням відновлюваних джерел енергії (біомаса); 3) надійне транспортування і зберігання водню; 4) використання водню в промисловості, на транспорті (наземному, повітряному); 2. Контексті теоретичного дискурсу: К. Поланьї (Polanyi Karl), Саллінза Маршала (Sahlins Marshall) про порушення співвідношення понять «взаємність» і «перерозподіл»; парадоксів Стенлі Джевонса (William Stanley Jevons) та Моріса Алле (Allais Maurice); концептів Г.Туллока (G. Tullock), Р.Толлісона (R. Tollison), Дж. Бюкенена (J. Buchanan), М.Олсона (G. M. Olson) про рентну та інформаційну асиметрію; 3. Рамках асфатроніки як наукового напрямку безпеки, основою якого виступають енерго–інформаційні процеси в біосферних, соціальних, великих технічних системах 4. Аналізі стану та складу: мінерально–сировинної бази (МСБ); мінерально–сировинних ресурсів (МСР); паливно–енергетичного комплексу (ПЕК); ядерної енергії (ЯЕ) та атомних станцій (АЕС) світу.

Висновки. Сучасний теоретичний дискурс присвячений пошуку нових ідей та технологій, що мають сприяти виходу із кризи періоду завершення 30 річного циклу поширення економіко–фі-

нансової глобалізації як способу досягнення глобальної ефективності виробництва і споживання Західного світу, перш за все ТНК. Четверта технореволюція вже на початковому етапі привела до корінних змін, суть яких проявляється в конвергенції технологій, які стирають бар'єри між матеріально-речовим, цифровим і біологічним світами і створюють основу водневій економіці. Потенційний ринок для водню і водневих технологій складає перспективу доходів більш ніж 2,5 трлн. дол. на рік. При масштабному освоєнні технологій виробництва, транспортування і зберігання водень може бути використаний для вирішення проблем великої енергетики. Одна з головних причин переходу на ВЕ – запобігання глобального потепління, викликаного використанням викопних палив. До числа основних бар'єрів, що перешкоджають переходу до «зеленої» економіки, можливо віднести наступні: низькі ціни на природні ресурси та енергію, вироблену з традиційних джерел; високі початкові витрати на впровадження «зелених» технологій і великий термін окупності; сформовані моделі бізнесу, орієнтовані на використання традиційних технологій; різноманітність суб'єктів, що мають відношення до переходу до низько-вуглецевого розвитку, що викликає складності у пошуках власних шляхів розв'язання, прийнятних для всіх; нестача інформації у інвесторів, компаній і кінцевих споживачів про існуючі вигоди від їх впровадження зелених технологій в довгостроковій перспективі. Проте воднева економіка представляє собою новий глобальний технологічний уклад, що буде виходити за рамки енергетики і включити розподіл, використання водню для технологічних процесів. Становлення цього напрямку, його обґрунтування, реалізація його окремих компонентів – це одне з основних завдань сучасної науки.

Ключові слова: воднева економіка, нетрадиційна економіка, рентна асиметрія.

ШОСТАК Л.Б.
ДИКАРЕВ А.И.

Водородная экономика как современная антикризисная стратегия

Предмет исследования – особенности экономических отношений, складывающихся между субъектами международной экономики в условиях глобального кризиса.

Целью исследования является актуализация: процесса глобализации экономической сферы в условиях масштабной либерализации законодательного регулирования отношений в большинстве стран мира; направленные на облегчение финансовых потоков и обеспечение национально-го режима иностранному капиталу.

Методология исследования – положения теорий международной экономики и финансов, концепции устойчивого развития. На основе системного анализа определены факторы внутрифирменного товарооборота ТНК, влияющие на характер экономических процессов в Украине. С использованием методов статистического и экспертного анализа определены перспективы развития экологически чистой водородной энергетики в мире. Методами структурирования и синтеза обнаружены сильные и слабые стороны потенциала развития водородной экономики в Украине.

Результаты работы – концептуализировано экологически чистую водородную энергетику (ВЭ): 1. Термин «водородной экономики», включающий: 1) производство водорода из воды с использованием невозобновляемых источников энергии (углеводороды, атомная энергия) 2) производство водорода с использованием возобновляемых источников энергии (биомасса) 3) надежную транспортировку и хранение водорода 4) использование водорода в промышленности, на транспорте (наземном, воздушном) 2. В контексте теоретического дискурса: К. Поланьи (Polanyi Karl), Саллинза Маршала (Sahlins Marshall) о нарушении соотношения понятий «взаимность» и «перераспределение»; парадоксов Стэнли Джевонса (William Stanley Jevons) и Мориса Алле (Allais Maurice) концептов Г.Туллока (G. Tullock), Р.Толлисона (R. Tollison), Дж. Бьюкенен (J. Buchanan), М.Олсона (G. M. Olson) о рентной и информационной асимметрии; 3. Рамки асфатцефатроники как научного направления безопасности, основой которого выступают энерго-информационные процессы в биосферных, социальных, больших технических системах 4. анализ состава: минерально-сырьевой базы (МСБ) минерально-сырьевых ресурсов (МСР) топливно-энергетического комплекса (ТЭК) ядерной энергии (КЭ) и атомных станций (АЭС) мира.

Выводы. Современный теоретический дискурс посвящен поиску новых идей и технологий, которые должны способствовать выходу из кризиса периода завершения 30 летнего цикла распространения экономико–финансовой глобализации как способа достижения глобальной эффективности производства и потребления Западного мира, прежде всего ТНК. Четвертая технологическая революция уже на начальном этапе привела к коренным изменениям, суть которых проявляется в конвергенции технологий, которые стирают барьеры между материально–вещественным, цифровым и биологическим мирами и создают основу водородной экономике. Потенциальный рынок для водорода и водородных технологий составляет перспективу доходов более чем 25 трлн. долл. на год. При масштабном освоении технологий производства, транспортировки и хранения водорода может быть использован для решения проблем большой энергетики. Одна из главных причин перехода на ВЕ – предотвращение глобального потепления, вызванного использованием ископаемых топлив. К числу основных барьеров, препятствующих переходу к «зеленой» экономике, можно отнести следующие: низкие цены на природные ресурсы и энергию, произведенную из традиционных источников; высокие первоначальные затраты на внедрение «зеленых» технологий и большой срок окупаемости; сформированные модели бизнеса, ориентированные на использование традиционных технологий; разнообразие субъектов, имеющих отношение к переходу к низко–углеродному развитию, вызывает сложности в поисках собственных путей решения, приемлемых для всех; недостаток информации у инвесторов, компаний и конечных потребителей о существующих выгодах от их внедрения зеленых технологий в долгосрочной перспективе. Однако водородная экономика представляет собой новый глобальный технологический уклад, который будет выходить за рамки энергетики и включит распределение, использование водорода для технологических процессов. Становление этого направления, его обоснование, реализация его отдельных компонентов – это одна из основных задач современной науки.

Ключевые слова: водородная экономика, нетрадиционная экономика, рентная асимметрия.

SHOSTAK L.B.

DIKAREV O.I.

Hydrogen economy as a modern anti–crisis strategy

Subject of study is the peculiarities of economic relations that develop between the subjects of the international economy in the conditions of the global crisis.

The purpose of the article is to update: the process of globalization of the economic sphere in the context of large–scale liberalization of legislative regulation of relations in most countries; aimed at facilitating financial flows and guaranteeing the national regime to foreign capital.

Methodology of work – the position of theories of international economics and finance, the concept of sustainable development. On the basis of the system analysis the factors of intrafirm turnover of TNCs influencing character of economic processes in Ukraine are defined. Using the methods of statistical and expert analysis, the prospects for the development of environmentally friendly hydrogen energy in the world are determined. The methods of structuring and synthesis revealed the strengths and weaknesses of the potential for the development of the hydrogen economy in Ukraine.

Results of the work – Conceptualized environmentally friendly hydrogen energy (BE) in: 1. In terms of «hydrogen economy», which includes: 1) production of hydrogen from water using non–renewable energy sources (hydrocarbons, nuclear energy); 2) production of hydrogen using renewable energy sources (biomass); 3) reliable transportation and storage of hydrogen; 4) the use of hydrogen in industry, transport (land, air); 2. Contexts of theoretical discourse: K. Polanyi (Polanyi Karl), Sallins Marshall (Sahlins Marshall) on the violation of the relationship between the concepts of «reciprocity» and «redistribution»; the paradoxes of William Stanley Jevons and Allais Maurice; concepts of G. Tullock, R. Tollison, J. Buchanan, G. Olson on rent and information asymmetry; 3. Within asphacefatronics as a scientific field of security, which is based on energy information processes in biosphere, social, large technical systems 4. Analysis of the state and composition of: mineral resources (SME); mineral resources (MCR); fuel and energy complex (FEC); nuclear energy (NPP) and nuclear power plants (NPPs) of the world.

Conclusions – Modern theoretical discourse is devoted to finding new ideas and technologies that

should help overcome the crisis of the 30-year cycle of economic and financial globalization as a way to achieve global efficiency of production and consumption in the Western world, especially TNCs. The fourth technorevolution already at the initial stage led to radical changes, the essence of which is manifested in the convergence of technologies that erase the barriers between the material, digital and biological worlds and form the basis of the hydrogen economy. The potential market for hydrogen and hydrogen technologies is expected to generate more than \$ 2.5 trillion in revenue. dollars for a year. With the large-scale development of technologies for production, transportation and storage of hydrogen can be used to solve problems of large energy. One of the main reasons for the transition to renewable energy is the prevention of global warming caused by the use of fossil fuels. Among the main barriers to the transition to a green economy are the following: low prices for natural resources and energy produced from traditional sources; high initial costs for the introduction of "green" technologies and a long payback period; formed business models focused on the use of traditional technologies; the diversity of actors involved in the transition to low-carbon development, which makes it difficult to find their own solutions that are acceptable to all; lack of information from investors, companies and end consumers about the existing benefits of their introduction of green technologies in the long run. However, the hydrogen economy is a new global technological system that will go beyond energy and include the distribution, use of hydrogen for technological processes. Formation of this direction, its substantiation, realization of its separate components is one of the basic tasks of modern science.

Key words: *hydrogen economy, non-traditional economy, rent asymmetry.*

Постановка проблеми. В останні 10 років проявився ще один новий вимір неоднозначної логіки лібералізації: вигодами «глобальних ланцюжків вартості» скористався Китай. Тому в статті актуалізується аналіз: стану процесу глобалізації економічної сфери в умовах масштабної лібералізації законодавчого регулювання відносин більшості країн світу; направленість на полегшення фінансових потоків та гарантування національного режиму іноземному капіталу. Відзначається, що: в кінці 1980-х такі умови були створені та законодавчо закріплені в інтересах розвинутих країн в формі Вашингтонського консенсусу під кредитним контролем МВФ; особливо наочно неоднозначність логіки лібералізації проявилась в діяльності ТНК, коли рівень внутрішньофірмового обміну ТНК склав 80% світового промислового товарообігу; причому товарообмін позиціонувався як міжкраїновий, хоча по суті, він був міжцеховим, що дозволяло ТНК знизити витрати в кожній ланці свого виробничого ланцюжка. Згідно доктрині Вашингтонського консенсусу геополітично-обмеженого суверенітету та розуміння міжнародного поділу праці дисбаланс у торгівлі на користь КНР не може бути визнаний законним наслідком більш високої ефективності. Для компенсації дефіцитів в торгівлі, як і в ХХ ст., було використано такий інструмент як тарифи, проте, у ХХІ ст. у демонстративно репресивній спрямованості до санкцій і дискримінаційного тиску. Держави з геополітичними інтересами

протилежними інтересам Вашингтону виключаються з глобальних ланцюжків вартості. Цю тезу можливо проілюструвати рядом заходів: відміною всіх торгово-фінансових привілеїв для Гонконгу, де розміщено 1300 американських компаній і проживає 85 тис. громадян США; пропозицією Британії країнам G7, а також Австралії, Південній Кореї, Індії створити «Пакт 10» по технологіям 5G, водневої енергетики. Тобто, мова йде про принципово новий підхід до конкурентоспроможних проєктів. Прагматичним наслідком таких сценаріїв для України є необхідність переглянути ланцюжки поставок у всіх галузях економіки, що мають стратегічне значення, в тому числі енергетиці. Необхідно визнати, що асиметричність інфформації складає: одну із причин недосконалості ринку; підставу для невизнання справедливою поразки в результаті конкуренції; наратив для програвшої сторони про те, що програв не через власні недоліки, а через приховану держпідтримку конкурента; відносно Китаю цей наратив домінує; недовіра до геополітичних мотивів поведінки ринкових акторів лежить в основі демонтажу існуючих глобальних ланцюжків вартості; країни із значним економічним потенціалом будуть намагатися стати переможцем на найбільш важливих ринках. У лідерах, на нашу думку, в побудові нових стратегічних сценаріїв знаходиться Японія. Японська програма (дорожня карта) Strategic Roadmap for Hydrogen and Fuel Cells була запущена влітку 2014 року і поставила за мету: од-

ночасний розвиток декількох елементів «водневого» технологічного ланцюжка; починати із знакових проектів міжконтинентального експорту водню (з Австралії, Норвегії, Близького Сходу); використати міжнародне сприяння по програмам технологічного та кліматичної порятку в ширшому контексті – розгортання будівництва суспільства, заснованого на водні. Дорожня карта містить конкретні ключові показники по відразу кількох технологій технологічного ланцюжка – у виробництві, зберіганні, транспорті та використанні водню – з віхами в 2020, 2025, 2030 і 2050 рр. Так, мета за обсягами використання водню в Японії – з нинішніх 200 тонн в рік до 10 млн. тонн в 2050 г. Рівень зростання складе в 50 тисяч разів [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В розглянутому контексті необхідно зауважити, що вчені все більш схильні до катастрофічних сценаріїв вичерпання ресурсів. Тобто, до 2025 р. можуть бути досягнуті фізично непереборні обмеження споживання ресурсів планети і екстенсивний прогрес закінчиться за життя одного покоління. Оскільки асиметрія потреб і можливостей буде підсилюватися зростаючими ризиками, то виникає потреба у безпековому дискурсі і пошуку нових технологій. На Першому Міжнародному конгресі «Наука і безпека» в 1990 р. було актуалізовано таку проблематику в соціальному вимірі економічної, енергетичної, політичної безпеки, взаємодовіри в цивілізаційному діалозі. У центрі уваги виявилися ризики різної природи і можливості їх мінімізації з метою створення стійкого функціонування соціоприродної системи. Було позиціоноване МТЕ–модель, яка об'єднує людину (Man), технологію (Technology) та навколишнє середовище (Environment). Ця модель дозволила сформулювати безпеку як «науку про взаємодію між людиною, технологією і навколишнім середовищем і націлену на створення врівноваженого симбіозу цих трьох елементів» [4, С. 58]. Було висунуто гіпотезу: про початок четвертої промислової революції [24] та асфатроніку, основою якої виступають енерго–інформаційні процеси в біологічних (біосферних), соціальних і великих технічних система [5]. В цій парадигмі були зроблені розрахунки вченими різних країн і різних спеціальностей (Snooks 1996; Панов 2005; Kurzweil 2005) [16–18], що підтверджують той факт, що протягом мільярдів років ево-

люційні процеси прискорювалися у відповідності з простою логарифмічною залежністю. Проте, в середині XXI ст. гіперболічна крива, що відображає прискорення еволюції, перетворюється на вертикаль. Це свідчить про те, що система може перейти в фазу сингулярності, відповідно, еволюція на Землі вступає в поліфуркаційний стан. Світові ринки сировини та інвестиційні проекти в галузі надрокористування жорстко поділені, а їх найбільш привабливі сегменти характеризуються високим напруженням конкурентної боротьби. Глобалізація світового мінерально–сировинного комплексу (МСК), таким чином, об'єктивно відбулася. В даний час близько 100 ТНК контролюють більше 70% світового видобутку та переробки корисних копалин. Для більшості видів мінеральної сировини характерна ситуація, коли кілька країн задовольняють не менше 60–70% світової потреби в ньому. Так, наприклад, ПАР і Казахстан забезпечують до 80% потреби світової економіки в хромовій сировині, РФ, ПАР – в металах платинової групи, алмазах, РФ, Канада, Австралія – в нікелі, КНР – в вольфрамі, олові, рідкоземельних металах, сурмі, графіті, країни Перської затоки – у нафті. До 70% МСР витрачається на транспорті. ККД бензинових двигунів становить 15–17%, дизельних – 25%. ККД низькотемпературних водневих елементів не перевищує 40–50%, а високотемпературні оксидні водневі елементи в поєднанні з турбінами на вихлопному газі можуть мати ККД до 90%. Здавалося б – це прямий вигравш в енергії. Але, інвестування вимагає уточнення: поняття «водневий транспорт»; стратегії отримання вигравшу у використанні вихідної енергії; всього виробничого циклу, від джерела енергії і виробництва водню до кінцевого споживача; можливих ерозії і втрат біопродуктивності ґрунтів; витрат на транспортування; позиціонування переходу на водень як засобу проти глобального потепління, викликаного використанням ПЕР [17].

Як зазначає дослідник К. Шваб, відмінною особливістю четвертої технореволюції є поступове стирання кордонів між фізичною, цифровою і біологічною сферами [24]. Цю тезу підтверджують прибічники «зеленої економіки» Д. Кортен, Б. Фаллер, Х. Делі, Д. Медоуз, Дж. Джекобс, Р. Карсон, Е. Ф. Шумахер, Р. Костанцо, Д. Кортен, Б. Фаллер, Х. Делі, Д. Медоуз, Дж. Джекобс, Р. Карсон, Е.Ф. Шумахер, Р. Костанцо, П. Хоук номінують еко-

номіку залежним компонентом природного середовища і направленим на підвищення енергоефективності. Модель зеленої економіки визначає «низьковуглецевий» її характер і мету. А саме: підвищення енергоефективності, використання відновлюваних видів енергії, охорона і поліпшення якості поглиначів парникових газів, обмеження або скорочення емісії [15]. Проте концептуалізація ВЕ навіть в контексті технологічного, економічного, політичного дискурсу щодо виснаження невідновлюваних джерел енергії – вуглеводнів виглядає неоднозначно. Деякі аналітики захоплюються протиставленням традиційних із нетрадиційними видами енергій [22–23]. Хоча необхідно визнати, що ВЕ охоплює «downstream» (транспортвання, переробка, використання енергії), а ПЕК і «downstream» і «upstream» (видобуток МСР). Проте ВЕ виступає комплементарне традиційній АЕ. Тобто ВЕ слугує способом ефективного застосування відомих джерел енергії, підвищення ККД їх використання або одержання інших переваг [13;16]. У вільному вигляді водень на Землі практично не існує, тому його треба виробляти, що згідно закону збереження енергії призводить до витрат на цикл «виробництво водню – використання водню». Ряд дослідників вивчає конкретні економічні варіанти використання ВЕ. Так, аналітик В.А. Амос (Amos W.A.) [3] дослідив, що скорочення ваги транспортного засобу – найбільш потужний спосіб підвищення економії палива. Скорочення ваги транспортного засобу на кожні 10% знижує витрати палива на 8%. Чим більше стискати водень, тим менший бак можна використовувати. Але оскільки зростає тиск, необхідно збільшувати товщину сталевий стінки бака і, отже, його вагу. Вартість бака збільшується зі зростанням тиску. Для бака, що забезпечує тиск 2000 паскалів, вартість становить 400 дол. на кг ваги бака. При тиску 8000 паскалів вже 2100 дол. За 1 кг ваги бака 1 л. І сам бак буде величезним – при тиску 5000 паскалів такий водневий бак буде в 10 разів більш об'ємним, ніж бензиновий, що містить таку саму кількість енергії. Самі паливні елементи, які є найбільш ефективними перетворювачами хімічної енергії в електричну, також дуже важкі. «Метал – гідридна система зберігання, яка може містити 5 кг водню, включаючи пластини, контейнер і теплообмінник, важить приблизно 300 кг. Це знижує паливну ефективність транспортно-го засобу [3]. Дослідник Дж. Ромм (Romm Joseph J.) [10] звернув увагу на той факт, що водень має

найнижчу точку запалювання з усіх видів палива, в 20 разів нижчу, ніж бензин. У суміші з повітрям утворюється надзвичайно вибухонебезпечний гримучий газ, що можуть використати терористи [10]. Вчена Полякова Т.В. [21] стверджує, що відсутність водневої інфраструктури утруднює розвиток водневого транспорту і виходом із цієї ситуації може бути застосування водню як палива для двигуна внутрішнього згоряння, або сумішей палива з воднем. Створення широкої водневої інфраструктури автозаправок при сучасному рівні технологій – вкрай дорога (близько 5 млрд. дол.) На думку Полякової Т.В. автомобілі з використанням паливних елементів на водні займуть в рейтингу третє місце після ДВЗ на спиртах (етиловому або метиловому), які вже серійно випускаються і використовуються в Бразилії в малій поршневі авіація та «гібридів» Toyota, яких тільки в США в 2005 р. було продано більше 200 тис. [21].

Аналіз теоретичного дискурсу свідчить, що особливо вагомим фактором впливу виступає асиметрія планетарної та політичної рент. Окремі аспекти рентної асиметрії розглянуто в працях Г. Туллока, Р. Толлісона, Дж. Бюкенена, М. Олсона [8]. Виокремлення в їх дослідженні політичного виміру ренти дало змогу залучити до економічного аналізу фактори впливу політичної сфери соціуму на: процес прийняття політичних рішень, на економічну поведінку суб'єктів господарювання та систему розподілу доходів. Дж. Б'юкенен зазначав, що неможливо відокремити теорію суспільних фінансів та суспільних витрат від фактів політичного режиму, оскільки поведінка індивідумів в політикумі завжди пов'язана з економічними інтересами та результатами. Технологічну проблематику економії МСК розглядав англійський економіст Стенлі Джевонс. Ще двісті років тому аналізуючи МСБ світу та проблему її ефективного використання, С. Джевонс виявив певну закономірність, нині відому як «парадокс Джевонса» [1]. У 1865 р. С. Джевонс в своїй праці «Проблема вугілля» зазначив, що технологічні вдосконалення, які збільшують ефективність використання вугілля, ведуть до зростання споживання вугілля в різних сферах промисловості. Він стверджував, що, всупереч інтуїції, не можна покладатися на технологічні удосконалення в справі зниження споживання палива. Парадокс підтверджено сучасними економістами Д. Казумою (D. Khazzoom), Л. Бруксом (Leonard Brookes) та

Г. Сандерсом (Gary Sanders), які вивчали зворотний ефект споживання від підвищення енергоефективності [1]. Особливо корисною для нашої роботи виявився досвід С. Джевонса в обґрунтуванні закону спадної граничної корисності. Концептуалізуючи підходи до нової політичної економії, В.С. Джевонс акцентував увагу на поведінці індивідів при користуванні ресурсами та у виборі їх альтернативного використання [1]. Ідеї С. Джевонса розвинув М. Алле [2], він концептуалізує економічну діяльність в формі процесу задоволення практично необмежених потреб людей в контексті обмежених ресурсів та бажанні досягти абсолютного рівня захищеності від ризиків. В умовах, коли на ринку існує нескінченне число станів максимальної ефективності економіст має встановити процедури (правила поведінки) їх погодження. Про виникнення якісних змін в існуючих «ліберальних» правилах гри свідчить поява в суспільстві ефекту «чорного лебедя». В цьому контексті для дослідження виявилися корисними погляди відомого економічного антрополога К. Поланьї [9] та його учня М. Саллінза [11]. Зокрема концепція К. Поланьї про порушення співвідношення понять «взаємність» і «перерозподіл» в процесі становлення капіталістичних відносин. Аналізуючи різні сценарії розвитку суспільних відносин, він встановив, що в гедоністично налаштованому суспільстві все неминуче стає в дефіциті. Його учень М. Саллінза описав традиційні для виживання цивілізаційні правила взаємного користування ресурсами, порушення яких в будь-якій цивілізації викликає кризу.

Метою статті є: 1) актуалізація теоретичного дискурсу щодо екологічно чистої водневої енергетики в термінах «водневої економіки» та державної стратегії розвитку; 2) проведення аналізу практики виробництва водню: з води з використанням невідновлюваних джерел енергії (вуглеводні, атомна енергія); з використанням відновлюваних джерел енергії (біомаса) в контексті стану МСБ.

Виклад основного матеріалу. Нині ефект «чорного лебедя» трактується в науці ризикології як несподіване виникнення незвичайних політичних подій та ризиків, що порушують традиційні правила та змінюють реальність. Так, спалах COVID-19, який охопив 150 країн і заразив біля 1 млн. людей, викликав початок нової економічної кризи, яка може коштувати світовій економіці не менше 2-х трильйонів доларів США. Криза

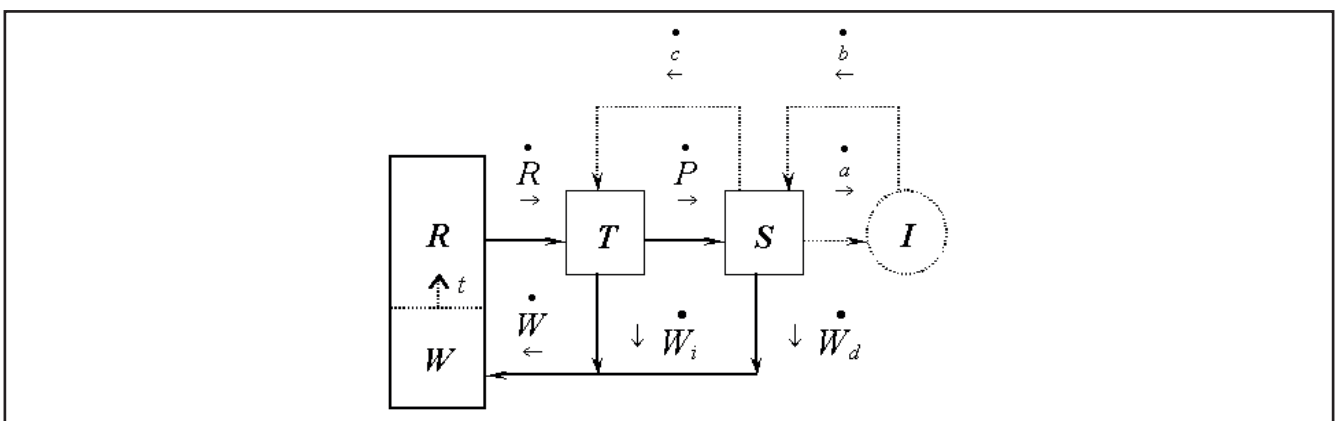
супроводжується рекордним за останні 30 років обвалом цін на нафту і повторенням краху фондової біржі на Уолл-Стріт 1987 р. У січні 2020 р. через спалах нового типу коронавірусу попит на нафту в Китаї впав на 20%. Такі економічні та соціальні потрясіння не можуть безрезультатно пройти для енергетичного сектора, як в коротко-, так і в довгостроковій перспективі. Пандемія вже має перші короткострокові наслідки в глобальному секторі МСК. Наприклад, компанія General Electric в своєму підрозділі GE Renewable Energy прогнозує збитки в розмірі 200–300 млн. дол. тільки в першому кварталі через зрив поставок нового обладнання. Очікується скорочення прогнозу щодо збільшення сонячної генерації в 2020 р. з 121–152 ГВт до 108–143 ГВт, що може стати першим зниженням щорічного приросту сонячної генерації з 80-х років. Також існує значний ризик скорочення прогнозів приросту вітрової генерації, який ще в грудні 2019 р. склав 75 ГВт, але, навіть незважаючи на прогнозоване скорочення, очікується, що 2020 р. стане рекордним для відновних ресурсів. Частка скорочення вітрової генерації залежить від того, наскільки швидко китайські постачальники зможуть відновити виробництво комплектуючих частин із використання рідкоземельних металів і наскільки відкладеться процес будівництва нових потужностей даного виду генерації в США.

Нині щороку у світі споживається 55 млн. тонн водню. Внаслідок спроб економік Японії і Південної Кореї та інших країн відмовитися від вуглецевого палива цей показник може до 2030 року скласти 8 млн. тонн, а до 2040 року споживання цього газу досягне 90 млн. тонн. Дослідження за воднем ведуться практично в кожній розвиненій країні. Одне з найбільших в світі підприємств з виробництва водню було розпочато в місті Наміе, на північ від зруйнованої атомної електростанції Фукусіма-Даїчі, воднева станція на сонячній енергії може виробляти достатньо газу для заправки 560 автомобілів. Проект реалізований компаніями Toshiba, Tohoku Electric Power і дистриб'ютором природного газу Iwatani. Партнери сподіваються в кінцевому підсумку перенести технологію виробництва водню за кордон [4].

Розглянемо моделі споживання ресурсів в контексті теорії ринків. МСР складають викопні багатства (паливні, рудні і нерудні), а також природні розчини солей озер, морів і підземних вод тери-

торії з такими концентраціями корисних елементів, що їх економічно доцільно використовувати в народному господарстві. МСР є важливим фактором розвитку продуктивних сил, базою для багатьох галузей промисловості, їх широко використовують у різних галузях народного господарства. В сучасному світі склалися значні розбіжності між наявними природними ресурсами в окремих країнах та об'ємами їх споживання, що вимагає проведення реструктуризації МСР. Загальна потенційна вартість підтверджених видобувних запасів МСР у надрах всього світу дорівнює 88 трлн дол. США. Ця потенційна вартість запасів у розрізі країн розподіляється досить нерівномірно: США – 14,4; Росія – 12,4; Китай – 5,5; Саудівська Аравія – 4,7; ПАР – 4,6; Австралія – 3,9; Іран – 3,2; Канада – 3,1; Індія – 2,7; ОАЕ – 2,1; Ірак – 1,9; Україна – 1,9 (12 місце, 2,2 % потенційної вартості всіх підтверджених запасів світу); Кувейт – 1,6; Велика Британія – 1,5; Казахстан – 1,45; Венесуела – 1,45; Польща – 1,3; Мексика – 1,1; Індонезія – 0,9; Бразилія – 0,8 [16–18]. В МСК і нині найзагальнішим показником, що показує рівень ресурсоспоживання і потреб, є споживання МСР на душу населення. В середньому він відображає загальний рівень потреб, які пов'язані з технологічним і економічним розвитком. Іншими словами, без досягнення деякого рівня споживання ресурсів неможливе досягнення розвитку продуктивних сил і економічного добробуту і ця проблема визначає рівень економічної безпеки. Ефективність ПЕК в значній мірі залежить від кон'юнктури та рівня інвестування в розвиток взаємозалежних енергетичних секторів нафти, газу, урану і балансу їх споживання. Як зазначалося вище, заходи економії та ефективного використання також мають свою межу. Напрацю-

вання В.С. Джевонса використав у розробці теорії максимальної продуктивності капіталу французький вчений М. Алле. Він самостійно розвинув два фундаментальних положення: (1) в ринковій економіці кожний стан рівноваги є одночасно станом оптимуму (максимальної ефективності), і навпаки; (2) кожний стан максимальної ефективності є станом рівноваги (так звана теорема еквівалентності). Проведені Алле [2] дослідження показали, що реально діючий економічний агент постійно порушує так звану гіпотезу очікуваної корисності. Його основний висновок стосувався прагнення раціонально діючого агента абсолютної надійності. Така аргументація М. Алле отримала назву «парадоксу Аллі». Сам М. Алле вважав цей парадокс відображенням дії механізмів глибокої психологічної реальності. В цій реальності перевагу отримує тільки абсолютна ефективність. М. Алле стверджував, що людське суспільство в самих різних ситуаціях і контекстах поводить себе подібним чином. Незалежно від того, чи йде мова про ситуації (інфляція, дефляція або гіперінфляція), чи про капіталістичні або комуністичні країни, чи про суспільство сьогодення або ж столітньої давності. На цій основі стверджується ідея про обумовленість сучасності минулим та існування спадкової і релятивістської моделі прийняття рішень в умовах ризиків. Тобто соціум створює нові моделі максимально приближені чи варіантні вже використаним. Як зазначалося вище, до аналогічних висновків про факт порушення співвідношення понять «взаємність» і «перерозподіл» підійшов К. Поланьї [9]. Вже стародавній світ, створюючи ризики, стояв перед вибором сценаріїв між війною та компромісом з приводу ресурсокористування. Для подальшого аналізу можливих ризиків сучасного ресурсокористування розгля-

Рисунок 1. Концептуальна модель життєдіяльності, ресурсокористування і відходоутворення

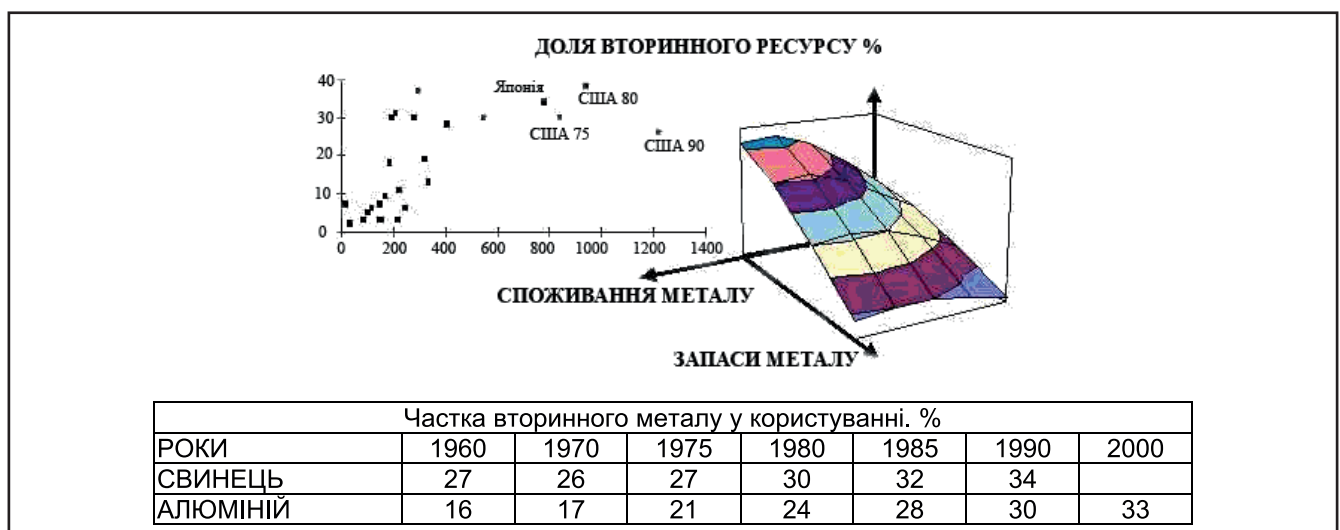
немо її концептуальну модель (див. рис. 1), в основу якої поставлено відкриті, нерівноважні регіональні, міжрегіональні та планетарну системи.

Ці системи створюють безперервний обмін з навколишнім середовищем матеріальними, енергетичними та інформаційними компонентами. Ресурси R вилучаються з природно-техногенного середовища R та W і направляються в техносферу T . Техносфера є штучно організованим техніко-технологічним середовищем, де ресурси R перетворюються в необхідні продукти P , а промислові відходи W_i повертаються в природно-техногенне середовище. Продукти P направляються в соціальну сферу S , де вони перерозподіляються між членами спільноти і споживаються, згідно з діючими в соціумі економічними законами, правилами та якістю суспільних інститутів. Використані або спожиті продукти також повертаються в природно-техногенне середовище у вигляді відходів W_d . Таким чином, соціотехносферні матеріальні ресурсно-відхідні потоки замикаються на природно-техногенному середовищі. Соціум S існує як відкрита нерівноважна система, що незворотно перетворює невідновну частку ресурсів і накопичує відходи W . Наслідком такого функціонування всієї системи життєдіяльності виступає тимчасова зміна, $(R / W) \cdot < O$ (символ $(\cdot)$ позначає похідну за часом), що за своєю суттю саме є внутрішньосистемним часом, фіксуючим незворотний перехід R в W (стріла t на рис. 1). Опис простих відкритих дисипативних структур, їх часові параметри, були детально представлені в роботах І. Пригожина та очолюваної ним Брюссельської школи. Розрив

між еволюційними змінами біосфери і «вибухоподібні» темпи розвитку техносфери критично позначив подвійну суть буття сучасної людини, здатної зруйнувати не тільки свої власні основи, а й всю біосферу. Розглянемо особливості цього процесу на прикладі кольорових металів. Що допоможе в пошуку закономірностей та меж дії теорії ринків невідновних ресурсів [17]. З даних рис. 2 помітно, що частка споживання вторинного металу весь час зростає. При малих запасах та при збільшенні споживання дуже швидко зростає частка вторинного металу, при збільшенні запасів металів, ця залежність слабшає [17].

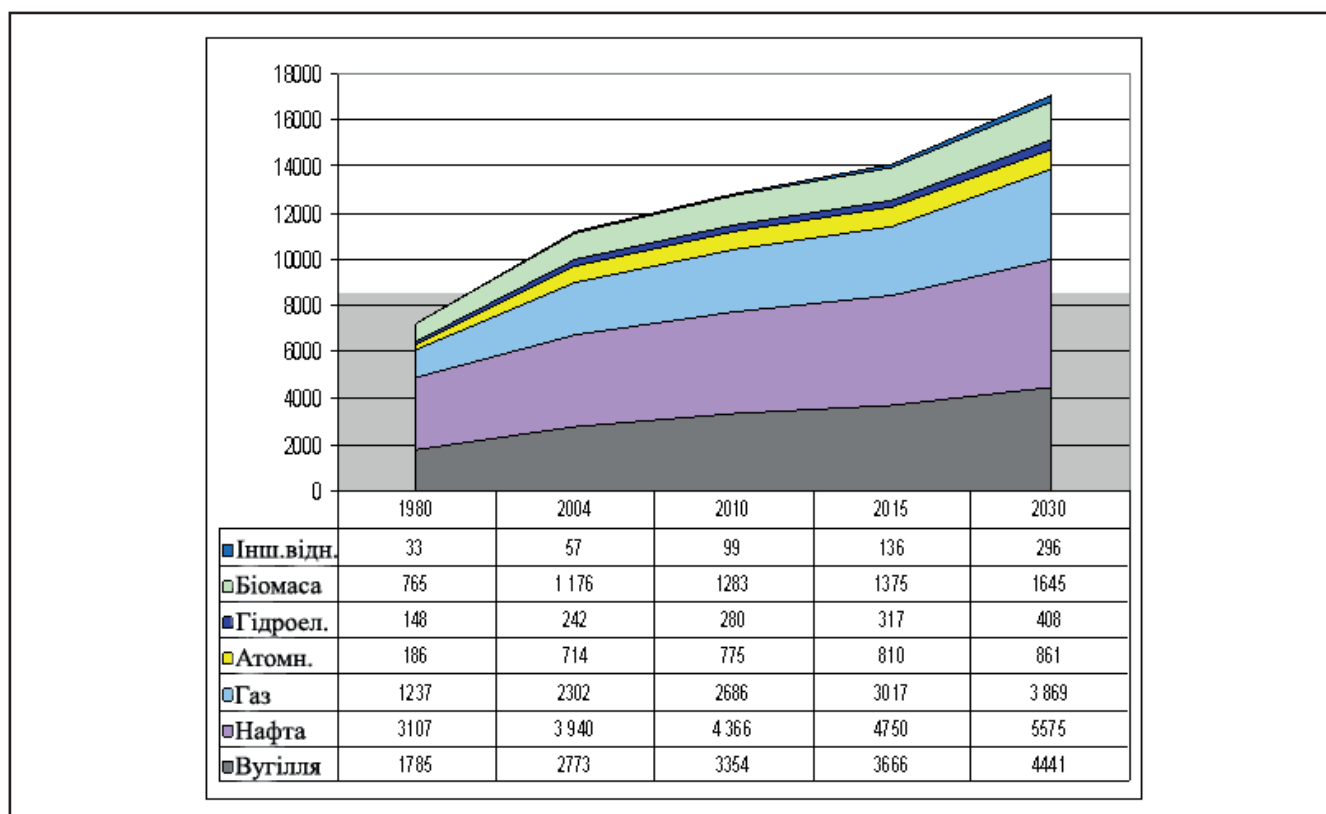
Не спостерігається раціональності в споживанні первинних енергоносіїв за період 30 років до нашого часу та прогнозних майбутніх 30 років (1980–2030 рр.), і ресурсокористування припускає найбільш повне вилучення ПЕР та їх корисних властивостей (рис. 3).

Існує науковий підхід (В.І. Ландик), згідно з яким синонімом природного капіталу вважають поняття «екологічний капітал». Українські дослідники Н.М. Малюга та І.В. Замула вважають, що екологічний капітал – це мінімальний розмір природного капіталу, необхідний для виживання людини на Землі. Підтверджуючи актуальність виділення екологічного капіталу, виходячи з концепції сталого розвитку, С.І. Дрогунцов зазначав, що сучасний світ переходить від ери, в якій обмежувачим фактором був капітал, створений людиною, до ери, в якій обмежувачим фактором стає природний капітал. Під екологічними ризиками ми розуміємо такий етап розвитку системи «суспільство – природа», при якому високоефектив-

Рисуюнок 2. Частка вторинного металу у користуванні

Рисунок 3. Динаміка та прогноз споживання первинних енергоносіїв 1980–2030, млн. т. н.е.

не зростання обсягів ресурсокористування і споживання досягається за рахунок виснаження ресурсів. Тоді порушується ресурсно–екологічна рівновага і настає «віраж екологічно–нормованих ринків первинних енергоносіїв».

Нафта є найбільш «глобалізованим» світовим енергетичним товаром: 55% її видобутку стає об'єктом транскордонних торговельних операцій (для порівняння: тільки 33% видобутого у світі газу й 20% вугілля стає товаром в міжнародній торгівлі). Очікується, що до 2030 р. співвідношення світового експорту нафти до видобутку зросте до 70%. Світові розвідані запаси нафти оцінюються в 90–95 млрд. т, а прогнозні запаси складають 250–270 млрд. т. Родовища нафти знаходяться в різних районах світу, проте розподіл їх за країнами і регіонами вкрай нерівномірний. Найбільші нафтові родовища розташовані в арабських країнах Близького і Середнього Сходу (Саудівська Аравія, Кувейт, Ірак), Північної Африки (Лівія, Алжир), а також в Ірані, Індонезії, деяких районах Північної і Південної Америки. Понад 85% нафти видобувається на найбільших родовищах, загальна чисельність яких складає близько 5% всіх родовищ. 30 родовищ нафти мають видобувні запаси, що перевищують 500

млн. т, і відносяться до родовищ гігантів. В РФ у 2013 р. вперше було офіційно відкрито та озвучено обсяг запасів ПЕР: нафти – 17,8 млрд. т, газу – 48,8 трлн. куб. м категорії АВС1; за категорією С2 запаси нафти оцінюються в 10,9 млрд. тонн, газу – у 19,6 трлн. кубометрів. Комерційні запаси сирової нафти в США в 2013 р. склали 359,1 млн. бар. Найбільші родовища нафти: Гавар (10,1 млрд. т), Сафанія–Хафджі (4,1 млрд. т) і Маніфа в Саудівській Аравії (1,5 млрд. т); Бурган в Кувейті (9,9 млрд. т); Болівар (4,8 млрд. т) і Лагунільяс (1,5 млрд. т) у Венесуелі; Румайла (2,7 млрд. т) і Кірчук (2,2 млрд. т) в Іраку; Ахваз (2,4 млрд. т), Марун (2,2 млрд. т), Гачсаран (2,1 млрд. т), Ага–Джарі (1,9 млрд. т) і Абхайк (1,7 млрд. т) в Ірані; Чиконтенек (1,6 млрд. т) у Мексиці [5]. Використання більш сучасних технологій сприятиме зниженню витрат на розробку некондиційних запасів нафти. Згідно експертних оцінок, світові запаси горючих сланців і нафтоносних пісків оцінюються 700–800 млрд. т, що у 7–8 разів більше всіх виявлених запасів нафти у світі. Тільки в районі Скалистих гір (США) в подібних породах концентрується 270 млрд. т нафти, що у 2–3 рази перевищує світові запаси і в 67 разів – запаси нафти США. Проте висока вартість робіт пе–

решкоджає розвитку переробки горючих сланців і нафтоносних пісків. Розробка бітумінозних порід є рентабельною при ціні на нафту в 100–120 дол./т [12; 16–18].

Газовий сектор ПЕК включає розвідування, видобуток, транспортування, зберігання й переробку природного й супутнього нафтового газу, що видобувається разом з нафтою. Природний газ застосовується у багатьох галузях господарства, але переважна його частина використовується в енергетиці, бо таке паливо найменше забруднює атмосферу. Сумарні початкові ресурси газу оцінюються в 436–500 трлн. м³, з яких близько 55 вже видобуто та 180 трлн. м³ – розвідані запаси. Таким чином, невідкриті (прогнозовані та імовірнісні) ресурси газу складають порядку 200–265 трлн. м³, що еквівалентно ще 67–88 рокам, 25% з яких відносяться до попутного газу й 75% – до природного газу. Нині видобуток 10% світових запасів газу у порівнянні з 25% видобутої нафти. Нерозкриті запаси газу оцінюються у 147,1 трлн. м³, з яких 25% це попутний газ й 75% – природний газ. Проте, більша частина газових запасів у світі потребує уточнення й розвідки.

Україна використовує до 100 млрд. м³ природного газу на рік, з яких власний видобуток становить близько 20 млрд. м³. Розвідані запаси газу в Україні складають 1,1 трлн. м³ уже розвіданих запасів газу вистачить на 50 років при сучасному рівні видобутку. Значні об'єми газу зосереджені в нафтових родовищах (супутні гази) та вугільних шахтах (шахтний метан). Так тільки вугільні родовища України містять до 3,0 трлн. м³ газу.

Найбільшими запасами газу володіє РФ (27,2%), що майже вдвічі перевищує запаси Ірану, який по аналогічним запасам займає друге місце. Природного газу у РФ і зараз достатньо для того, щоб їй ще багато років залишатися головним газовим експортером у світі. Тільки розвідані запаси становлять 48 трлн. м³, або понад 33% світових запасів традиційного газу, а початкові сумарні ресурси Росії вимірюються астрономічним об'ємом в 260 трлн. м³ – більше 40% від початкових сумарних ресурсів у світі (650 трлн. м³). Собівартість російського видобутку в точці виробництва коливається між 3 і 50 доларами за 1 тисячу кубометрів.

На Близькому Сході значні запаси мають Катар, Ірак, Саудівська Аравія й ОПАЕ. В інших регіонах найбільші запаси газу має США, Венесу-

ела, Алжир, Нігерія, Туркменія [5–6]. Крім того, існують ще й так названі ресурси «нетрадиційного» газу–метану у вугільних пластах у вигляді газогідратів, сланцевого газу. МЕА оцінює ресурси технічно доступних запасів нетрадиційного газу в світі в 328 трлн. м³, включаючи 200 трлн. м³ сланцевого газу. Видобуток сланцевого газу розпочався у США і вже суттєвим чином змінив транспортні потоки природного газу в світі. Обсяги видобування сланцевого газу в США зросли у 12 разів: з 7,6 – у 1990 році до 93 млрд. м³ – у 2009 році, вартість його видобутку, навпаки, скоротилася з 240 дол. за 1000 м³ до 100x110 дол. за 1000 м³. У 2010 році США витіснили РФ з першого місця і, як вважають у МЕА, до 2025 року можуть стати найбільшим світовим експортером. На даний момент в Америці розглядається цілий ряд проектів терміналів з виробництва зрідженого природного газу, і 4–ри з них вже отримали всі необхідні дозволи. Таким чином, експорт почався вже в 2016 р.

Провідне місце у світі серед постачальників скрапленого газу (СПГ) належить Катару: лише у 2010 р. його продажі, порівняно з 2009 р., зросли на 30 млрд. м³, або на 55%. Загалом, у 2010 р. поставки СПГ здійснювали 19 країн світу. Крім Катару, який реалізував 76 млрд. м³ газу, до кола найбільших експортерів увійшли Малайзія, Індонезія, Австралія, Нігерія, Алжир, Тринідад і Тобаго. Разом ці країни у 2010 р. продали 226 млрд. м³, що становило 76% усієї світової торгівлі. Однак, головним шляхом постачання залишився трубопровідний. У 1981 р. Італія першою проклала глибоководний «Transmed» до Тунісу. З метою мінімізації ризиків було укладене довгострокові контракти зі споживачем – що, в свою чергу, зумовлювало тривалу залежність від постачальника і наростання конфліктних ситуацій за умови змін політичного середовища країн – суб'єктів комерційної діяльності чи кон'юнктури на світовому ринку ПЕР. Ринки нафти і газу дуже різняться. На відміну від нафтового, ринок газу є регіональним ринком з такою специфічною інфраструктурою, як газогони. На ринку газу відносини будуються на довгострокових контрактах (20–30 рр.) з фактично зафіксованою ціною на весь довгостроковий період. Нині в Європі в районах з високою концентрацією продавців і покупців газу, наприклад у вузлах газотранспортної мережі – так званих хабах, формуються спотові майданчики. Процес лібера-

лізації газового ринку Європи почався з Великобританії, а саме в місцях розташування терміналів Фергюс і Бектон. Вони знаходяться на вході в основну газотранспортну систему, куди постачають газ з родовищ північного моря. Таким чином, вже в 1996 р. у Великобританії сформувався єдиний для всієї країни умовний торговельний пункт – національний балансуючий пункт (NBP). З 2003 р. почали розвиватися спотові майданчики і в інших європейських країнах. У континентальній Європі діє сім хабів: Zeebrugge в Бельгії, TTF в Голландії, PEG у Франції, PSV в Італії, NCG і Gaspool – в Німеччині, CEGH в Австрії, а також CDG в Іспанії. У тісному зв'язку з цими хабами працюють газові біржі – ICE/ APX в Лондоні, Powernext в Парижі, APX/ NP-ENDEX в Амстердамі та EEX в Лейпцигу. NBP і дотепер залишається найкрупнішим хабом в Європі, хоча його ліквідність ще складно порівнювати з американським аналогом – Henry Hub. Разом з тим, у міру розвитку інших європейських майданчиків, доля NBP на ринку поступово знижується – до кінця 2012 р. вона зменшилась до 61% порівняно з 71% у 2011 р. і 81% у 2010 р. Проте ліквідність в NBP є найвищою серед інших торгових майданчиків Європи і становить від 11 до 15 одиниць. Цей показник розраховують за загальним співвідношенням валових об'ємів до реальних фізичних постачань газу споживачам через торгові майданчики. Ціни природного газу майже на всіх європейських майданчиках незначно відрізняються від індексів NBP. Виключення складає лише італійський хаб PSV, де ціни завжди були істотно вищі у зв'язку з обмеженістю пропускних можливостей газотранспортної системи в регіоні і частковою ізоляваністю цього хабу від решти європейських майданчиків. Спотові об'єми на європейських майданчиках перевищили 250 млрд. м³, що еквівалентно 54% від загального споживання природного газу країнами Європи. Слід зазначити, що це об'єми фізичних поставок, а не валові об'єми торгів на спотових майданчиках, які в 2012 р. становили близько 1700 млрд. м³. Протягом останнього десятиліття європейські споживачі газу все більш прагматично стверджують, що традиційне ринкове ціноутворення на природний газ з прив'язкою до цін на нафтопродукти вже економічно не обґрунтоване, оскільки в Європі конкуренції та взаємозамінності між цими енергоносіями не існує вже давно. Рецесія та надлишок газу прискорили процес. Тиск,

який здійснюється щодо перегляду цін, збільшується, споживачі блакитного палива наполягають на зміні довгострокової контрактної системи. Крім того, висока невизначеність щодо попиту диктує, що всім учасникам довгострокового газового ринку потрібна велика гнучкість під час вирішення завдань, яку можуть забезпечити тільки спотові майданчики.

У світовій економіці вугілля за обсягами використання первинних енергоносіїв разом з природним газом займає другу – третю сходинку після нафти. Так, у 2001 р. середньосвітовий показник загального споживання вугілля становив 23,7% (відповідно, нафта – 38,7%, газ – 23%). У світовому виробництві електроенергії питома вага вугілля також висока – 39,1%. Для країн ЄС цей показник нижчий від середньосвітового (15–27%). Але для окремих країн-членів ЄС частка вугілля в електроенергетиці перевищує середньосвітовий показник: Німеччині – 52,5%; Польщі – 96%.

В Україні частка вугілля у виробництві електроенергії знаходиться на рівні середнього показника країн ЄС (26%). Протягом найближчих років вугілля залишиться основним видом палива у світі для виробництва електроенергії. Згідно з класифікацією МЕА до поновлюваних джерел енергії (ПДЕ), належать такі категорії: які спалюються, і відходи біомаси: тверда біомаса і тваринні продукти: біологічна маса, у тому числі будь-які матеріали рослинного походження, що використовуються безпосередньо як паливо або перетворюються на інші форми перед спалюванням (деревина, рослинні відходи і відходи тваринного походження; деревне вугілля, яке одержують з твердої біомаси); газ/рідина з біомаси: біогаз, отриманий у процесі анаеробної ферментації біомаси і твердих відходів, який спалюється для виробництва електрики і тепла; муніципальні відходи: матеріали, що спалюються для продукування теплової та електричної енергії (відходи житлового, комерційного і громадського секторів). Нині у світовому енергетичному балансі частка дров складає 3,5%, в РФ 1%. Це тим більше примітно, що ще в 1950 р. вона становила 9%, а в 1913 р. – 21%. Проте і тепер є країни, в яких дрова лишаються основним видом палива: у країнах Африки – 88% всієї заготовленої деревини; Південній Америці – 68%; в Індії та Індонезії – 91 і 80% відповідно. Крім того, хоча деревина і поступається іншим ПЕР в теплотворній здатності, але є єдиним на Землі поновлюва-

ним джерелом енергії і кількість якої зростає: загальний річний приріст у лісах планети складає в середньому 5,5 млрд. м³, тобто приблизно в 1,5 рази більше річного обсягу лісозаготівель. Це, однак, зовсім не означає безмежних можливостей при використанні деревини як палива, оскільки попит на пиломатеріали, целюлозу і папір теж зростає. Тому опікується, що в перспективі джерелом теплової енергії стануть вже не дрова, а різного роду відходи [5].

За часткою виробництва атомна енергетика (АЕ) в Україні посідає 4 місце в світі після Франції (75%), Словаччини (53%) та Бельгії (51%). Таким чином, частка ядерної енергії у загальному кінцевому споживанні не перевищує 6%. Аналіз енергетичних проблем показує необхідність у перспективі значного розвитку атомної енергетики для багатьох регіонів світу тому числі для України. У світі працює 440 АЕС. Усі вони зосереджені в 30 країнах світу, зокрема: США – 103 АЕС; Франція – 59 АЕС; Японія – 55 АЕС; Росія – 10 АЕС; Україна – 4 АЕС. Найбільша АЕС в Європі – Запорізька атомна електростанція. Найбільша АЕС у світі Касівадзакі–Каріва за встановленою потужністю (на 2008 р.) знаходиться в японському місті Касівадзакі префектури Ніігата – в експлуатації знаходяться п'ять киплячих ядерних реакторів (BWR) і два розширених киплячих ядерних реакторів (ABWR), сумарна потужність яких становить 8,212 гігават [5]. Нині після подій 11 березня 2011 р., коли в Японії стався найпотужніший за всю історію країни землетрус і на АЕС Фукусіма–1 сталася аварія, прогнози розвитку АЕ стали утрудненими. Особливо в світлі витрат на подолання наслідків аварій. На очищення територій поблизу АЕС «Фукусіма» уряд Японії у 2013 р. виділив 30 млрд. дол. Таке підвищене фінансування, на думку експертів, свідчить про те, що спочатку наслідки аварії були недооцінені по компенсації населенню, оплаті фахівцям, які проводять знезараження регіону, будівництву сховища радіоактивних відходів. Таким чином фінансування покриття наслідків аварії на АЕС перевищить 80 млрд. дол. Економічні збитки від Чорнобильської катастрофи до 2015 р. досягнули для України майже 180 млрд. дол. Аварії на Першій Фукусімській АЕС та на Чорнобильській АЕС є подіями одного класу: після руйнування оболонки реактора радіоактивні ізотопи потрапили до довкілля.

Для подальшого розвитку ПЕК та задоволення зростаючого попиту на МСР необхідно значне залучення коштів. Так потреба РФ в інвестиціях складає 5% від її ВВП, Африки – 4%, в країнах ОЕСР ця частка є значно нижчою. Запаси енергоресурсів у світі є достатніми для задоволення прогнозного попиту, але вимагає інвестування в процес постачання енерготоварів споживачам. Мобілізація МСБ в ПЕК буде залежати від його здатності конкурувати з іншими секторами економіки за доступ до інвестицій. Проблема в залученні інвестицій пов'язана з тим, що потреба в фінансових інструментах в наступні тридцять років буде набагато перевищувати рівень минулих тридцяти років. В електроенергетиці, наприклад, потреба в інвестиціях буде в три рази вищою. В галузевій структурі інвестицій домінує електроенергетика: на генерацію, передачу й поширення електроенергії виникне потреба в 10 трлн. дол., чи 60% від сумарної потреби в інвестиціях. Якщо в цю мережу включити потребу в фінансових коштах на постачання палива на електростанції, то цей показник досягне 70%. Потреба в інвестиціях в нафтовий й газовий сектор складе по 3 трлн. дол. в кожний, чи 19% від сумарної потреби у світі. Розвиток вугільної галузі потребує 400 млн., дол., чи 2%, відновних джерел енергії – одну третину від інвестицій в будівництво нових електростанцій в країнах ОЭСР. На країни, що розвиваються, в яких особливо швидко зростатиме виробництво й попит, припаде майже половина від світових інвестицій в енергетичний сектор в цілому [16–18].

Однак спостерігався й інший тренд. А саме: скорочення світового субсидування споживання викопних видів палива (з 500 млрд. дол. в 2014 р до 325 млрд. дол. в 2015 р.); субсидії на розвиток виробництва енергії з поновлюваних джерел зросли з 140 млрд. дол. в 2014 р до 150 млрд. дол. Продовжують фінансування викопних видів енергії Іран (52 млрд. дол.), Саудівська Аравія (49 млрд. дол.), РФ (30 млрд. дол.), Венесуела (20 млрд. дол., але варто згадати, що в 2008 р. співвідношення між ними було 10:1 на користь викопних видів енергії, а в 2015 р – вже 2:1. Очікується, що світовий пік сягне 240 млрд. дол. Найбільшу фінансову підтримку відновним ресурсам надає ЄС (60 млрд. дол. у рік) [22–23]. Проте, нині стало відомо, що ряд країн ЄС маніпулюють статистикою в цій області, використовують юридичні лазівки, щоб отримувати такі

вигоди від діяльності в галузі землекористування та лісового господарства [7]. Ряд дослідників вважає, що підтвердження цієї інформації може, щонайменше, посилити позиції скептиків щодо ефективності Кіотського протоколу, і заодно – Паризької угоди [22–23].

На початку XXI ст. провідні країни світу утворили Міжнародне партнерство з водневої економіки (МПВЕ) для координації зусиль і спільного вирішення її проблем. Світ вже виробляє і споживає близько 75 млн. т водню на рік в широкому спектрі процесів. Найбільші споживачі (до 90% загального обсягу) – хімічна і нафтопереробна галузі промисловості. Прогнозується до 2050 року: 10-кратне збільшення потреб у водні, 25% внесок в зниження викидів CO₂ (6 Гт / рік), частка 18% в енергетичному балансі [5;14]. Створення продуктової лінійки водню має базуватися на розроблених ядерних технологіях нового покоління, наприклад, з використанням технології ВТГР (високотемпературних газоохолоджувальних реакторів).

На думку ряду дослідників у XXI ст. відбудеться значний енергетичний перехід з трьома основними завданнями (3D): D1 – декарбонізація: вугілля, нафти / природний газ / поновлювані джерела енергії, аміак; D2 – децентралізація (Smart Energy Network): розвиток розподіленої енергетичної системи з оптимальним використанням ТЕЦ на природному газі та поновлюваних джерелах енергії; D3 – Digitalization: IOT, промисловість 4.0, суспільство 5.0, блокчейн [20].

Як зазначалося вище, концепт екологічно чистої ВЕ в термінах «водневої економіки» актуалізує виробництво водню з води з використанням невідновлюваних джерел енергії (МСП, АЕ); виробництво водню з використанням відновлюваних джерел енергії (сонце, вітер, біомаса); транспортування і зберігання водню; використання водню в промисловості, на транспорті. Прийнята наступна класифікація паливних елементів: PEM – паливний елемент з протон-обмінної мембраною (Proton Exchange Membrane Fuel Cell); AFC – лужний паливний елемент (Alkaline Fuel Cells); DMFC – паливний елемент прямої дії на метанолі (Direct Methanol Fuel Cell); PAFC – паливний елемент на фосфорній кислоті (Direct Methanol Fuel Cell); MCFC – паливний елемент на розплаві карбонату (Molten Carbonate Fuel Cell); SOFC – паливний елемент на твердому оксиді (Solid Oxide Fuel Cell). У цих паливних елементах не відбувається

перетворення хімічної енергії палива в теплову і механічну, як в традиційній енергетиці. У зв'язку з цим ККД паливних елементів значно вище, ніж у традиційних енергоустановках, і може досягати 90%. Є можливість практично миттєвого відновлення їх енергоресурсу – для цього достатньо встановити нову ємність з паливом [21]. Витратним матеріалом для паливних елементів служать лише ємності з паливом, а основним продуктом реакції є звичайна вода. Заміна використовуваних в даний час батарейок і акумуляторів на паливні елементи дозволяє значно скоротити обсяг відходів, що містять отруйні і шкідливі для навколишнього середовища речовини. Новий сплеск інтересу до масштабної атомно-водневої енергетики пов'язаний саме із розвитком автомобілебудування на основі водневого палива. Водень має багато переваг як паливо для транспортних засобів, і світова автомобільна промисловість зараз знову активно включилася в його використання. Звичайно, розвиток водневої енергетики і створення двигунів на водні в світі йде вже давно. Зокрема, в СРСР вперше автомобільний двигун на водні працював у блокадному Ленінграді в 1942 р. У 1980-і рр. Авіаційний науково-технічний комплекс (АНТК) імені О.М. Туполева створив літаючу лабораторію на базі літака Ту-154В, що використовує рідкий водень як паливо. В результаті був створений перший в світі літак на криогенному паливі – рідкому водні та зрідженому природному газі – Ту-155 [14].

В Японії напрацьовано заходи щодо проведення літніх Олімпійських ігор в Токіо у 2020 році як наратив побудови «водневого суспільства». Практично одночасно з цим компанії Honda Motor Co., Ltd. і Toyota Motor Corporation прийняли рішення про випуск на ринок автомобілів на водні, а Iwatani Corporation і JX Nippon Oil & Energy Corporation номінували цінову політику щодо водню на водневих заправних станціях. Таким чином, спостерігається активізація зусиль, спрямованих на розвиток використання водню як джерела енергії.

У справі практичного застосування паливних елементів, які використовують водень, Японія з самого початку грала важливу лідируючу роль по відношенню до інших країн. Яскравим свідченням цього є той факт, що в 2009 році компанії Tokyo Gas Co., Ltd. і Panasonic Corporation першими у всьому світі випустили на ринок па-

ливні елементи для домогосподарств (системи Ene-Farm). А потім, в грудні 2014 року, компанія Toyota нарешті реалізувала плани виведення на ринок автомобілів на паливних елементах масового виробництва [4].

Якщо брати водень за оптовими цінами і знехтувати цінами транспортування і роздрібного продажу водню (значні витрати), то можна вважати: витрати водневого автомобіля, пов'язані з процесом руху, будуть максимально низькими – 2,6 американських цента на милю. Для порівняння: у сучасних економічних бензинових автомобілів цей показник – на рівні 10 центів на милю. Ця рекламна цифра і декларована незалежність від джерел нафти стимулюють практично всі великі автомобільні компанії на створення дослідних зразків водневих автомобілів [10;13].

Висновки

Нині вже зрозуміло, що теоретичний дискурс йде в пошуку нових ідей та технологій, що мають сприяти виходу із кризи періоду завершення 30-ти річного циклу поширення економіко-фінансової глобалізації як способу досягнення глобальної ефективності виробництва і споживання Західного світу, перш за все ТНК. Четверта технологічна революція вже на початковому етапі привела до корінних змін, суть яких проявляється в конвергенції технологій, які стирають бар'єри між матеріально-речовим, цифровим і біологічним світами і створюють основу водневій економіці. Потенційний ринок для водню і водневих технологій складає перспективу доходів більш ніж 2,5 трлн. дол. на рік. При масштабному освоєнні технологій виробництва, транспортування і зберігання водень може бути використаний для вирішення проблем великої енергетики. Серед них слід виділити акумулювання енергії в енергосистемах з нерівномірним графіком навантажень, особливо для АЕС, енергопостачання локальних споживачів і далеке тепlopостачання. Оцінка масштабу світової потреби у водні в XXI столітті: 2050 рік – близько 0,5 млрд. т.

Одна з головних причин переходу на ВЕ – запобігання глобального потепління, викликаного використанням викопних палив. Проте необхідно враховувати той факт, що при отриманні водню із природного газу, виробляються оксиди азоту, що в 58 разів швидше створює умови для парникового ефекту, в порівнянні з вуглекислим газом.

Найважливіший параметр акумулятора або бензобака – енергоємність, тобто скільки енергії міститься в 1 кг маси або 1 л об'єму. Чим вище енергоємність, тим легше транспортний засіб, більше пробіг на одній заправці і зручніше експлуатація. Перемога двигунів внутрішнього згорання на початку минулого століття в значній мірі забезпечена високою енергоємністю рідких палив.

Крім того, нині існують певні бар'єри, які перешкоджають переходу до низьковуглецевої економіки. Багато в чому вони пов'язані зі сформованими в традиційній економіці стимулами, спрямованими на розвиток енергоємних галузей, з недоліком державного регулювання розвитку екологічно чистих, «зелених» технологій, з недоліком інформованості бізнесу і споживачів про небезпеку подальшої деградації навколишнього середовища, а також про вигоди, пов'язаних зі застосуванням «зелених» технологій. До числа основних бар'єрів, що перешкоджають переходу до зеленої економіки, можливо віднести наступні: низькі ціни на природні ресурси та енергію, вироблену з традиційних джерел; високі початкові витрати на впровадження «зелених» технологій і великий термін окупності; сформовані моделі бізнесу, орієнтовані на використання традиційних технологій; різноманітність суб'єктів, що мають відношення до переходу до низьковуглецевого розвитку, що викликає складності знаходити власні шляхи розв'язання, прийнятних для всіх; недолік інформації у інвесторів, компаній і кінцевих споживачів про існуючі ефекти «зелених» технологій і вигоди від їх впровадження в довгостроковій перспективі. Проте, у таких областях техніки, як авіація, особливо військова, космос, суднобудування, деякі елементи водневої енергетики вже знайшли своє місце завдяки колосальній короткочасній енерговіддачі в необхідні моменти часу і іншим їх унікальним можливостям. Ймовірно, ці технологічні рішення створять новий ренесанс ВЕ.

Воднева економіка представляє собою новий глобальний технологічний уклад. ВЕ буде виходити за рамки енергетики і включити розподіл, використання водню для технологічних процесів. Становлення цього напрямку, його обґрунтування, реалізація його окремих компонентів – це одне з основних завдань сучасної науки. Великомасштабне виробництво водню за допомогою ядерних реакторів і з використанням наявних силових можливостей (газ, вода, АЕ) дозволяє

виробляти чистий («зелений») водень без викидів CO₂. Важливою проблемою лишається створення високотемпературних ядерних реакторів включених в хіміко-технологічний процес по генеруванню енергії для вироблення водню. На основі накопиченого досвіду планується розробка і будівництво атомної енерготехнологічної станції (АЕТС) з переробки природного газу в водень з використанням модульних високотемпературних гелієвих реакторів. Реалізація цього проекту відкриє нову продуктову лінійку виробництва чистого водню. Тобто, ми спостерігаємо зародження галузі виробництва водню, обсяг якої в 2050 році складе 2 трлн. дол. Щоправда критики вважають, що цей водневий проект розвивають в порядку контрциклічної економічної політики, тобто для протидії рецесії. А обережні консалтингові компанії застерігають від завищених очікувань і помилкових інвестицій. У будь-якому випадку, для створення компонентів нової галузі потрібні нові інженерні рішення. Їх уже зараз винаходять по всьому світу: Японії, Німеччині, Австралії, Швейцарії, Китаї, на Україні.

Список використаних джерел

1. Alcott Blake. The Myth of Resource Efficiency: The Jevons Paradox / Alcott Blake, John M. Polimeni, Kozo Mayumi, Mario Giampietro. – 1st Edition. – Routledge, 2009. – 200 p.
2. Allais Maurice. Le Comportement de l'homme rationnel devant le risque: critique des postulats et axiomes de l'icole américaine // *Econometrica*. – 1953. – vol. 21. – P. 503–546.
3. Amos W.A. Costs of Storing and Transporting Hydrogen. National Renewable Energy Laboratory, 2008. – 216 p.
4. Challenges for Japan's Energy Transition. Basic Hydrogen Strategy / Agency for Natural Resources and Energy (ANRE), Ministry of Economy, Trade and Industry (METI). October 2018, Japanю <https://www.nedo.go.jp/content/100899750.pdf>
5. Geysen W.J. The Structure of safety science: definition, goals and instruments / W.J. Geysen // 1st World Congress on safety science. Living in safety. Koln: Verlag TWV Rheinland GmbH, 1990. – P. 36–42.
6. Hayden Howard C. Hayden The Solar Fraud: Why Solar Energy Won't Run the World / Howard C. Hayden. – Second Edition 2nd Edition. – Vales lake Publishing, LLC, 2005. – 281 p.
7. Leaked paper exposes EU countries' abuse of climate loophole». EURACTIV.com <http://eurac.tv/7nbm>.
8. Olson Mancur Jr. The Logic of Collective Action Public Goods and the Theory of Groups. – Harvard University Press; Revised edition 1, 1971. – 186 p. (Harvard Economic Studies (Book 124).
9. Polanyi Karl. Primitive, archaic, and modern economies. Essays of Karl Polanyi / Edited by George Dalton, 1971. – 346 p.
10. Simbeck D. Chang E. Hydrogen Supply: Cost Estimate for Hydrogen Pathways – Scoping Analysis– National Renewable Energy Lab. <http://www.nrel.gov/docs/fy03osti/32525.pdf>
11. Romm Joseph J. Hype About Hydrogen: Fact and Fiction in the Race to Save the Climate / Joseph J. – Romm. – New Edition. – Island Press, 2005. – 256 p.
12. Sahlins Marshall. Age de Pierre, Age D'abondance. L'йconomie des sociйtйs primitives / Marshall Sahlins. – Gallimard (Editions), 1976. – 409 p. – Bibliothique Sciences Humaine.
13. Zweig David. «Resource Diplomacy» Under Hegemony: The Sources of Sino–American Competition in the 21st Century? / David Zweig Center on China's Transnational Relations. Working Paper No. 18. – The Hong Kong University of Science and Technology. 2006. – 27 p.
14. Атомно-водородная энергетика: системные аспекты и ключевые проблемы / Н.Н. Пономарев–Степной, А.Я. Столяревский, В.П. Пахомов. – Москва : Энергоатомиздат, 2008. – 107 с
15. Белик И.С. Механизмы реализации концепции низкоуглеродного развития / И.С. Белик, Н.В. Стародубец, Т.В. Майорова, А.И. Ячменева. – Монография. – Уфа: Омега Сайнс, 2016. – 119 с.
16. Дікарев О.І., Барановська В.М. Ядерний фактор у міжнародних відносинах та економічній дипломатії. – Київ: «Освіта України», 2011. – 392 с.
17. Дікарев О.І. Інвестування в умовах асиметрії ризиків політичних та сировинних режимів: парадокси «Аллі» та «Джевонса» / О.І. Дікарев // Моделювання та інформатизація соціально-економічного розвитку України. – 2016. – Вип. 2. – С. 74–91. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/miceru_2016_2_11
18. Дікарев О.І., Степанов О.П. Стратегії ресурсної дипломатії в рамках чотирикутника: Сплучені Штати Америки – Російська Федерація – Китайська Народна Республіка – Європейський Союз. – Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2014. – 304
19. Козин Л.Ф., Волков С.В. Водородная энергетика и экология. – К.: Наукова Думка, 2002. – 335 с. (Проект «Наукова книга»).
20. Мастепанов А.М. Интеграционные процессы в энергетике Северо-Восточной Азии и роль природ-

ного газа в их развитии // Энергетическая политика. – 2018. – №6. – С. 38–57.

21. Mkhitryan N.M. Energetika netraditsionnykh i vozobnovlyayemykh istochnikov. Opyt i perspektivy..– K.: Naukova Dumka, 1999.–319 s.

22. Полякова Т.В. Состояние и перспективы развития водородной энергетики // Вестник МГИМО – Университета. – 2012. – №1(22).– С. 156– 164.

23. Постуглеводородная экономика: вопросы перехода: Монография / Под ред. члена–корреспондента РАН, профессора Е.А. Телегиной. – М.: Издательский центр РГУ нефти и газа (НИУ) имени И.М. Губкина, 2017. – 406 с.

24. Телегина Е. Мировая экономика и энергетика на переломе: поиски альтернативной модели развития / Е. Телегина, Г. Халова // Мировая экономика и международные отношения. – 2020. – Т. 64. – № 3. – С. 5–11.

25. Шваб К. Четвертая промышленная революция / К. Шваб – «Эксмо», 2016. – 138 с. (Top Business Awards).

References

1. Alcott Blake. The Myth of Resource Efficiency: The Jevons Paradox / Alcott Blake, John M. Polimeni, Kozo Mayumi, Mario Giampietro.–1st Edition.–Routledge, 2009.– 200 p.

2. Allais Maurice. Le Comportement de l'homme rationnel devant le risque: critique des postulats et axiomes de l'йcole amйricaine // Econometrica. –1953.– vol. 21. – P. 503–546.

3. Amos W.A. Costs of Storing and Transporting Hydrogen. National Renewable Energy Laboratory, 2008. – 216 p

4. Geysen W.J. The Structure of safety science: definition, goals and instruments / W.J. Geysen // 1st World Congress on safety science. Living in safety. Koln: Verlag TVV Rheinland GmbH, 1990. – P. 36–42.

5. Hayden Howard C. Hayden The Solar Fraud: Why Solar Energy Won't Run the World / Howard C. Hayden.– Second Edition 2nd Edition.–Vales lake Publishing, LLC, 2005. – 281 p.

6. Javons William Stanley. The Coal Question / William Stanley Jevons. – Nabu Press, 2012. – 418 p.

7. Leaked paper exposes EU countries' abuse of climate loophole». EURACTIV.com <http://eurac.tv/7nbm>.

8. Olson Mancur Jr. The Logic of Collective Action Public Goods and the Theory of Groups.–Harvard University Press; Revised edition 1, 1971.– 186 p. (Harvard Economic Studies (Book 124).

9. Polanyi Karl. Primitive, archaic, and modern economies. Essays of Karl Polanyi / Edited by George Dalton, 1971. – 346 p.

10. Simbeck D. Chang E. Hydrogen Supply: Cost Estimate for Hydrogen Pathways – Scoping Analysis– Na-

tional Renewable Energy Lab. <http://www.nrel.gov/docs/fy03osti/32525.pdf>

11. Romm Joseph J. Hype About Hydrogen: Fact and Fiction in the Race to Save the Climate / Joseph J.– Romm.– New Edition.– Island Press, 2005.– 256 p

12. Sahlins Marshall. Age de Pierre, Age D'abondance. L'йconomie des sociйtйs primitives / Marshall Sahlins. – Gallimard (Editions), 1976. – 409 p. – Bibliothique Sciences Humaine.

13. Zweig David. «Resource Diplomacy» Under Hegemony: The Sources of Sino–American Competition in the 21st Century? / David Zweig Center on China's Transnational Relations. Working Paper No. 18.. – The Hong Kong University of Science and Technology. 2006. – 27 p.

14. Atomno–vodorodnaya energetika: sushchestvuyushchiye aspekty i problemy N. Ponomarev–Stepnoy, A. YA. Stolyarevskiy, V. P. Pakhomov. – Moskva: Energoatomizdat, 2008. – 107 s

15. Belik I.S. Mekhanizmy realizatsii kontseptsii nizkouglerodnogo razvitiya / I.S. Belik, N.V. Starodubets, T.V. Mayorova, A.I. Yachmeneva.–ekonomika. Monografiya. – Ufa: Omega Sayns, 2016. – 119 s.

16. Dнkarkv O.H., Baranovs'ka V.M. Yadernyy faktor v mezhdunarodnykh otnosheniyakh i ekonomike diplomatii.–Kiyev: «Osvnta Ukraїni», 2011.–392 s.

17. Dнkarkv O. H. Investirovaniye v intellektual'nyye asimmetrii v poliklinicheskikh i sibirskikh rezhimakh: paradoks «Alli» i «Dzhevonsa» / O. H. Dнkarkv // Modernizatsiya i informatizatsiya sotsial'no–ekonomicheskoy rozniitsy Ukrainy. – 2016. – Vip. 2. – S. 74–91. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/miceru_2016_2_11

18. Dнkarkv O.H., Stepanov O.P. Strategicheskiye resursy diplomatii v ramkakh gosudarstvennogo sotrudnichestva: Soyedinennyye Shtaty – Rossiyskaya Federatsiya – Kitayskaya Narodnaya Respublika – Yevropeyskiy soyuz. – Monografiya. –K.: Yuriskonsul't, 2014. – 304

19. Energosistema Yevropiy: vyzdoroveyet li patsiyent? 27 marta 2020 goda. – Rezhim dostupu: <https://kosatka.media/kategoriya/blog/novosti/energosistema-yevropy-vyzdoroveyet-li-patsiyent>

20. Mastepanov A.M. Integratsionnyye protsessy v energetike Severo–Vostochnoy Azii i rol' prirodnogo gaza v ikh razvitii // Energeticheskaya politika.– 2018.– №6.– S.38–57

21. Mkhitryan N.M. Energetika netraditsionnykh i vozobnovlyayemykh istochnikov. Opyt i perspektivy..– K.: Naukova Dumka, 1999.–319 s.

22. Polyakova T.V. Sostoyaniye i perspektivy razvitiya vodorodnoy energetiki // Vestnik MGIMO –Universiteta.– 2012.– №1 (22).– S. 156–164.

23. Postuglevodorodnaya ekonomika: voprosy per-ekhoda: Monografiya / Pod. red. chlen-korrespondenta RAN, professora Ye. A. Teleginoy. – M.: Izdatel'skiy tsentr RGU nefi i gaza (NIU) imeni I. M. Gubkina, 2017. – 406 s.

24. Telegina Ye. Mirovaya ekonomika i energetika na perelome: poiski al'ternativnoy modeli razvitiya Telegina, G. Khalova // Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnyye otnosheniya. 2020. T. 64, № 3. – S. 5–11.

25. Shvab K. Chetvertaya promyshlennaya revolyutsiya / K. Shvab – «Eksmo», 2016 – 138 v. (Top Business Awards)

Данні про авторів

Шостак Лілія Борисівна,

д.е.н., професор, головний науковий співробітник Науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Міністерства економічного розвитку та торгівлі, м. Київ

e-mail: shostak202@ukr.net

Дікарев Олександр Іванович,

к.п.н., доцент, Київський національний університет культури та мистецтва, доцент кафедри міжнародних відносин, м. Київ

e-mail: dikariev_oi@ukr.net

Данные об авторах

Шостак Лилия Борисовна,

д.э.н., профессор, главный научный сотрудник Научно-исследовательского института информатизации и моделирования экономики Министерства экономического развития и торговли, г. Киев

e-mail: shostak202@ukr.net

Дикарев Александр Иванович,

к.п.н., доцент, Киевский национальный университет культуры и искусства, доцент кафедры международных отношений, г. Киев

e-mail: dikariev_oi@ukr.net

Data about authors

Lilya Shostak,

Dr. of economy science, Professor, Principal Researcher, State Research Institute of Informatization and Economic Modeling, Ministry of Economic Development and Trade, Kyiv

e-mail: shostak202@ukr.net

Alexander Dikariev

Candidate of political sciences, Kyiv National University of Culture and Arts, Associate Professor of the Chair of International Relations, Kyiv

e-mail: dikariev_oi@ukr.net

УДК 004.9

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989225>

ЗАКРЕВСЬКА Л.М.
ПЕНЧУК Г.С.

Перспективи та інструменти розвитку електронного бізнесу в Україні

Стаття присвячена аналізу перспектив розвитку електронного бізнесу в Україні. Визначено, що Інтернет став потужним каналом для реалізації найрізноманітніших товарів і послуг в умовах кризи, яка стала наслідком коронавірусної інфекції. Він довів свою високу ефективність як засобу комунікації з високим потенціалом, побудованого на його основі, глобального електронного ринку. Автором обґрунтовано, що електронний бізнес є незамінним інструментом для ведення бізнесу в умовах обмеження офлайн торгівлі. Визначено, що бізнес в глобальній мережі можна вести різними способами за допомогою: інтернет-аукціонів, інтернет-банкінгів, інтернет-навчання, інтернет-комерції. Обґрунтовано, що електронний бізнес в умовах карантину задовольняє наступні потреби покупців: максимальна самоізоляція, відсутність контактів з людьми і черг в магазинах, відсутність необхідності не вигідно витратити свій час. Визначено, що організація роботи інтернет-магазину має проходити в декілька етапів: відкриття інтернет-магазину, розробка сайту, реклама і просування. Обґрунтовано, що власник інтернет-магазину має постійно моніторити рівень оптимізації сайту для пошукових систем. Слід уникати тематичних і технічних помилок, яких припускаються в ході SEO-оптимізації. Запропоновано для початківців, які тільки обирають спеціалізацію інтернет-магазину, ретельно аналізувати ринкову нішу. Визначено, що завдяки розвитку електронного бізнесу можна розширити асортимент товару, зменшити накладні витрати, які виникають при стандартному веденні торговельної діяльності. Для покупців це забезпечить величезний вибір товару в одному місці, можливість придбати у будь-який зручний час. Визначено, що для

успішного розвитку бізнесу в інтернет–мережі спочатку необхідно зменшити ціни і обрати нішу «мікромонополії» унікальних торгових пропозицій та новинок на ринку.

Ключові слова: електронний бізнес, електронна комерція, електронна торгівля, Інтернет бізнес, онлайн–продажі, онлайн–торгівля, мережа Інтернет, Інтернет користувачі.

ЗАКРЕВСКАЯ Л.Н.
ПЕНЧУК А.С.

Перспективы и инструменты развития электронного бизнеса в Украине

Статья посвящена анализу перспектив развития электронного бизнеса в Украине. Определено, что Интернет стал мощным каналом для реализации самых разнообразных товаров и услуг в условиях кризиса, который стал следствием коронавирусной инфекции. Он доказал свою высокую эффективность как средства коммуникации с высоким потенциалом, построенного на его основе, глобального электронного рынка. Автором обосновано, что электронный бизнес является незаменимым инструментом для ведения бизнеса в условиях ограничения оффлайн торговли. Определено, что бизнес в глобальной сети можно вести различными способами с помощью интернет–аукционов, интернет–банкинга, интернет–обучения, интернет–коммерции. Обосновано, что электронный бизнес в условиях карантина удовлетворяет следующие потребности покупателей: максимальная самоизоляция, отсутствие контактов с людьми и очередей в магазинах, отсутствие необходимости невыгодно тратить свое время. Определено, что организация работы интернет–магазина должна проходить в несколько этапов: открытие интернет–магазина, разработка сайта, реклама и продвижение. Обосновано, что владелец интернет–магазина должен постоянно мониторить уровень оптимизации сайта для поисковых систем. Следует избегать тематических и технических ошибок, допускаемых в ходе SEO–оптимизации. Предложено для начинающих, которые только выбирают специализацию интернет–магазина, тщательно анализировать рыночную нишу. Определено, что благодаря развитию электронного бизнеса можно расширить ассортимент товара, уменьшить накладные расходы, возникающие при стандартном ведении торговой деятельности. Для покупателей это обеспечит огромный выбор товара в одном месте, возможность приобрести в любое удобное время. Определено, что для успешного развития бизнеса в сети Интернет сначала необходимо уменьшить цены и выбрать нишу «микромонополии» уникальных торговых предложений и новинок на рынке.

Ключевые слова: электронный бизнес, электронная коммерция, электронная торговля, Интернет бизнес, онлайн–продажи, онлайн–торговля, сеть Интернет, Интернет пользователи.

ZAKREVSKA L.M.
PENCHUK G.S.

Prospects and tools for e–business development in Ukraine

The article is devoted to the analysis of prospects of e–business development in Ukraine. The Internet has become a powerful channel for the sale of a variety of goods and services in a crisis. This was due to a coronavirus infection. The Internet has proven to be highly effective as a means of communication with the high potential of the global electronic market. E–business is an indispensable tool for doing business in the face of offline commerce. Business in the global network can be conducted in different ways with the help of: Internet auctions, Internet banking, Internet training, Internet commerce. E–business in quarantine meets the following needs of customers: maximum self–isolation, lack of contact with people and queues in stores, no need to waste your time. The organization of the online store should take place in several stages: opening an online store, website development, advertising and promotion. The owner of the online store must constantly monitor the level of site optimization for search engines. Thematic and technical errors in SEO–optimization should be avoided. It is suggested for beginners who are just choosing to specialize in online shopping, to carefully analyze the market niche. Thanks to the development of e–business, you can expand the range of goods, reduce overhead costs for rent, utilities, purchase of equipment and facilities. Thus, minimize the cost of standard trading activities. For buyers, this will provide a huge selection of goods in one place, the opportunity to purchase at any convenient time. For the successful development of business on the Internet, you

must first reduce prices and choose a niche "micromonopoly" of unique trade offers and new products on the market. All products must be certified. E-business is in the development phase.

Keywords: e-business, e-commerce, e-commerce, Internet business, online sales, online commerce, Internet, Internet users.

Постановка проблеми. Ситуація в нашій країні, як і в усьому світі, спонукає владу до запровадження карантинних заходів, які направлені на мінімізацію масового скупчення населення. Купити необхідні товари в магазині можна, але будь-яка розсудлива людина має зважити чи варто виходити з домівки в умовах швидкого розповсюдження вірусу. Ситуація неоднозначна, але безпечний вихід є – покупка необхідних товарів онлайн з доставкою додому.

У сучасному світі смартфонів і планшетів широке поширення Wi-Fi, 3G- і 4G-покриття дає користувачам швидкий і зручний доступ до Інтернету, де б вони не знаходилися. Не виходячи з дому, можна придбати широке різноманіття товарів. Тому розвиток електронного бізнесу в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням розвитку електронного бізнесу займалося багато науковців, серед яких Д.С. Антоненко, Н.М. Борейко, Т.Г. Буй, І.Я. Гаврилів, О.В. Галочкін, О.О. Галочкіна, О.В. Дубів, О.В. Кот, О.В. Креденець, Н.В. Кудирко, А.М. Одарченко, Л.Ю. Патраманська, Л.Б. Самойленко, К.В. Сподар, С.Г. Суворова, Н.Б. та багато інших. Однак даний напрям досліджень наразі набув надзвичайної популярності завдяки викликам, які переживає вітчизняна економіка через поширення коронавірусної інфекції. Дана обставина забезпечила новий поштовх для розвитку електронного бізнесу.

Метою даної статті є проаналізувати перспективи та інструменти розвитку електронного бізнесу в Україні в умовах кризи.

Виклад основного матеріалу. Період становлення електронного бізнесу виявив три важливі моменти. По-перше, Інтернет довів свою

високу ефективність як засобу комунікації з високим потенціалом, побудованого на його основі, глобального електронного ринку. По-друге, досвід компаній, які намагалися використовувати мережу як доповнення до свого традиційного бізнесу, і тих, що від початку будували свій бізнес в Інтернеті, підтвердив важливість та необхідність брати до уваги і використовувати весь існуючий досвід з ведення комерції та використання принципів маркетингу в своїй діяльності. По-третє, він є незамінним інструментом для ведення бізнесу в умовах обмеження офлайн торгівлі.

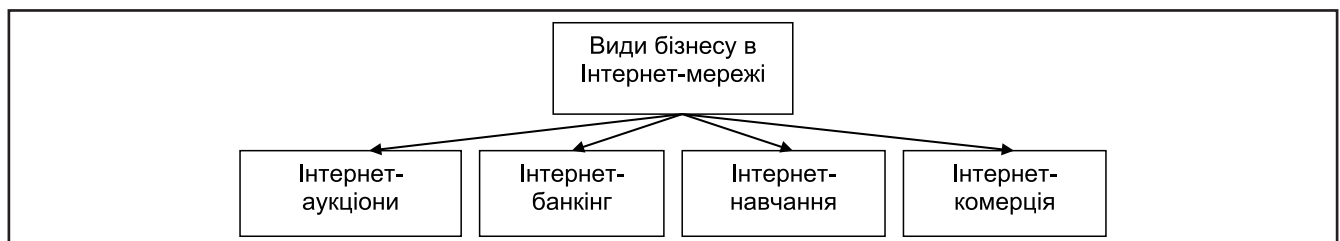
Електронний бізнес – це вид економічної діяльності компаній через комп'ютерні мережі, зокрема, Internet, з метою отримання прибутку. Це електронна економічна діяльність, яка здійснюється за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій з метою отримання прибутків [1, с. 8].

В сучасних умовах все більше підприємств використовуватимуть електронний вид діяльності. Він визначатиме й розвиток інтернет-технологій.

Бізнес в глобальній мережі можна вести різними способами, що призвело до виникнення видів бізнесу, які вже тривалий час працюють і продовжують успішно розвиватися в мережі (рис. 1).

Проаналізуємо їх особливості.

Інтернет-аукціони. Аукціони в мережі дуже відрізняються від класичних видів аукціонів, де певні люди збираються в певному місці і беруть участь у торгах. При цьому для доступу до традиційного виду торгів потрібно проводити якусь оплату, що, в свою чергу, обмежує кількість учасників. Інтернет відкрив доступ до аукціону широкому колу користувачів з будь-якої точки світу, що дало можливість торгувати як більш широким асортиментом, так і за більш доступні ціни.

Рисунок 1. Види бізнесу в Інтернет-мережі

Джерело: сформовано автором на основі [2]

Інтернет–банкінг. Завдяки інтернет–банкінгу з’явилася можливість, не виходячи з дому, сидячи за комп’ютером, користуватись усіма можливостями банківського портфеля. При цьому відпадає необхідність відвідування самих відділень та офісів банку.

Інтернет–навчання. У зв’язку з появою інтернет–технологій, кардинально змінилася сфера діяльності людей. З’явився доступ до тих матеріалів та інформації, які раніше були просто недоступні. Нові знання змушують постійно навчатися. Активно використовуються засоби Інтернет–ресурсу й для забезпечення навчального процесу в період карантину. Для цього використовуються спеціальні програмні продукти і технології. Хоча є і недолік – немає можливості отримати роз’яснення на теми, які були незрозумілі в процесі навчання.

Інтернет–комерція. При стандартному веденні торговельної діяльності виникало багато супутніх проблем, які потрібно було оперативного вирішувати. З появою інтернет–магазинів всі ці недоліки були усунуті. Асортимент товару можна розширювати до величезної кількості, відповідає необхідність наймати продавців і орендувати приміщення. Для покупців це дало такі переваги, як величезний вибір товару в одному місці, можливість придбати у будь–який час дня і ночі, і, навіть, не потрібно виходити з дому, тому що товар доставляють кур’єри.

Тому наявність інтернет–сайту у представника будь–якого бізнесу вирішує безліч потреб покупців, що хочуть убезпечити себе від захворювання коронавірусом. Ці потреби можна умовно поділити на наступні групи (рис. 2).

Слід також зазначити, що онлайн покупки вигідні й для людей похилого віку: багато пенсіонерів володіють ПК і смартфонами. За допомогою глобальної мережі можна замовити необхідні товари для своїх близьких і рідних.

Таким чином, користуючись послугами інтернет–магазинів споживач отримує ряд переваг. Пер-

спективним, на наш погляд, є застосування даного інструменту розширення бізнесу і для підприємців.

Маючи інтернет–магазин у його власників з’являється можливість розширити і підняти бізнес на новий рівень; збільшити цільову аудиторію і, відповідно, – обсяги продажу. Згідно даних Держслужбстату в 2019–2020 рр. кожен 5–ий громадянин України здійснював покупки через Інтернет [3]. З огляду на те, що населення України становить близько 40 млн осіб, обсяги товарообороту досить великі.

Крім того, реалізуючи продукцію офлайн власник бізнесу несе додаткові накладні витрати. До них можна віднести: плату за оренду, витрати на придбання необхідного устаткування і обладнання (наприклад, холодильник, стелажі, камери відеоспостереження і т.д.), витрати на оплату праці додатково найманим працівникам, комунальні платежі тощо. Створивши інтернет–магазин, можна досягнути суттєвої економії.

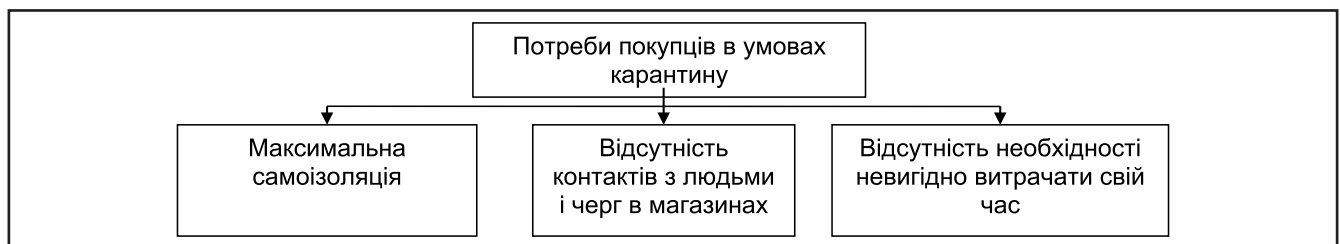
Організація роботи інтернет–магазину має проходити в декілька етапів.

1. Відкриття інтернет–магазину.

Для ведення бізнесу онлайн потрібна реєстрація. Як правило, реєструються в глобальній мережі приватні підприємці, які сплачують єдиний податок. Вартість послуг юридичних фірм по реєстрації приватного підприємства становить від 650 грн [4].

Починаючи з 2020 року підприємці на єдиному податку втратили РРО–імунітет (надалі РРО – реєстратор розрахункових операцій). Таким чином, всім суб’єктам господарювання, що здійснюють дистанційну торгівлю, доведеться використовувати фіскальний касовий апарат як засіб державного контролю за обігом безготівкових та готівкових коштів, обліком товарів, реєстрацією наданих послуг та розрахунковими операціями [5].

Згідно даного документу суб’єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або в безготівковій формі (із застосу-

Рисунок 2. Потреби покупців в умовах карантину

Джерело: сформовано автором

ванням платіжних карток, платіжних чеків, жетонів тощо), зобов'язані видавати особі, яка отримує чи повертає товар, одержує послугу чи відмовляється від неї, включаючи ті, замовлення або оплату яких проводять із використанням Інтернету, під час отримання товарів (послуг) в обов'язковому порядку розрахунковий документ установленої форми на повну суму проведеної операції.

Отже, за загальним правилом, якщо оплату товарів/послуг здійснюють через Інтернет, необхідно мати РРО.

2. Розробка сайту для інтернет-магазину.

Шукати розробників можна на сайтах типу www.rozetka.ua або www.mobicon.ua (інформацію про себе вони, зазвичай, розміщують внизу головної сторінки). До фахівців необхідно звертатись з продуманим технічним завданням. Вони можуть запропонувати підприємцю два шляхи: використовувати готові програми та створити сайт «під ключ». У першому випадку на розробку потрібно пару тижнів. За невеликі кошти власник бізнесу може отримати робочу систему, в якій будуть включені всі необхідні функції. Але сайт буде шаблонним, обмеженим в рішеннях, що не дозволить особливо виділитися серед конкурентів.

У другому випадку можна отримати оригінальний сайт з унікальним WEB-дизайном. Він може обійтися вже в суму від 10000 грн [6].

Потрібно буде також зареєструвати доменне ім'я. Вартість цієї процедури – від 140 грн в рік і залежить вона від доменної зони. Наприклад, в зоні ua – 680 грн, com.ua – 140 грн [7]. У зоні ua дають місце тільки зареєстрованим торговим маркам.

Для цього технічно досить одного звичайного комп'ютера з підключеним Інтернетом, виділеним інтернет-каналом, який дозволить отримувати замовлення в режимі онлайн і здійснювати підтримку клієнтів через web. Зрозуміло, доведеться провести рейтинг провайдерів, що надають послуги в вашому районі, та обрати найвищий безлімітний пакет.

Також підприємцю потрібно буде піклуватися про розміщення інформації в Інтернеті або так званий хостинг, вартість якого залежить від популярності сайту.

3. Реклама і просування інтернет-магазину.

Для того, щоб сайт користувався попитом необхідно здійснювати його оптимізацію. Оптимізація сайту – постійне вдосконалення в процесі життєдіяльності, можливості якого закладені

вже при створенні. Тоді інформацію про інтернет-магазин видаватимуть всі пошукові сторінки та системи.

Є реклама контекстна, сутність якої полягає в пошуку об'єкта за ключовими словами «купити в інтернет-магазині», за назвою товару.

А є більш ефективна і дорожча – банерна реклама. У цьому випадку на пошукових сайтах реклама інтернет-магазину буде виділена в окремий блок, кольором і т.д. Інформацію слід розмістити мінімум на основних профільних порталах. Згідно зі статистикою Google є лідируючою пошуковою системою в Україні – близько 60–70% ринку пошуку [8]. Тому, на наш погляд, в першу чергу, має сенс вибудовувати стратегію просування саме в цій пошуковій системі.

Можна також забезпечити свого кур'єра рекламними візитними картками з переліком послуг і перевагами свого магазину, якими він буде супроводжувати доставлений товар.

Власник інтернет-магазину має постійно моніторити рівень оптимізації сайту для пошукових систем. Для цього йому необхідно:

- проаналізувати джерела трафіку – якісні сайти отримують більшу кількість переходів з пошукових систем;

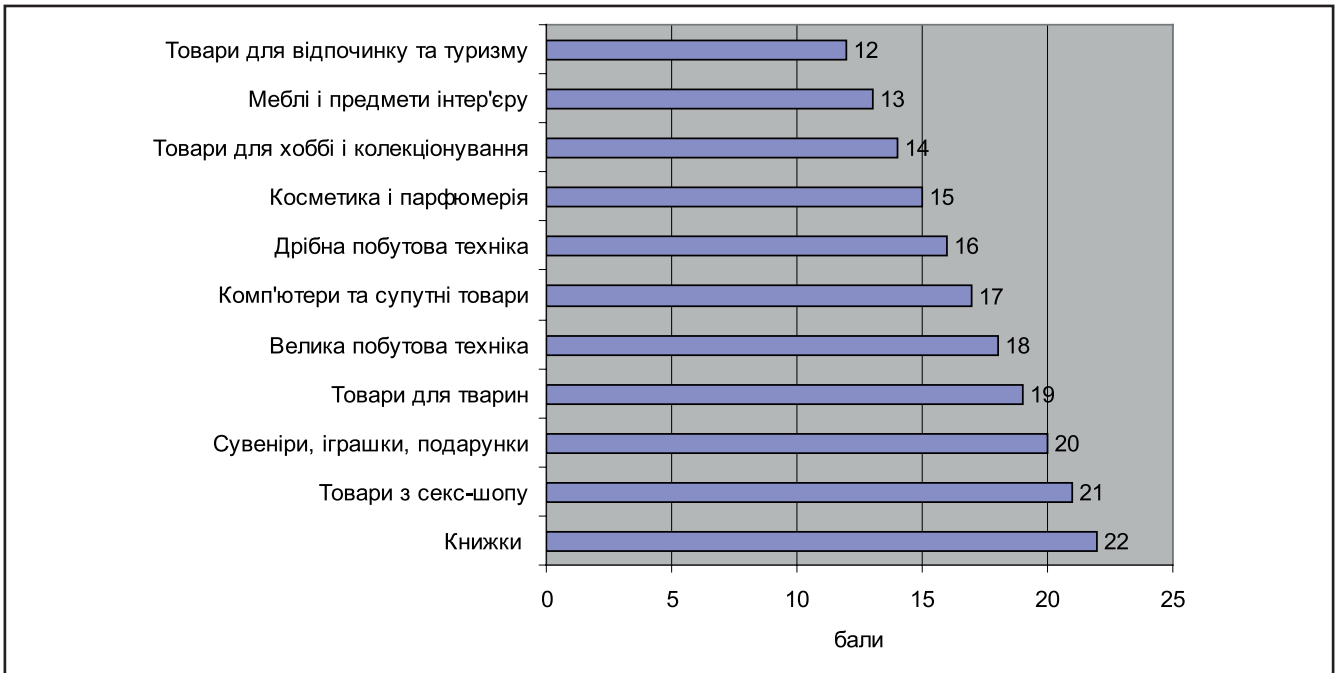
- проаналізувати, власне, видачу пошукача товару – в результатах пошуку позиції сайту будуть тим вище, чим якісніше оптимізований сайт з точки зору пошукової системи.

Проте, на наш погляд, інтернет-магазину не варто надто захоплюватися оптимізацією, адже підсумкова мета його роботи – продаж, а не просте відвідування сайту людьми, спрямованими до вас пошукачем, які не збираються в найближчі місяці або роки купувати товар саме в ньому.

Слід також уникати і помилок, яких припускаються в ході SEO-оптимізації. Їх можна поділити на: тематичні і технічні.

До перших належать: відсутність оригінальних текстів, опису товарів або послуг, велика кількість плагіату, копіпасту; текстів, взятих з інших сайтів. Пошукові системи вважають за краще унікальний контент на противагу плагіату і неунікальним публікаціям.

До технічних помилок SEO-оптимізації можна віднести: неправильну внутрішню оптимізацію – використання неправильних мета-тегів, верстки сторінок сайту; технічні проблеми сайту – нестабільно працюючий хостинг або велика кількість

Рисунок 3. Перспективність продажу товарів за допомогою інтернет-ресурсу

Джерело: сформовано автором на основі [9]

внутрішніх помилок для пошукових систем – сигнал до зниження рейтингу пошукової видачі.

Для початківців, які тільки обирають спеціалізацію інтернет-магазину, варто ретельно аналізувати ринкову нішу.

Фахівці у сфері споживчих експертиз [9] провели дослідження для визначення найбільш затребуваних товарів в Інтернеті. Вони оцінили перспективність продажу за допомогою глобальної мережі певних товарів за 5-бальною шкалою. Результати дослідження наведено за допомогою рис. 3.

Для успішного розвитку бізнесу в інтернет-мережі спочатку необхідно зменшити ціни. Вони можуть бути нижчими, ніж у конкурентів, на 10–20%. Через кризу покупець з середнім і низьким рівнями рівнями доходу шукатимуть більш вигідні пропозиції в ціновому еквіваленті через Інтернет-ресурс У підборі асортименту важливо обрати нішу «мікромонополії» унікальних торгових пропозицій та новинок на ринку. Вся продукція має бути сертифікована.

Висновки

Таким чином, електронний бізнес перебуває у фазі розвитку. Використовуючи глобальну мережу, підприємства зможуть втримати свої конкурентні позиції або, навіть, знайти нові ринкові ніші. Крім того, багато покупців вважають за краще використовувати інтернет-магазини, оскільки

ки вони надають можливість робити покупки в зручний для них час і в затишній обстановці.

Список використаних джерел

1. Зайцева О.О., Болотинюк І.М. Електронний бізнес: навчальний посібник / За наук. ред. Н.В. Морзе. Івано-Франківськ : «Лілея НВ». 2015. 264 с.
2. Види електронного бізнесу. URL: <https://t1.ua/porady/4782-vydy-elektronnoho-biznesu.html> (дата звернення 17.06.2020).
3. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 15.06.2020).
4. Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг: Закону України від 18 берез. 2020 р. № 533. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-20#Text> (дата звернення 14.06.2020).
5. Офіційний сайт компанії BIRES. Веб-сайт. URL: <https://bires.com.ua/uk/bires-juridicheskaja-kompanija-2/> (дата звернення 17.06.2020).
6. Офіційний сайт компанії WEBCASE. Веб-сайт. URL: <https://webcase.com.ua/> (дата звернення 17.06.2020).
7. Офіційний сайт компанії HOSTIQ. Веб-сайт. URL: <https://hostiq.ua/ukr/domains/> (дата звернення 17.06.2020).
8. Офіційний сайт компанії Prostobiz. Веб-сайт. URL: https://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/ (дата звернення 15.06.2020).

9. Как открыть интернет магазин в Украине: пошаговый путеводитель. URL: https://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/kak_otkryt_internet_magazin_v_ukraine_poshagovyy_putevoditel (дата звернення 14.06.2020).

References

1. Zaitseva O.O., Bolotyniuk I.M. (2015) Elektronnyi biznes: navchalnyi posibnyk [E-business: a textbook]. For science. ed. N.V. Morse. Ivano-Frankivsk: «Lilya NV», 264 p.
2. Vydy elektronnoho biznesu [Types of e-business]. Available at: <https://t1.ua/porady/4782-vydy-elektronnoho-biznesu.html> (accessed 17 June 2020).
3. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed 15 June 2020).
4. Pro zastosuvannia reiestratoriv rozrakhunkovykh operatsii u sferi torhivli, hromadskoho kharchuvannia ta posluh: Zakonu Ukrainy [On the use of registrars of settlement operations in the field of trade, catering and services: the Law of Ukraine]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/128-20#Text> (accessed 14 June 2020).
5. Ofitsiinyi sait kompanii BIRES [Official site of BIREs]. Available at: <https://bires.com.ua/uk/bires-ju-ridicheskaja-kompanija-2/> (accessed 17 June 2020).
6. Ofitsiinyi sait kompanii WEBCASE [Official site of WEBCASE]. Available at: <https://webcase.com.ua/> (accessed 17 June 2020).
7. Ofitsiinyi sait kompanii HOSTIQ [Official site of HOSTIQ]. Available at: <https://hostiq.ua/ukr/domains/> (accessed 17 June 2020).
8. Ofitsiinyi sait kompanii Prostobiz [Official site of Prostobiz]. Available at: https://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/ (accessed 15 June 2020).

9. Kak otkryt' internet magazin v Ukraine: poshagovyy putevoditel' [How to open an online store in Ukraine: a step-by-step guide]. Available at: https://www.prostobiz.ua/biznes/biznes_start/stati/kak_otkryt_internet_magazin_v_ukraine_poshagovyy_putevoditel (accessed 14 June 2020).

Дані про авторів

Закревська Людмила Миколаївна.

к.е.н., Національний університет харчових технологій, доцент кафедри економіки і права
e-mail: absolytkamilka@gmail.com

Пенчук Ганна Сергіївна.

к.е.н., Національний університет харчових технологій, доцент кафедри економіки праці та менеджменту
e-mail: penchuk562@gmail.com

Данные об авторах

Закревская Людмила Николаевна,

к.э.н., Национальный университет пищевых технологий, доцент кафедры экономики и права
e-mail: absolytkamilka@gmail.com

Пенчук Анна Сергеевна,

к.э.н., Национальный университет пищевых технологий, доцент кафедры экономики труда и управления
e-mail: penchuk562@gmail.com

Data about the authors

Lyudmila Zakrevska,

PhD in Economics, National University of Food Technology, Associate Professor of Economics and Law
e-mail: absolytkamilka@gmail.com

Ganna Penchuk,

Candidate of Economic Sciences, National University of Kharch Technologies, Associate Professor of the Department of Economics and Management
e-mail: penchuk562@gmail.com

УДК 336.717

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989225>

РУСІНА Ю.О.
ТОЛОЧКО В.М.

Моніторинг та оцінка ризику депозитної діяльності КБ АТ «ПУМБ»

Предметом дослідження є теоретико-методичні засади моніторингу та оцінки ризику депозитної діяльності КБ АТ «ПУМБ».

Метою дослідження є аналіз проведення депозитних операцій для забезпечення ресурсної бази банківської установи та оцінка можливих ризиків, що виникають під час здійснення депозитної діяльності комерційним банком.

Методи дослідження. При проведенні дослідження було використано методологічні та моно-

графічні методи для формування теоретичної основи поняття «депозитного ризику». Для проведення аналізу депозитних операцій комерційного банку та здійснення оцінки рівня їх ризиковості використовувались такі методи, як аналітичний, графічний та метод порівняння.

Актуальність теми дослідження. Процес формування ресурсної бази банківською установою здійснюється за рахунок залучення депозитних ресурсів від фізичних та юридичних осіб. Це дозволяє комерційному банку проводити активні операції та здійснювати кредитну діяльність. Враховуючи цей факт, кошти населення та оптимальне їх використання є вагомим складовим банківської діяльності, а ризики, які виникають внаслідок здійснення такої діяльності позначаються на обсягах залучення депозитних вкладів банками, нарощенні їх ресурсної бази та, як наслідок, розвитку економіки в цілому.

Галузь застосування результатів. Банківська галузь, галузь проведення депозитних операцій, галузь депозитного менеджменту банку.

Висновки. В результаті проведеного дослідження виявлено, що на акумулювання депозитних ресурсів впливає багато чинників, які можуть бути прямо не пов'язані із залученням коштів вкладників. Однак, попередній моніторинг, управління ліквідністю на основі встановлених НБУ нормативів, а також оцінка динаміки депозитних операцій дозволить банківській установі попередити виникнення депозитних ризиків, сприятиме підвищенню ліквідності та фінансової стійкості комерційного банку.

Ключові слова: депозитні операції, депозитна політика, ліквідність, мінімізація ризику, вкладення.

РУСИНА Ю.А.
ТОЛОЧКО В.Н.

Мониторинг и оценка риска депозитной деятельности КБ АО «ПУМБ»

Предметом исследования является теоретико–методические основы мониторинга и оценки риска депозитной деятельности КБ АО «ПУМБ».

Целью исследования является анализ проведения депозитных операций для обеспечения ресурсной базы банковского учреждения и оценка возможных рисков, возникающих при осуществлении депозитной деятельности коммерческим банком.

Методы исследования. При проведении исследования были использованы методологические и монографические методы для формирования теоретической основы понятия «депозитного риска». Для проведения анализа депозитных операций коммерческого банка и осуществления оценки уровня их рискованности использовались такие методы, как аналитический, графический и метод сравнения.

Актуальность темы исследования. Процесс формирования ресурсной базы банковским учреждением осуществляется за счет привлечения депозитных ресурсов от физических и юридических лиц. Это позволяет коммерческому банку проводить активные операции и осуществлять кредитную деятельность. Учитывая этот факт, средства населения и оптимальное их использование является важной составляющей банковской деятельности, а риски, которые возникают в результате осуществления такой деятельности сказываются на объемах привлечения депозитных вкладов банками, наращивании ресурсной базы и, как следствие, развития экономики в целом.

Область применения результатов. Банковская отрасль, отрасль проведения депозитных операций, отрасль депозитного менеджмента банка.

Выводы. В результате проведенного исследования выявлено, что на аккумуляцию депозитных ресурсов влияет много факторов, которые могут быть прямо не связаны с привлечением средств вкладчиков. Однако, предварительный мониторинг, управление ликвидностью на основе установленных НБУ нормативов, а также оценка динаміки депозитных операцій дозволит банківському закладу попередити виникнення депозитних ризиків, буде сприяти підвищенню ліквідності та фінансової стійкості комерційного банку.

Ключевые слова: депозитные операции, депозитная политика, ликвидность, минимизация риска, вложения.

Monitoring and evaluation of risk of deposit activities of CB JSC FUIB

The subject of the study is the theoretical and methodological foundations of monitoring and assessing the risk of deposit activity of CB JSC FUIB.

The aim of the study is to analyze the performance of deposit operations to ensure the resource base of a banking institution and to assess the possible risks that arise during the implementation of deposit activities by a commercial bank.

Research Methods. During the study, methodological and monographic methods were used to form the theoretical basis of the concept of «deposit risk». To analyze the deposit operations of a commercial bank and assess their level of risk, methods such as analytical, graphical and comparison were used.

Relevance of the research topic. The process of forming a resource base by a banking institution is carried out by attracting deposit resources from individuals and legal entities. This allows a commercial bank to conduct active operations and carry out lending activities. Given this fact, the money resources of the population and their optimal use is an important component of banking, and the risks that arise as a result of such activities affect the volume of deposits by banks, increasing the resource base and, as a consequence, the development of the economy as a whole.

Scope of the results. Banking industry, deposit operations industry, bank deposit management industry.

Conclusions. As a result of the study, it was revealed that the accumulation of deposit resources is influenced by many factors that may not be directly related to attracting funds from investors. However, preliminary monitoring, liquidity management based on the standards established by the NBU, as well as an assessment of the dynamics of deposit operations will allow the banking institution to prevent the occurrence of deposit risks, and will increase the liquidity and financial stability of a commercial bank.

Key words: deposit operations, deposit policy, liquidity, risk minimization, investments.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку та посилення конкуренції серед представників банківських послуг важливими сферами діяльності виступають кредитні та депозитні ринки.

Вагома частина потреб комерційної банківської установи у грошових ресурсах для проведення основних операцій, таких як: розширення кредитного портфеля, проведення операцій на фондовому, валютному та фінансовому ринках, покривається шляхом залучення коштів. Відповідно для забезпечення ефективного функціонування банківської установи важливим фактором постає акумуляція обсягів активних банківських операцій, внаслідок чого отримується прибуток, а в підсумку досягається збільшення капіталу банку.

Банківська діяльність характеризується високим рівнем ризикованості у порівнянні з іншими видами діяльності та супроводжується численними ризиками. Таким чином, управління депозитними ризиками є важливою передумовою проведення успішної діяльності та забезпечення ліквідності банківської установи. Для розроблення шляхів їх мінімізації необхідно дослідити

основні фактори та передумови виникнення ризикових ситуацій, а також провести аналіз депозитних операцій, що здійснює банківська установа в ході проведення своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання управління депозитними ризиками є не до кінця дослідженим вченими. До теперішнього часу не сформовано єдиного загального поняття «депозитний ризик». Для дослідження проблеми оцінки та мінімізації депозитного ризику було використано праці вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед зарубіжних вчених вперше це поняття досліджували: Р. Портер, І. Кейн, Г. Майлд та інші. Серед вітчизняних відомі праці вчених: А.О Єпіфанов та Т.А Васильєвої, І.Д'яконова та А. Шелюк, О.В Корнієнко [1–3].

Постановка завдання. Завданням дослідження передбачаємо розкриття теоретичних основ та виокремлення поняття «депозитний ризик», розглянути фактори виникнення депозитних ризиків та розробити шляхи їх мінімізації.

Виклад основного матеріалу. В результаті здійснення банківської діяльності виникають різні

види ризиків як за активними, так і за пасивними операціями. Важливого значення набувають ризики за депозитними операціями, адже вони є головним джерелом формування банківських ресурсів.

На сьогоднішній день не сформовано єдиного підходу до визначення поняття «депозитний ризик банку». Серед основних визначень, що використовуються розглянемо поняття депозитного ризику, як ризику, що полягає у неочікуваному зменшенні ресурсної бази банку, викликаному частковим або повним зняттям коштів з депозитних та поточних рахунків клієнтів [с. 222, 1].

Необхідно додати, що передумовами виникнення депозитних ризиків можуть бути контрольовані та неконтрольовані фактори, які мають вплив на середовище, в якому діють учасники депозитних операцій.

Депозитні ризики мають однакову природу виникнення, незважаючи на їх форми чи види, а тому і фактори їх формування мають однакові риси. Найважливішим фактором виникнення депозитних ризиків є недовіра клієнтів до банківських установ. Окрім того, передумовами можуть бути сезонні зміни у потребах населення, попит на фінансові ресурси, коливання відсоткових ставок, а також зміни фінансового стану країни та банківського сектору зокрема [с. 223, 1].

Відповідно до цього фактори виникнення депозитних ризиків поділяються на внутрішні й зовнішні (рис. 1).

Зауважимо, що до внутрішніх відносяться фактори, виникнення яких безпосередньо залежить

від діяльності банківської установи. Таким чином, комерційний банк може самостійно контролювати та впливати на внутрішні фактори депозитного ризику, що дозволить знизити їх вплив на проведення діяльності банківською установою та формування зацікавленості в послугах банку вкладниками.

Відповідно зовнішні фактори депозитного ризику формуються в межах країни, тому банківська установа не може впливати на їх дію [с. 20, 2].

Система управління фінансовими ризиками у банках вимагає чіткої диференціації рівнів депозитного ризику (рис. 2).

Розглянемо більш детально поділ рівнів депозитного ризику [с.228, 1]:

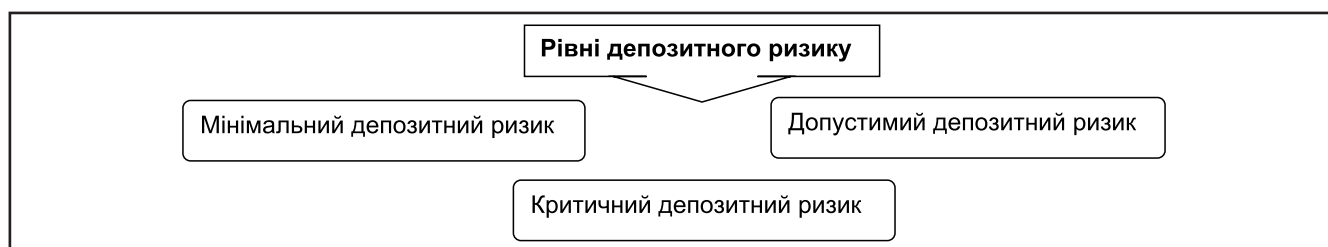
- мінімальний депозитний ризик відповідає такій оцінці очікуваних збитків, що неістотно впливає на ліквідність банку та не призводить до порушень, встановлених НБУ, нормативів ліквідності (миттєвої ліквідності (Н4), поточної ліквідності (Н5), короткострокової ліквідності (Н6));

- допустимий депозитний ризик, при якому очікувані наслідки збільшення дисбалансу пасивів за строками можуть призвести до проблем з ліквідністю, оперативне розв'язання яких за рахунок залучення готівки на фінансовому, зокрема, міжбанківському ринку буде супроводжуватися загальним виконанням нормативних вимог НБУ щодо ліквідності;

- критичний депозитний ризик характеризується різким зниженням середньої величини коштів на рахунках клієнтів, що може істотно

Рисунок 1. Передумови виникнення депозитних ризиків (сформовано автором на основі джерел [с.223, 1;с.110, 3])

Рисунк 2. Поділ рівнів депозитного ризику (сформовано автором на основі джерела [с.228, 1])

вплинути на стан ліквідності, а ускладнення з виконанням нормативів ліквідності можуть призвести до банкрутства банку.

Необхідно зазначити, що вклади на депозитні рахунки від фізичних та юридичних осіб поділяють на строкові вклади та вкладення до запитання. Такі депозити мають як переваги, так і певні недоліки. Строкові депозити, коли виплату відсотків клієнт отримує у чітко встановлені терміни, передбачають фіксований відсоток та характеризуються вищими відсотковими ставками. Але по таких вкладам не передбачене або обмежене дострокове вилучення коштів, що становить їх перевагу для банку у підтриманні його ліквідності [с. 66, 8].

Що ж до вкладів на вимогу, то вони не мають конкретного терміну, забезпечують клієнту вільний доступ до власних коштів та мають нижчі відсоткові ставки. В результаті такої невизначеності виникає потреба у формуванні резерву для підтримання ліквідності банку.

Найбільшу вигоду для комерційного банку складають довготермінові вкладення, оскільки вони мають найдовші терміни депозитних договорів, переважно від одного року, що забезпечує банківську установу джерелом довгострокових ресурсів [с. 67, 8].

Зауважимо, що більшою мірою в банківській системі України переважають залучені кошти на короткі терміни, оскільки населення надає перевагу короткотерміновим вкладам з можливістю пролонгації.

Строкові депозити є найбільш стабільною частиною залученого капіталу у банківському плануванні. Для клієнтів перевагою строкових вкладень є отримання високих відсоткових ставок, а для банку – можливість використання прогнозованих ресурсів для кредитування [с.627, 4].

Для більш детальної та інформативної оцінки депозитних операцій розглянемо показники діяльності КБ АТ «ПУМБ» (табл. 1).

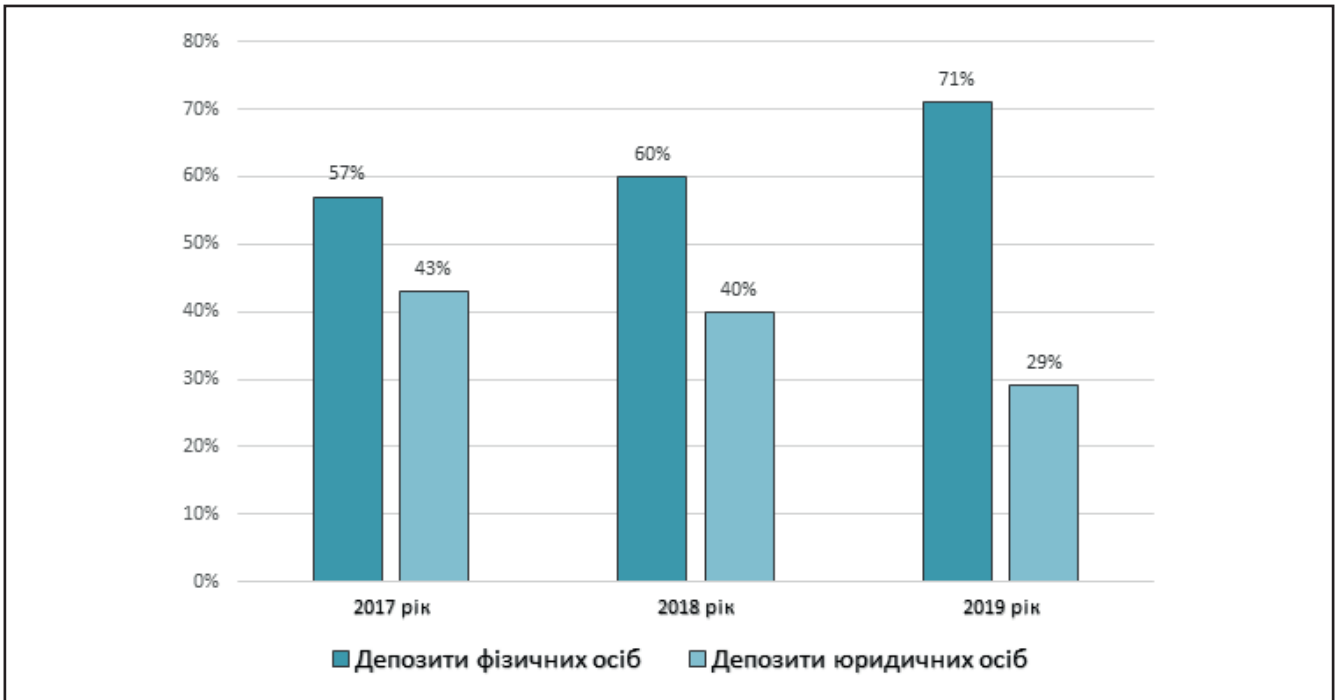
Відповідно до дослідження даних в таблиці можемо спостерігати поступове зростання суми загального обсягу депозитних вкладів протягом 2017 – 2019 рр. Таким чином, загальний обсяг депозитів у 2019 році складає 21 603 млн. грн., що на 2 066 млн. грн. або на 10,6% перевищує показник 2017 року.

Процес зростання депозитних ресурсів банківською установою здійснюється за рахунок збільшення суми вкладів фізичних осіб. Найбільший приріст спостерігаємо по строкових депозитах фізичних осіб протягом 2019 року, сума яких збільшується на 4 167 млн. грн., в порівнянні з 2017 роком, що складає 37,4%. Порівнюючи з попереднім роком вклади фізичних осіб також показали позитивну динаміку, адже приріст складає 29,4%, що перевищує показники попереднього року на 6 479 млн. грн.

В той самий час показники строкових депозитів юридичних осіб мають негативну тенденцію, адже у 2019 році показник зменшився на 2 101 млн.

Таблиця 1. Динаміка депозитного портфелю КБ АТ «ПУМБ» протягом 2017–2019 рр., млн. грн., (сформовано автором на основі джерел [5,6])

Показники	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Абсолютне відхилення		Темп приросту, %	
				2019/2017	2019/2018	2019/2017	2019/2018
Строкові депозити фізичних осіб, млн. грн.	11 128	11 816	15 295	4 167	3 479	37,4	29,4
Строкові депозити юридичних осіб, млн. грн.	8 409	8 021	6 308	- 2 101	-1 713	-25,0	-21,4
Загальний обсяг строкових депозитів, млн. грн.	19 537	19 837	21 603	2 066	1 766	10,6	8,9

Рисунок 3. Структура депозитних вкладів клієнтами КБ АТ «ПУМБ» протягом 2017 – 2019 рр.

грн., що складає 25 %. Така ж ситуація спостерігається і в порівнянні з попереднім роком, де сума зменшення складає 1 713 млн. грн., або 21,4%. Загалом це пов'язано з тим, що недоліком строкових вкладів для клієнтів є низька їх ліквідність і неможливість використання для розрахункових і поточних платежів, а також для отримання готівки. Тому юридичні особи більшу частину своїх ресурсів розміщують на поточні депозити.

У структурі депозитного портфелю комерційного банку АТ «ПУМБ», проаналізованій за період 2017–2019 рр., більшу частку депозитних ресурсів складають саме депозити фізичних осіб (рис. 3).

Аналізуючи дані рис. 3 можна побачити, що у структурі депозитного портфелю переважають вкладення фізичних осіб, які зростають протягом періоду 2017 – 2019рр. та складають 57 – 71%. Що ж стосується вкладів юридичних осіб, то спостерігаємо негативну тенденцію до їх зниження і в структурі загальної суми строкових депозитів. Таким чином, протягом періоду 2017–2019 рр. їх частка знижується з 43% до 29%. Отже, комерційному банку слід нарощувати суму строкових депозитів юридичних осіб, оскільки по них спостерігається різке зниження вкладених ресурсів. Для цього необхідно розробляти комфортні умови для потенційних та діючих вкладників, забезпечуючи високий рівень відсоткових ставок та широкий вибір депозитних програм.

Під час проведення своєї діяльності банківська установа використовує залучені депозитні ресурси для реалізації своєї кредитної діяльності. Оскільки дані операції пов'язані з можливістю неповернення та втратою грошових ресурсів, тому вони несуть в собі досить високий рівень ризику невиконання зобов'язань банком перед вкладниками [с.627, 4].

Враховуючи цей фактор, необхідним вважаємо розглянути рівень ризиковості депозитних операцій та дотримання основних нормативів ліквідності КБ АТ «ПУМБ» (табл.2, табл.3).

Згідно розрахованих показників можемо зробити висновки, що у 2019 році Банк успішно проводить свою діяльність, про що говорить зростання суми чистого прибутку, яка складає 2 604 млн. грн. Комерційний банк можна назвати надійною установою, тому що співвідношення кредитів до депозитів менше 100%, спостерігається певне зростання показника у 2019 році порівняно з 2017–2018 роками, що говорить про помірне зростання ризиковості депозитних операцій, але вона залишається в межах норми.

Депозитний ризик може стати передумовою виникнення ризику ліквідності, адже ці види ризиків безпосередньо пов'язані між собою. У випадках коли банк не може виконати своїх зобов'язань саме депозитний ризик може перерости у ризик ліквідності. В такому разі ви-

Таблиця 2. Оцінка ризиковості депозитних операцій КБ АТ «ПУМБ» протягом 2017–2019 рр., млн. грн., (сформовано автором на основі джерел [5,6])

Показники	2017 рік	2018 рік	2019 рік	Відхилення 2019/2017	Відхилення 2019/2018
Сума депозитних вкладів млн. грн.	37 194	39 780	42 753	5 559	2 973
Кредитний портфель, млн. грн.	25 427	27 244	32 886	7 459	5 642
Чистий прибуток, млн. грн.	717	2 009	2 604	1 887	595
Рентабельність депозитних операцій, %	1,9	5,1	6,1	4,2	1,0
Співвідношення кредитів до депозитів, %	68,4	68,5	76,9	8,5	8,4

никнення навіть мінімальних проблем із поверненням депозитів може спровокувати паніку серед населення і, як наслідок, похитнути фінансову стійкість та платоспроможність банківської установи [с. 229, 1].

Отже, ризик ліквідності – це ризик, який пов’язаний з неспроможністю банківської установи виконати свої платіжні зобов’язання перед клієнтами. Банк оцінює ліквідність та управляє нею на основі нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України, які є надійним засобом моніторингу та регулювання діяльності комерційного банку. Норматив миттєвої ліквідності (Н4) та Норматив поточної ліквідності (Н5) були скасовані НБУ 2 вересня 2019 року. Також НБУ з 15 лютого 2018 р. затвердив новий норматив для українських банків – коефіцієнт покриття ліквідності (LCR) [7].

Досліджуючи показники ліквідності КБ АТ «ПУМБ» можемо зазначити, що комерційний банк є установою, яка дотримується встановлених НБУ нормативів ліквідності та спроможна повністю забезпечити своєчасне виконання грошових зобов’язань. У 2018 році Банк дотримувався ще діючих нормативів ліквідності Н4 та Н5, а також нормативу Н6, показники яких суттєво перевищували мінімально встановлений рівень НБУ. Також Банк у 2018 році ввів новий коефіцієнт покриття ліквідності, затверджений Національним банком України, який задовольняв встановлений рівень НБУ та складав 161%.

У 2019 році спостерігається позитивна тенденція зростання даного показника на 8%. Це є результатом проведення комерційним банком політики утримання ліквідних активів на рівні, достатньому для покриття будь-якого незапланованого відтоку клієнтських депозитів.

В процесі управління депозитними операціями передбачається комплекс стратегічних і тактичних заходів для тимчасово вільних коштів вкладників. Стратегічне управління депозитами включає фактори зовнішнього середовища та заходи, спрямовані на збільшення частки банку на ринку депозитів. Тактичне управління депозитними операціями передбачає налагодження чіткого моніторингу депозитного портфеля [с. 8, 9].

Таким чином, для зниження ризиковості депозитних операцій депозитна політика банку повинна [с.67, 8]:

- забезпечувати проведення диверсифікованих операцій в розрізі різних клієнтів;
- сприяти створенню необхідних умов для отримання максимального прибутку;
- приділяти увагу вкладам на тривалий термін, для розширення інвестиційної діяльності та забезпечення надання довгострокових кредитів;
- дотримуватись узгодженості депозитних та кредитних операцій під час укладання таких угод на відповідні терміни та суми;
- вдосконалювати та розширювати депозитні продукти для залучення більшої кількості вкладників.

Таблиця 3. Дотримання КБ АТ «ПУМБ» нормативів ліквідності, встановлених НБУ протягом 2018–2019 рр.,% (сформовано автором на основі джерела [7])

Показники	2018 рік	2019 рік
Н4, Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	68,66	–
Н5, Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	77,91	–
Н6, Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	101,33	107,75
LCR – загалом по всім валютам (мінімальний рівень, який вимагається НБУ – 60%)	161	169

Висновки

Для успішного проведення діяльності банківською установою в конкурентному середовищі недостатньо лише забезпечення власними ресурсами. Тому актуальним постає завдання формування власної ресурсної бази, що включає ефективне управління депозитними операціями. Оскільки на формування депозитних ресурсів впливають як зовнішні, так і внутрішні фактори, тому для комерційної банківської установи вагомим є, в першу чергу, забезпечення доступних конкурентних умов для нарощування портфелю строкових вкладів, особливо у розрізі юридичних осіб.

Комерційному банку важливо виражено проводити власну депозитну політику для залучення ресурсної бази, це дозволить забезпечити конкурентоспроможність, платоспроможність та стабільність банківської установи.

Список використаних джерел

1. А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва Управління ризиками базових банківських операцій / А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін. / монографія у 2 томах // Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ» – 2012. – 283 с.
2. Д'яконова І., Шелюк А. Теоретичні аспекти сутності депозитних ризиків у банківській діяльності / Д'яконова І., Шелюк А. // Економіст. – 2013. – №6. – С. 19–21.
3. Корнієнко О.В. Депозитний ризик та шляхи його мінімізації / Корнієнко О.В. // Фінанси, банки, інвестиції. – 2013. – №1. – С. 107–111.
4. Кумейко О.М. Депозитна діяльність банків в аспекті формування їхньої ресурсної бази / Кумейко О.М. // Гроші, фінанси і кредит. – 2017. – №10. – С. 624–630.
5. Річна фінансова звітність КБ АТ «ПУМБ» за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://about.pumb.ua/finance/financial_results
6. Річна фінансова звітність КБ АТ «ПУМБ» за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://about.pumb.ua/finance/financial_results
7. Річна консолідована звітність Банківської групи АТ «ПУМБ» за 2019 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://about.pumb.ua/finance/annual_reports
8. І.В. Смірнова, С.М. Непомняща Депозитні операції комерційних банків України: проблеми та перспективи розвитку / І.В. Смірнова, С.М. Непомняща // Наукові записки. – 2012. – №12. – С. 63–68.
9. Н. Е Аванесова, К.М Івашкіна Особливості управління депозитними операціями у банку / Н. Е Аванесова, К.М Івашкіна // Молодий вчений. – 2016. – №1(28). – С. 8–11.

сова, К.М Івашкіна // Молодий вчений. – 2016. – №1(28). – С. 8–11.

References

1. A. O. Yepifanov, T. A. Vasylieva Risk management of basic banking operations / A. O. Yepifanov, T. A. Vasylieva, S. M. Kozmenko etc. / monograph in 2 volumes // 2012. – 283 p.
2. D'iakonova I., Sheliuk A. Theoretical aspects of the essence of deposit risks in banking / D'iakonova I., Sheliuk A. / Economist. – 2013. – №6. – P. 19–21.
3. Korniienko O.V. Deposit risk and ways to minimize it / Korniienko O.V. // Finance, banks, investments. – 2013. – №1. – P. 107–111.
4. Kumeiko O.M. Deposit activity of banks in the aspect of formation of their resource base / Kumeiko O.M. // Money, finance and credit. – 2017. – №10. – P. 624–630.
5. Annual financial statements of CB FUIB JSC for 2018 [Electronic resource]. – Access mode: https://about.pumb.ua/finance/financial_results
6. Annual financial statements of CB FUIB JSC for 2019 [Electronic resource]. – Access mode: https://about.pumb.ua/finance/financial_results
7. Annual consolidated financial statements of the FUIB Banking Group for 2019 [Electronic resource]. – Access mode: https://about.pumb.ua/finance/annual_reports
8. I.V. Smirnova, S.M. Nepomniashcha Deposit operations of commercial banks of Ukraine: problems and prospects of development / I.V. Smirnova, S.M. Nepomniashcha // Proceedings. – 2012. – №12. – P. 63–68.
9. N. E Avanesova, K.M Ivashkina Features of deposit operations management in the bank / N. E Avanesova, K.M Ivashkina // A young scientist. – 2016. – №1(28). – P. 8–11.

Дані про авторів

Русина Юлія Олександрівна,

к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово економічної безпеки. Київський національний університет технологій та дизайну

Толочко Вікторія Миколаївна

студентка. Київський національний університет технологій та дизайну

e-mail: tolochko99@ukr.net

Данные об авторах

Русина Юлия Александровна,

к.э.н. доцент кафедры финансов и финансово – экономической безопасности. Киевский национальный университет технологий и дизайна

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

Толочко Вікторія Николаевна,
студентка. Київський національний університет
технологій і дизайну
e-mail: tolochko99@ukr.net

Data about the authors
Yulia Rusina,

PhD in Economical Science, Associate Professor. Kyiv
National University of Technology and Design

Victoria Tolochko,
Student. Kyiv National University of Technology and Design
e-mail: tolochko99@ukr.net

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 330.46:519.86

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989304>

КЛИМЧУК М.М.
ІЛЬІНА Т.А.
КЛИМЧУК С.А.
ЛЮБЧЕНКО О.С.

Методологія формування стратегії управління підприємством: концептуально-інвайроментальні засади

Предметом дослідження є сукупність теоретико-методологічних, науково-практичних положень щодо формування методології стратегії управління підприємством.

Метою дослідження є розробка на засадах сучасних концептів методології формування стратегії управління підприємством, визначення її змістовно-параметричної характеристики.

Методи дослідження. З метою дотримання концептуальної цілісності наукової розробки використано діалектичний метод наукового пізнання, а також емпірико-теоретичний та формально-логічний принципи.

Результати роботи. За результатами проведеного дослідження запропоновано модель формування стратегії управління енергозбереженням будівельних підприємств на ринку комерційної нерухомості.

Галузь застосування результатів. Представлені розробки доцільно імплементувати в роботу підприємств енергетичного та будівельного сектору ринку, а саме при реалізації інноваційних проектів в процесі запровадження заходів енергозбереження, проведення енергоаудиту та енергетичної сертифікації будівель.

Висновки. Відповідно до функціонального концептуально-інвайроментального простору сформовано синергетичну модель системи управління енергозбереженням на засадах «Green lease» та «Surveying», що містить елементи не тільки еволюційного розвитку (створення, становлення), а й синергетичного процесу. Досліджено процес синкретизації цих концептів у формуванні стратегії управління підприємством, що надало можливість розробити модель її реалізації.

Ключові слова: стратегія, енергозбереження, підприємство, управління, девелопмент, «Green Lease», «Surveying».

Методология формирования стратегии управления предприятием: концептуально–инвайроментальные основы

Предметом исследования является совокупность теоретико–методологических, научно–практических положений по формированию методологии стратегии управления предприятием.

Целью исследования является разработка на основе современных концептов методологии формирования стратегии управления предприятием, определение ее содержательно–параметрической характеристики.

Методы исследования. С целью соблюдения концептуальной целостности научной разработки использованы диалектический метод научного познания, а также эмпирико–теоретический и формально–логический принципы.

Результаты работы. По результатам проведенного исследования предложено модель формирования стратегии управления энергосбережением строительных предприятий на рынке коммерческой недвижимости.

Область применения результатов. Представленные разработки целесообразно имплементировать в работу предприятий энергетического и строительного сектора рынка, а именно при реализации инновационных проектов в процессе внедрения мероприятий энергосбережения, проведения энергоаудита и энергетической сертификации зданий.

Выводы. В соответствии с функциональным концептуально–инвайроментальным пространством сформировано синергетическую модель системы управления энергосбережением на основе «Green lease» и «Surveying», содержащий элементы не только эволюционного развития (создание, становление), но и синергетического процесса. Исследован процесс синкретизации этих концептов в формировании стратегии управления предприятием, что позволило разработать модель ее реализации.

Ключевые слова: стратегия, энергосбережения, предприятие, управление, девелопмент, «Green Lease», «Surveying».

Methodology of enterprise management strategy formation: conceptual and environmental principles

The subject of the study is a set of theoretical and methodological, scientific and practical provisions for the formation of the methodology of enterprise management strategy. The purpose of the study is to develop on the basis of modern concepts of methodology for the formation of enterprise management strategy, to determine its content and parametric characteristics.

Research methods. In order to comply with the conceptual integrity of scientific development, the dialectical method of scientific cognition, as well as empirical–theoretical and formal–logical principles were used.

Results of work. According to the results of the study proposed model of formation of strategy of management of energy saving of construction enterprises in the market of commercial real estate.

Field of application of results. The presented developments should be implemented in the work of enterprises of the energy and construction sectors of the market, namely in the implementation of innovative projects in the process of implementing energy saving measures, conducting energy audits and energy certification of buildings.

Conclusions. *In accordance with the functional conceptual–environmental space, a synergetic model of energy saving management system based on «Green lease» and «Surveying» is formed, which contains elements not only of evolutionary development (creation, formation), but also of synergetic process. The process of syncretization of these concepts in the formation of enterprise management strategy is studied, which provided an opportunity to develop a model of its implementation.*

Keywords: *strategy, energy saving, enterprise, management, development, «Green Lease», «Surveying».*

Постановка проблеми. Однією з основних детермінант переходу на стійкий соціально–економічний розвиток держави є підвищення рівня енергоефективності та створення необхідних умов для запровадження інструментарію інвайроментальної економіки в усі сфери життєдіяльності суспільства. Енергозбереження – важливий фактор підвищення економічної ефективності та енергобезпеки. Впровадження заходів енергоефективності на всіх рівнях економічної системи сприяє диверсифікації економіко–управлінських практик та інституційних форм, виявляючи фундаментальну неоднорідність економічного середовища здійснення виробничо–комерційної діяльності підприємства. Особливості розвитку системи управління енергозбереженням на засадах інвайроментального розвитку обумовлюють необхідність впровадження новітніх концептуальних положень, що сприятимуть формуванню дієвого механізму реалізації економічної стратегії держави.

Ефективне управління бізнесом в умовах ринкового середовища потребує від керівництва підприємств впровадження новітніх систем формування структурно–логічної розробки та реалізації господарської стратегії, адаптації поточної діяльності до стратегічних цілей, а також пошуку нових засобів оцінювання результативності функціонування системи менеджменту підприємством. Стратегічне управління підприємством спирається на людський потенціал, орієнтує виробничу діяльність на запити споживачів, здійснює гнучке регулювання і своєчасні трансформації, які відповідають викликам з боку оточення, і надає можливість досягти конкурентних переваг, що в результаті забезпечує стабільне функціонування та розвиток виробничо–економічної системи, досягнення її цілей у довгостроковій перспективі [1; 4].

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання ідентифікації цілей стратегічних пріоритетів соціально–економічного та галузевого розвитку України з урахуванням ефективної гар-

монізації таких напрямів з європейськими нормами у своїх дослідженнях вивчали низка вчених Артеменко Л., Гангур О., Данилишин Б., Кальницька М. [1–3]

Автори розглядають стратегію управління як напрями розвитку підприємств для досягнення місії її функціонування, а тактику – як шляхи й етапи руху в межах цього напрямку (стратегії) [3].

Метою статті є розробка на засадах сучасних концептів методології формування стратегії управління підприємством, визначення її змістовно–параметричної характеристики.

Виклад основного матеріалу. Президент Національної академії наук України академік НАН України Б. Є. Патон у вступному слові до «Національної доповіді про стан та перспективи реалізації державної політики енергоефективності» зазначив: «Початок ХХІ століття характеризується глибокими трансформаціями уявлень суспільної думки про найбільш ефективні та раціональні джерела енергетичних ресурсів. Пошук оптимальної конфігурації можливостей за існуючих економічних, екологічних та соціальних обмежень в енергетичній політиці є складною проблемою і викликом для сучасної цивілізації, що далеко виходить за межі навіть глобальної енергетичної кризи 70–х рр. ХХ ст. Тоді відповідь промислово розвинутих країн була сфокусована на активізації політики енергоефективності та енергозбереження» [7]. Отже, значний рівень енергозалежності та енергомісткості національної економіки та наявний потенціал в будівництві обумовлює розробку ефективної стратегії управління підприємством, що надасть змогу реалізувати інвестиційно–будівельні проекти на платформі енергозбереження.

На думку провідного українського вченого Б. Данилишина без зосередження уваги на промислово–технологічній політиці досягнути мети потужного економічного зростання буде неможливо, особливо у довгостроковій перспективі. Наразі економіка України має сировинний характер, і зрозуміло, що за таких умов неможливо

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

говорити про її сталий якісний розвиток. Інвестиції в українське виробництво є недостатніми, й причинами цього є не лише високий рівень ставок за кредитами чи ефект витіснення. З точки зору підприємців та інвесторів у нашій країні немає тих підприємств, що випускають продукцію, яка б відповідала викликам третьої та четвертої промислових революцій. Також браку підприємств, продукція яких користується великим попитом на світових ринках. Проте, вчений наголошує, що головним є створення умов для переходу економіки від стану, який є звичним для другого технологічного укладу, до інноваційно–високотехнологічної економіки в парадигмі третьої та четвертої промислових революцій [2].

На державному рівні з метою реалізації цілей та завдань соціально–економічного розвитку відповідно до нових викликів і змін у зовнішньому середовищі ухвалено «Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року», яка регламентує перехід економіки на модель низьковуглецевого розвитку та має на меті зменшити обсяг викидів парникових газів, а також залучити інвестиції у відновлювальні джерела енергії [10].

Основні цілі стратегії:

– до 2020 року Україна має підвищити енергоефективність до 9 %;

– збільшити частку відновлюваних джерел енергії до 11 %, до 2035 року – відповідно до 19,5 % і 21,5 %;

– викиди парникових газів мають залишитися не вищими від рівня 2012 року. До 2050 їх потрібно знизити на 30 % порівняно з 1990 роком;

– залучення в економіку інвестицій 75–100 мільярдів євро до 2030 року, із них 83 % – в енергетичний сектор [10].

Із загостренням паливно–енергетичної, екологічної, економічної криз актуалізується та потребує розроблення методологія управління енергозбереженням підприємств з урахуванням постулатів сучасного концепту «Environmental economics», що надасть можливість вирішити екологічні та ресурсні проблеми, підвищити рівень енергоефективності, енергонезалежності, енергобезпеки держави.

Г. Дейлі запропонував, що інвайронментальна економіка – відгалуження неокласичної економіки, яке займається вивченням таких проблем довкілля, як забруднення, негативні зовнішні ефекти (екстерналії) та оцінка неринкових цінностей

довкілля [14]. Інвайроментальна економіка – це концепція, що намагається знайти причину екологічних проблем й запропонувати заходи їх упередження з точки зору економіки [13].

Інвайроментальна економіка – є підмножиною економіки, яка пов'язана з ефективним розподілом ресурсів навколишнього середовища, що забезпечує ресурсами, які призначені для виробничо–комерційної діяльності, це і обумовлює взаємозалежність довкілля та економіки [5].

Одним з трендів розвитку світової економіки в сфері управління комерційною нерухомістю є активне поширення в науці і практиці концепції «Surveying». Потреба в ефективному регулюванні розвитку ринку нерухомості як ключового сектора національної економіки будь–якої країни зумовило виникнення самостійної професійної сфери діяльності у вигляді сервеінга.

Концепцію «Surveying» можна інтерпретувати сьогодні як сукупність юридичних, економіко–управлінських оцінок нерухомості, проведення яких забезпечує результативність від її використання. Також в практичному векторі сервеінгової діяльності реалізує такі функції, як: розробка стратегії та програми управління об'єктом нерухомості, імплементація цієї програми, контроль за процесом її реалізації; вибір підрядних організацій; укладення з ними договорів на утримання, обслуговування та надання комунальних послуг, контроль виконання договірних зобов'язань і якості наданих житлово–комунальних послуг; раціональне використання об'єкта нерухомості з метою отримання прибутку власника; організація процесів розвитку нерухомості, впровадження сучасних енергозберігаючих технологій, з метою підвищення рівня її енергоефективності.

У наших наукових публікаціях [5–6] запропоновано синергетичну модель системи управління енергозбереженням на засадах «Green lease», що містить елементи не тільки еволюційного розвитку (створення, становлення), а й синергетичного процесу. Досліджено процес синкретизації концептів «Green Lease» та «Surveying» у формуванні стратегії управління енергозбереженням на будівельних підприємствах. У результаті проведеного системного аналізу запропоновано вивчати стратегію управління енергозбереженням будівельного підприємства як частину енергетичної стратегії регіону. Інкорпоровано економіко–функціональний метод реалізації стратегії

управління енергозбереженням на будівельних підприємств, де обґрунтовано структуру регіональної стратегії енергозбереження з урахуванням доцільності її інтеграції в комплексні стратегії соціально–економічного розвитку регіону.

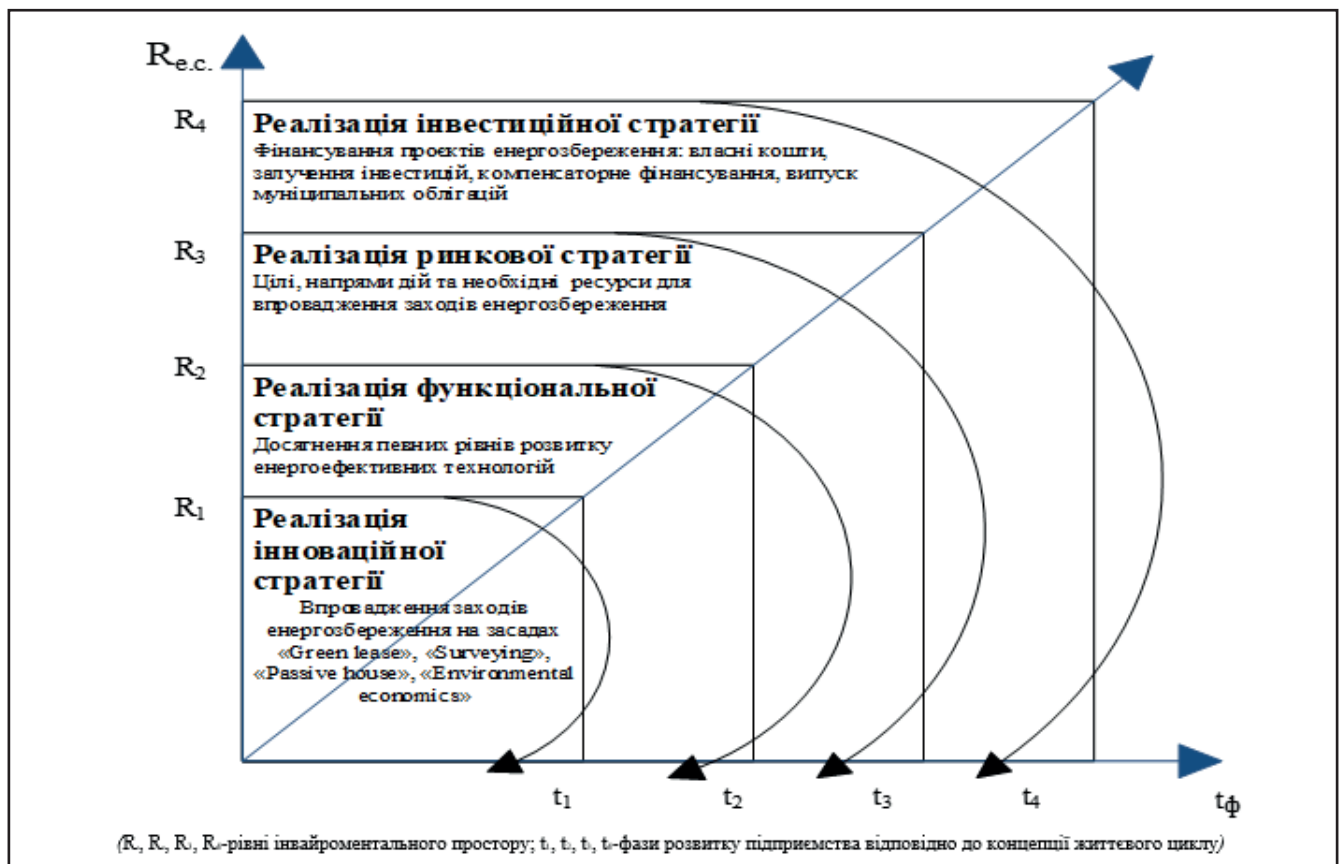
Оскільки метою реалізації системних заходів енергозбереження на засадах «Green lease» є принцип самоорганізації орендаря та орендодавця, то умови розвитку мають контролюватись ними. Отже, результативність реалізації системних заходів енергозбереження на засадах «Green lease» визначається ступенем участі в ній власників комерційної нерухомості. Тому, крім створення загальних умов і напрямів (економічні, технічні, правові умови розвитку інфраструктури енергозбереження), найважливішим завданням проведеної реформи стає активізація процесів самоорганізації власників комерційної нерухомості та орендарів.

Детермінанти самоорганізації можуть бути забезпечені за рахунок підвищення рівня ефективності управління (у тому числі комерційною нерухомістю), а також об'єднаних або узгоджених позицій суб'єктів реформи (муніципальної влади). Тобто процес розвитку системи управління

енергозбереженням може в даний час тривати з оновленою місією, новими структурними компонентами потенціалу конкурентоспроможності та прогресивності для громадян і суспільства.

На рисунку представлена графічна модель формування стратегії управління енергозбереженням будівельних підприємств на ринку комерційної нерухомості. На основі цієї модифікації систематизовано основні вектори розвитку будівельних підприємств: концепти управління енергозбереженням, циклічність розвитку ринку комерційної нерухомості, учасники, варіанти фінансування; у рамках реалізації 4–х стратегій: інноваційної, інвестиційної, ринкової та функціональної.

На рівні інноваційної стратегії передбачається вибір сучасного концепту реалізації енергоефективних заходів. У рамках інвестиційної стратегії доцільно вибрати один з джерел фінансування: власні кошти; залучення приватних інвесторів; муніципальні облігації. Реалізуючи функціональну стратегію, доцільно визначитися з виконавцем. Нами були запропоновані найперспективніші будівельні компанії, на яких вибудовуємо пілотні проекти в рамках реалізації обґрунтова-

Модель формування стратегії управління енергозбереженням будівельних підприємств
(авторська розробка)

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

ної нами стратегії: ТОВ «KAN Development», ТОВ «Gelios», «ДБК-Житлобуд».

Розроблено модель формування стратегії управління енергозбереженням будівельних підприємств на ринку комерційної нерухомості, що включає в себе пропозиції як для загальної політики регіону, так і для окремих будівельних підприємств. У рамках реалізації інноваційної, інвестиційної, ринкової та функціональної стратегії представлено основні вектори розвитку будівельних підприємств з урахуванням концептів управління енергозбереженням, циклічності розвитку ринку комерційної нерухомості, девелоперів, варіантів фінансування.

Висновки

Відповідно до функціонального концептуально-інвайроментального простору сформовано синергетичну модель системи управління енергозбереженням на засадах «Green lease» та «Surveying», що містить елементи не тільки еволюційного розвитку (створення, становлення), а й синергетичного процесу. Досліджено процес синкретизації концептів «Green Lease» та «Surveying» у формуванні стратегії управління енергозбереженням на будівельних підприємствах. У результаті проведеного системного аналізу запропоновано вивчати стратегію управління енергозбереженням будівельного підприємства як частину енергетичної стратегії регіону. Інкорпоровано економіко-функціональний метод реалізації стратегії управління енергозбереженням на будівельних підприємствах, де обґрунтовано структуру регіональної стратегії енергозбереження з урахуванням доцільності її інтеграції в комплексні стратегії соціально-економічного розвитку регіону.

Список використаних джерел

1. Артеменко Л. Научный концепт стратегирования предприятий. Zarzadzanie: Teoria i praktyka. 2016. Nr. 15 (1).S. 3–8.

2. Данилишин Б. Монетарна політика VS економічне зростання: змагання затягнулося /Б. Данилишин // Дзеркало тижня. – №29, 27 липня–16 серпня. – 2019. – [Електронний ресурс].– <https://dt.ua/macrolevel/monetarna-politika-vs-ekonomichne-zrostannya-zmagannya-zatyagnulosya-318733.html>

3. Кальницька М. А., Гангур О. Ю. Суть понять «стратегія» і «тактика» в економіці. Науковий віс-

ник Ужгородського університету. Серія «Економіка». 2016. Вип. 1. Т. 1. С. 140–145.

4. Клейнер Г. Б. Сущность и структура стратегии предприятия. Вопросы теории. 2008. Вип. 6. С. 114–130.

5. Климчук М. М. Концептуалізм «Green lease» в оцінюванні ефективності заходів енергозбереження підприємств: економіко-математична модифікація / М. М. Климчук // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 4 (203) / Наук. Ред. І. Г. Манцуров. – К., 2018. – С. 85–89.

6. Климчук М. М. Економіко-організаційні засади управління енергозбереженням на будівельних підприємствах: моногр. / М. М. Климчук. – Івано-Франківськ, вид-во «Фоліант», 2017. – 372 с.

7. Національна парадигма сталого розвитку України / За заг. ред. академіка НАН України, д. т. н., проф., засл. діяча науки і техніки України Б. Є. Патона. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 72 с.

8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року» від 6 грудня 2017 р. № 878-р – [Електронний ресурс].– <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80>

9. Сапельнікова Н. Л., Вознюк Я. С. Сутність стратегічного управління. Менеджер. 2016. № 3. С. 52–59.

10. Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року <https://menr.gov.ua/files/docs/%B8%20.pdf>

11. Daly H. Ecological Economics: Principles and Applications. 2nd. edition. / H. Daly, J. Farley – Island Press, 2010. – 539 p.

12. Gogol T. A., Hnedina K. V. Strategic management of enterprise activity in the context of sustainable development concept. Науковий вісник Полісся. 2016. Вип. 3. С. 181–189.

13. Hanley N. Environmental Economics in Theory and How – Natural Resource Economics. / N. Hanley, J.F. Shogren, B.White –New York: John Wiley, –2007.

14. Nickols F. Strategy: Definitions and Meaning. 2016. URL: https://www.nickols.us/strategy_definitions.pdf

References

1. Artemenko L. Nauchnyj koncept strategirovaniya predpriyatij. Zarzadzanie: Teoria i praktyka. 2016. Nr. 15 (1).S. 3–8.

2. Danylyshyn B. Monetarna polityka VS ekonomichne zrostannja: zmagannja zatyagnulosja /B. Danylyshyn

// Dzerkalo tyzhnja. – №29, 27 lipnja–16 serpnja.– 2019. – [Elektronnyj resurs].– <https://dt.ua/macro-level/monetarna-politika-vs-ekonomichne-zrostan-nya-zmagannya-zatyagnulosya-318733.html>

3. Kal'nyc'ka M. A., Gangur O. Ju. Sut' ponjat' «strate-gija» i «taktyka» v ekonomici. Naukovyj visnyk Uzhgo-rodskogo universytetu. Serija «Ekonomika». 2016. Vyp. 1. T. 1. S. 140–145.

4. Klejner G. B. Sushhnost' y struktura strategyy pred-prijatyja. Voprosy teoryy. 2008. Vyp. 6. S. 114–130.

5. Klymchuk M. M. Konceptualizm «Green lease» v ocinjuvanni efektyvnosti zahodiv energozberezhennja pidprijemstv: ekonomiko–matematychna modyfikacija / M. M. Klymchuk // Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukraїni: Zbirnyk naukovykh prac'. – Vyp. 4 (203) / Nauk. Red. I. G. Mancurov. – K., 2018. – S. 85–89.

6. Klymchuk M. M. Ekonomiko–organizacijni zasa-dy upravlinnja energozberezhennjam na budivel'nyh pidprijemstvah : monogr. / M. M. Klymchuk. – Ivano–Frankivs'k, vyd–vo «Foliant», 2017. – 372 s.

7. Nacional'na paradygma stalogo rozvytku Ukraїny / Za zag. red. akademika NAN Ukraїny, d. t. n., prof., zasl. dijacha nauky i tehnyky Ukraїny B. Je. Patona. – K. : Derzhavna ustanova «Instytut ekonomiky pryrodokorystu-vannja ta stalogo roz–vytku Nacional'noi' akademii' nauk Ukraїny», 2012. – 72 s.

8. Rozporjadzhennja Kabinetu Ministriv Ukraїny «Pro shvalennja Konceptii' realizacii' derzhavnoi' poli-tyky u sferi zminy klimatu na period do 2030 roku» vid 6 grudnja 2017 r. № 878–r – [Elektronnyj resurs].– <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2017-%D1%80>

9. Sapel'nikova N. L., Voznjuk Ja. S. Sutnist' strate-gichnogo upravlinnja. Menedzher. 2016. № 3. S. 52–59.

10. Strategii' nyz'kovuglecevogo rozvytku Ukraїny do 2050 roku <https://menr.gov.ua/files/docs/%B8%20.pdf>

11. Daly H. Ecological Economics: Principles and Appli-cations. 2nd. edition. / H. Daly, J. Farley – Island Press, 2010. – 539 p.

12. Gogol T. A., Hnedina K. V. Strategic management of enterprise activity in the context of sustainable develop-ment concept. Naukovyj visnik Polissja. 2016. Vyp. 3. C. 181–189.

13. Hanley N. Environmental Economics in Theory and Howe –Natural Resource Economics. / N. Hanley, J.F. Shogren, B.White –New York: John Wiley, –2007.

14. Nickols F. Strategy: Definitions and Meaning. 2016. URL: https://www.nickols.us/strategy_definitions.pdf

Дані про авторів

Климчук Марина Миколаївна,

професор кафедри організації та управління будів-ництвом Київського національного університету бу-дівництва і архітектури, к.е.н., доцент

e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Ільїна Тетяна Анатоліївна,

начальник відділу стратегічного управління Київ-ського національного університету будівництва і архі-тектури, к.е.н., доцент

e-mail: vsu.knuba@gmail.com

Климчук Сергій Андрійович,

здобувач кафедри теоретичної та прикладної еко-номіки Національного технічного університету України «КПІ імені Ігоря Сікорського»

e-mail: biodiz@rambler.ru

Любченко Олександра Сергіївна

магістр будівельного факультету Київського націо-нального університету будівництва і архітектури

e-mail: aleksandra.liubchenko@gmail.com

Данные об авторах

Климчук Марина Николаевна,

профессор кафедры организации и управления строительством Киевского национального универси-тета строительства и архитектуры, к.э.н., доцент

e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Ильина Татьяна Анатольевна,

начальник отдела стратегического управления Киевского национального университета строитель-ства и архитектуры, к.э.н., доцент

e-mail: vsu.knuba@gmail.com

Климчук Сергей Андреевич,

соискатель кафедры теоретической и прикладной экономики Национального технического университе-та Украина «КПИ имени Игоря Сикорского»

e-mail: biodiz@rambler.ru

Любченко Александра Сергеевна,

Магистр строительного факультета Киевского национального университета строительства и ар-хитектуры

e-mail: aleksandra.liubchenko@gmail.com

Data about the authors

Marina Klymchuk,

Professor of the Department of Organization and Management of Construction of Kyiv National University Construction and Architecture, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor

e-mail: klimarinchuk@gmail.com

Tetiana Iliina,

Head of Strategic Management Department, Kiev National University of Construction and Architecture, Ph.D., Associate Professor
e-mail: vsu.knuba@gmail.com

Sergey Klymchuk,

Applicant of the Department of Theoretical and Applied

Economics National Technical University Of Ukraine «KPI named after Igor Sikorsky»

e-mail: biodiz@rambler.ru

Oleksandra Lyubchenko,

Master of the Faculty of Civil Engineering of Kyiv National University of Civil Engineering and Architecture,
e-mail: aleksandra.liubchenko@gmail.com

УДК 330.34.014–026.23:330.322:338.242:004.4'23:004.432:005.334
<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989328>

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Маркетографічні особливості Visual FoxPro–С#– програмування ризиків інвестиційних проектів ІКТ– профілю спрямування

Предметом дослідження є програмування ризиків реалізації інвестиційних проектів ІКТ–профілю спрямування.

Мета статті – визначити маркетографічні особливості Visual FoxPro–С#–програмування ризиків інвестиційних проектів ІКТ–профілю направленості.

Методи дослідження. У дослідженні застосовано діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу, порівняльний метод, метод узагальнення даних.

Результати роботи. У статті окреслено та показано на прикладах особливості Visual FoxPro–С#–програмування ризиків інвестиційних ІКТ–проектів. Визначено головні оператори у тілі програм та їх призначення. Охарактеризовано механізм циклічності у складі функціонального забезпечення виконання програм.

Висновки. Доведено, що ефективними інструментами маркетографії інвестиційних процесів та їх корекції виступають методи програмування ризиків виконання інвестиційних проектів ІКТ–профілю направленості. Ідентифікація цих інструментів у рамках Visual FoxPro–С#–програмування дозволяє вибудовувати механізми прийняття правильних та економічно обґрунтованих управлінських рішень в умовах проходження складних і динамічних етапів інвестиційних бізнес–процесів.

Ключові слова: інформаційно–комунікаційні технології (ІКТ), маркетографія, інвестиційний проект, профіль, оператори, дані, функціональне забезпечення програми.

КОЛОДІЙЧУК А.В.

Маркетографические особенности Visual FoxPro–С#– программирования рисков инвестиционных проектов ИКТ– профиля направления

Предметом исследования является программирование рисков реализации инвестиционных проектов ИКТ–профиля направления.

Цель статьи – определить маркетографические особенности Visual FoxPro–С#–программирования рисков инвестиционных проектов ИКТ–профиля направленности.

Методы исследования. В исследовании применены диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза, сравнительный метод, метод обобщения данных.

Результаты работы. В статье обозначены и показаны на примерах особенности Visual FoxPro–С#–программирования рисков инвестиционных ИКТ–проектов. Определены главные операторы в теле программ и их назначение. Охарактеризован механизм цикличности в составе функционального обеспечения выполнения программ.

Выводы. Доказано, что эффективными инструментами маркетографии инвестиционных про–

цессов и их коррекции выступают методы программирования рисков выполнения инвестиционных проектов ИКТ–профиля направленности. Идентификация этих инструментов в рамках Visual FoxPro–C#–программирования позволяет выстраивать механизмы принятия правильных и экономически обоснованных управленческих решений в условиях прохождения сложных и динамичных этапов инвестиционных бизнес–процессов.

Ключевые слова: информационно–коммуникационные технологии (ИКТ), маркетография, инвестиционный проект, профиль, операторы, данные, функциональное обеспечение программы.

KOLODIYCHUK A.V.

Market graphic features of Visual FoxPro–C#–programming of risks of investment projects of ICT–profile direction

The subject of the research is the programming of risks of realization of investment projects of ICT–profile direction.

The purpose of the paper is to determine the market graphics features of Visual FoxPro–C#–programming of risks of investment projects of ICT–profile orientation.

Research methods. The study used a dialectical method of scientific knowledge, a method of analysis and synthesis, a comparative method, a method of generalization of data.

Results of work. The paper outlines and shows on examples the features of Visual FoxPro–C#–programming of risks of investment for ICT projects. The main operators in the body of programs and their purpose are defined. The mechanism of cyclicity as a part of functional maintenance of execution of programs is characterized.

Conclusions. It is proved that effective methods of market graphics for investment processes and their correction are the methods of programming the risks of investment projects of ICT–profile of orientation. Identification of these tools in the framework of Visual FoxPro–C#–programming allows you to build mechanisms for making the right and cost–effective management decisions under conditions of passing of complex and dynamic stages of investment business processes.

Key words: information and communication technologies (ICT), market graphics, investment project, profile, operators, data, program functional support.

Постановка проблеми. Хронічний дефіцит інвестиційних ресурсів всередині української економіки посилює залежність від надходжень зарубіжних інвестицій. Успішна реалізація інвестиційних проектів вимагає вироблення дієвого методичного інструментарію, здатного оперативно вирішувати задачі із планування інвестиційних затрат. Одним із таких новітніх інструментів є алгоритмізація і створення комп'ютерних програм у відповідних інтегрованих середовищах розробки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У нашому дослідженні ми актуалізуємо увагу на мовах програмування C# та Visual FoxPro, які відносяться до об'єктно–орієнтованих. Технологія циклічно–структурованої алгоритмізації вивчалася такими вченими, як: Боровін Г., Джемкс Ф., Дрейер М., Комаров М., Лебедев А., Мюллер Дж., Нікітченко М., Троелсен Е., Фролов А., Ярошевский В. та ін. Проте до інвестиційних проектів проблема циклічного програмування мало застосовувалася, а тому потребує подальших досліджень.

Мета статті – визначити маркетографічні особливості Visual FoxPro–C#–програмування ризиків інвестиційних проектів ІКТ–профілю направленості.

Виклад основного матеріалу. Економічний зміст програмування ризиків реалізації інвестиційних проектів полягає в нейтралізації загроз їх виконання через ІКТ–інструментарій.

Тіло програми на мові програмування вищого рівня Visual FoxPro 9.0 реалізовано з допомогою операторів DO (запуск процедури чи функції), PROCEDURE і RETURN. Всі змінні не потрібно обов'язково описувати. Стандартні оператори присвоєння додатково визначають тип даних. Цикли реалізуються операторами FOR та DO WHILE. Ввід даних здійснюється оператором GET, вивід даних – операторами SAY та ?. Додатково використовуються оператори коментарів * та &&. В обчисленнях використовуються стандартні математичні функції та функції перетворення даних.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

В програмі А1 ми шукаємо термін погашення кредиту. Математично ключовий вираз у програмі А1 виводиться наступним чином:

$$\frac{PV}{PMT} = \frac{(1 + R)^N - 1}{R * (1 + R)^N}$$

$$\frac{PV}{PMT} = \frac{(1 + R)^N}{R * (1 + R)^N} - \frac{1}{R * (1 + R)^N}$$

$$\frac{PV}{PMT} - \frac{1}{R} = - \frac{1}{R * (1 + R)^N}$$

$$\frac{PV * R - PMT}{R * PMT} = - \frac{1}{R * (1 + R)^N}$$

$$(PV * R - PMT)R(1 + R)^N = -R * PMT$$

$$(1 + R)^N = - \frac{R * PMT}{R * (PV * R - PMT)}$$

Програма 1А на мові Visual FoxPro 9.0 (результати точніші, як на Паскалі):

```

?""
DO Dodatok1A
PROCEDURE Dodatok1A
lcXn = "66"
lcHx = "2"
@ 0, 0 CLEAR
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть початкове значення для X" ;
GET lcXn PICT "999"
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть крок для X" GET lcHx      && 2
lnXn = VAL(lcXn)
lnHx = VAL(lcHx)
lcYn = "6.63"
lcYk = "6.83"
lcHy = "0.1"
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть початкове значення для Y" ;
GET lcYn      && 6.63
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть кінцеве значення для Y" ;
GET lcYk      && 6.83
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть крок для Y" GET lcHy      && 0.1
lnYn = VAL(lcYn)
lnYk = VAL(lcYk)
lnHy = VAL(lcHy)
lcTn = "36.5"
lcTk = "37.5"
lcHt = "0.5"
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть початкове значення для T" ;
GET lcTn      && 36.5
@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть кінцеве значення для T" ;
GET lcTk      && 37.5

```

```

@ ROW() + 1, 0 SAY "Введіть крок для T" GET lcHt      && 0.5
READ
lnTn = VAL(lcTn)
lnTk = VAL(lcTk)
lnHt = VAL(lcHt)
?""
? PADC("=", 13), PADC("=", 8), PADC("=", 7), PADC("=", 7)
? PADC("Z", 13), PADC("X", 8), PADC("Y", 7), PADC("T", 7)
? PADC("=", 13), PADC("=", 8), PADC("=", 7), PADC("=", 7)
lnX = lnXn
FOR iiii = 1 TO 3
    lnY = lnYn
    DO WHILE lnY <= lnYk
        lnT = lnTn
        DO WHILE lnT <= lnTk
            lnZ = LOG(-(lnT / 1200 * lnY) / ;
(lnT / 1200 * (lnX * (lnT / 1200) ;
- lnY))) / LOG(1 + lnT / 1200)
? STR(lnZ, 12, 2), STR(lnX, 7, 2), ;
STR(lnY, 6, 1), STR(lnT, 6, 1)
lnT = lnT + lnHt
        ENDDO
    lnY = lnY + lnHy
    ENDDO
lnX = lnX + lnHx
ENDFOR
= INKEY(0)
RETURN
Тіло програми на мові програмування вищого рів-
ня С# (читається сі шарп) реалізовано з допомо-
гою секцій using (визначення бібліотек стандарт-
них функцій) та namespace (основної), яка в класі
Program містить основну програму Main. Змін-
ні описуються операторами визначення. вико-
ристовуються стандартні оператори присвоєння,
які одночасно перевизначають змінні. Цикли реалі-
зуються операторами for, while та do. Вивід даних
здійснюється методом Console.ReadLine, вивід да-
них – методами Console.Write та Console.WriteLine.
Додатково можна використати оператори коментарів
//. В обчисленнях використовуються стандартні
математичні функції з методів Math та функції пере-
творення даних з методів Convert.
Програма 1А на мові С# виглядає наступним
чином:
using System;
namespace Dodatok1A
{
    class Program
    {

```

```

static void Main(string[] args)
{
decimal X, Xn = 66, Xh = 2, Y, Yn = 6.63, Yk = 6.83, Yh = 0.1;
decimal T, Tn = 36.5, Tk = 37.5, Th = 0.5;
int i;
Console.WriteLine("");
Console.WriteLine("Введіть початкове значення для X ");
decimal Xn = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть крок для X ");
decimal Xh = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть початкове значення для Y ");
decimal Yn = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть кінцеве значення для Y ");
decimal Yk = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть крок для Y ");
decimal Yh = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть початкове значення для T ");
decimal Tn = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть кінцеве значення для T ");
decimal Tk = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.WriteLine("Введіть крок для T ");
decimal Th = Convert.ToDecimal(Console.ReadLine());
Console.ReadKey();
X = Xn
for (int i=1; i<=3; i++)
{
Y = Yn;
while(Y <= Yk)
{
T = Tn;
do
{
decimal Z = Math.Log((-T / 1200 * Y) / (T / 1200 *
*(X * (T / 1200) - Y))) / Math.Log(1 + T / 1200)
Console.WriteLine($"Z: {Z} X: {X} Y: {Y} T: {T}");
Console.ReadKey();
T += Th
}
while (T <= Tk)
Y += Yh
}
X += Xh
}
}
}

```

Висновки

Ефективними інструментами маркетингової інвестиційних процесів та їх корекції виступають

методи програмування ризиків виконання інвестиційних проектів ІКТ–профілю направлено–сті. Ідентифікація цих інструментів у рамках Visual FoxPro–С#–програмування дозволяє вибудувати механізми прийняття правильних та економічно обґрунтованих управлінських рішень в умовах проходження складних і динамічних етапів інвестиційних бізнес–процесів.

Список використаних джерел

1. Гаврилко П. П., Колодійчук А. В., Лазур С. П., Важинський Ф. А. Міжнародна економіка в таблицях, схемах, формулах, задачах і прикладах: навчальний посібник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2019. 258 с.
2. Колодійчук А. В., Чобаль Л. Ю., Молнар О. С., Данило С. І. Транснаціональні корпорації в таблицях і схемах: навчальний посібник. Львів: Вид–во ННВК «АТБ», 2020. 182 с.
3. Лебедев А. Н. Visual FoxPro 9.0. Самоучитель: учебник. М.: ИТ Пресс, 2005. 328 с.
4. Мартынов Н. Н. С# для начинающих: учебник. М.: Кудиц–Пресс, 2007. 272 с.
5. Нікітченко М. С. Теоретичні основи програмування: навчальний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2010. 121 с.
6. Он–лайн самоучитель Visual FoxPro. Решение задач по информатике: сайт. 2010. URL: <http://pascal.dnovo.ru/foxpro/>
7. Фролов А. В., Фролов Г. В. Язык С#. Самоучитель: учебник. М.: Диалог–МИФИ, 2003. 560 с.

References

1. Havrylko, P. P., Kolodiychuk, A. V., Lazur, S. P., & Vazhynskyy, F. A. (2019). *Mizhnarodna ekonomika v tablytysyakh, skhemakh, formulakh, zadachakh i prykladakh* [International Economics in Tables, Schemes, Formulas, Problems and Examples]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].
2. Kolodiychuk, A. V., Chobal, L. Yu., Molnar, O. S., & Danylo, S. I. (2020). *Transnatsional'ni korporatsiyi v tablytysyakh i skhemakh* [Transnational corporations in tables and diagrams]: Textbook. Lviv: ATB Publishing. [in Ukrainian].
3. Lebedev, A. N. (2005). *Visual FoxPro 9.0. Samouchitel'* [Visual FoxPro 9.0. Tutorial]: Textbook. Moscow: NT Press. [in Russian].
4. Martynov, N. N. (2007). *C# dlya nachinayushchikh* [C# for beginners]: Textbook. Moscow: Kudits–Press. [in Russian].
5. Nikitchenko, M. S. (2010). *Teoretychni osnovy prohramuvannya* [Theoretical foundations of program–

ming]: Textbook. Nizhyn: Mykola Gogol Nizhyn State University Publishing. [in Ukrainian].

6. On–layn samouchitel' Visual FoxPro [Visual FoxPro Online Tutorial] (2010). Resheniye zadach po informatike [Solving computer science problems]: Website. Retrieved from <http://pascal.dnovo.ru/foxpro/> [in Russian].

7. Frolov, A. V., & Frolov, G. V. (2003). Yazyk S#. Samouchitel' [C# language. Tutorial]: Textbook. Moscow: Dialog–MEPhI. [in Russian].

Дані про автора

Колодійчук Анатолій Володимирович,

к.э.н., доцент, Ужгородський торговельно–економічний інститут Київського національного торговельно–економічного університету

e–mail: kolodiychuka@i.ua

Данные об авторе

Колодийчук Анатолий Владимирович,

к.э.н., доцент, Ужгородский торгово–экономический институт, Киевского национального торгово–экономического университета

e–mail: kolodiychuka@i.ua

Data about the author

Anatoliy Kolodiychuk,

PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute of the Kyiv National Trade and Economic University

e–mail: kolodiychuka@i.ua

УДК 336. 719 G21, G33, G34

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989362>

ЧЕРКАШИНА К.Ф.

Застосування інноваційних інструментів ефективного менеджменту при злитті чи поглинанні як перспективного напрямку у подоланні кризових явищ у банківському секторі

У статті аналізується ситуація, що склалася у банківському секторі протягом останніх років. Сучасний стан банківської системи можна вважати кризовим, оскільки вона не виконує значної кількості покладених на неї функцій та характеризується ліквідацією 98 банківських установ. Негативні явища у банківському секторі негативно впливають на економіку країни в цілому, що виражається і у зниженні темпів зростання ВВП, оскільки на нейтралізацію банківських криз витрачається його до 17%. На основі матриці можливостей вирішення проблем у банківському секторі визначено, що ліквідація банку має відбуватися лише у крайньому випадку. Оптимальним вирішення багатьох проблем у банківському секторі може бути злиття чи поглинання. При цьому важливим моментом є досягнення позитивного синергетичного ефекту, який можливо отримати лише при ефективному менеджменті процесу об'єднання. У статті запропоновано інноваційні підходи до інструментів реалізації процесів злиття чи поглинання. Запропоновано виділяти шість етапів проведення процедури об'єднання. Важливим моментом при цьому є вибір оптимального банку для злиття чи поглинання, на основі розрахунку коефіцієнту вибору. Залежно від основної мети об'єднання складові коефіцієнту вибору мають різну значущість. Використання даного коефіцієнту вибору дасть змогу банкам оптимізувати злиття чи поглинання.

Ключові слова: злиття, поглинання, синергетичний ефект, реорганізація, ліквідація, коефіцієнт вибору, капіталізація банку.

ЧЕРКАШИНА Е.Ф.

Применение инновационных инструментов эффективного менеджмента при слиянии или поглощении как перспективного направления в преодолении кризисных явлений в банковском секторе

В статье анализируется ситуация, сложившаяся в банковском секторе в последние годы. Современное состояние банковской системы можно считать кризисным, поскольку она не выполняет значительного количества возложенных на нее функций и характеризуется ликвидацией 98

банковських учреждений. Явления в банковском секторе негативно влияют на экономику страны в целом, что выражается и в снижении темпов роста ВВП, поскольку на нейтрализацию банковских кризисов используется его до 17%. На основе матрицы возможностей решения проблем в банковском секторе определено, что ликвидация банка должно происходить только в крайнем случае. Оптимальным решением многих проблем в банковском секторе может быть слияния или поглощения. При этом важным моментом является достижение положительного синергетического эффекта, который можно получить только при эффективном менеджменте процесса объединения. В статье предложены инновационные подходы к инструментам реализации процессов слияния или поглощения. Предложено выделять шесть этапов проведения процедуры объединения. Важным моментом при этом является выбор оптимального банка для слияния или поглощения, на основе расчета коэффициента выбора. В зависимости от основной цели объединения составляющие коэффициента выбора имеют разную значимость. Использование данного коэффициента выбора позволит банкам оптимизировать слияния или поглощения.

Ключевые слова: слияние, поглощение, синергетический эффект, реорганизация, ликвидация, коэффициент выбора, капитализация банка.

CHERKASHYNA K. F.

Application of innovative tools of effective management for merger or acquisition

The situation in the banking sector in the last years are analyzed in the article. The current state of the banking system can be considered as a crisis, because it does not perform main banking functions. The liquidation of 98 banking institutions are happened during last five years. Negative phenomena in the banking sector impacts on the country's economy. It has reflected in the lower GDP growth rates, because it uses about 17% GDP for neutralizing banking crises. According on the matrix of solving problems in the banking sector, it has been determined that liquidation of a bank should take place only in the extreme situation. The main goal of the article is to develop innovative tools for effective management of the banking sector to avoid liquidation of banks. The optimal solution for many problems in the banking sector are mergers or acquisitions. At the same time, the important point is to obtain a positive synergistic effect. It can only be achieved with the effective management. Innovative approaches to the instruments of realization of merging or acquisitions are proposed in the article. We proposed six stages of the procedure of merging. The first stage is to set optimal objective. The second stage what is prefer merger or acquisition? The third stage are collecting and analyzing information about bank's history, range of services (pay attention on the most promising), number of affiliates, main shareholders, bank's image on the national and international level, etc. The fourth stage is selection most competitive banks. The fifth stage is choosing the leading bank. An important point is the choice of an optimal bank for mergers or acquisitions. It is based on the calculation of the factor of choice such as: capital of bank, rate growth of profit, price policy, image and rating, customers, quality and quantity of assets, banks strategy, ownership structure. These 10 indicators are selected by the expert method, which based on the survey. They characterize the activities of the bank and make it possible to determine the prospects of the bank's development. Each of the indicators was assigned a ballistic characteristic from 1 to 4. The bank, which is the best in this category, receives four points. Every factor has priority according to Saaty scale. Depending on the main purpose of the combination, the components of the coefficient of choice will have different meanings. Using this coefficient of choice banks can optimize mergers or acquisitions. There are many purposes for mergers or acquisitions. Main popular are the next: avoiding liquidation of a bank is the most important and relevant of them, increasing the size of the bank's capital, change the product policy of the bank in the direction of expansion, improving the image of the banking institution, to increase of the bank's share in the market of some services, to reduce of the cost of banking services, to get competitive advantages, to change the ownership structure of the bank, to increase the value of shares of the bank, geographic expansion of the bank, the adaptation for new business conditions. At the sixth stage, the final decision about the choice of the potential object for the conclusion of the transaction. After that, negotiations with the management of the bank begin.

Key words: merger, acquisition, synergy effect, reorganization, liquidation, coefficient of choice, capitalization of the bank.

Постановка проблеми. Останнім часом банківська система України зазнає значних кількісних та якісних змін. Так, станом на 01.06.2020 року кількість діючих банків в Україні становила 75, з них 34 з іноземним капіталом, 23 при цьому зі 100%. У порівнянні на 01.01.2014 року їх кількість становила 180 банківських установ, з них 49 банків з іноземним капіталом [1].

Виникає логічне питання чому така вражаюча різниця у цифрах, яким чином це сталося? Згідно даних, розміщених на сайті Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у 2014 році було реорганізовано та ліквідовано 33 банки, у 2015 – 33, у 2016 – 21, 2017 – 9, у 2018 – 2 відповідно [2].

Керівництво Національного банку стверджує, що таким чином відбулося очищення банківської системи. З фінансового ринку пішли банківські установи, що мали непрозору структуру власності, здійснювали неправомірні операції та були недокапіталізованими. При цьому значна кількість банків звертається з судовими позовами щодо неправомірності їх ліквідації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема щодо подолання кризових явищ в Україні привертає увагу багатьох науковців. Так, Міщенко В.І. та Міщенко С.В. пропонують різноманітні механізми координації монетарної та бюджетної політики задля подолання наслідків банківської кризи [3]. Береславська наголошує на тому, що причин виникнення банківських криз є досить багато, а тому кожна країна повинна, відповідно до особливостей обирати напрямки їх подолання та запобігання повторної появи [4]. Більшість науковців вважають однією з проблем банківської системи низьку її капіталізацію. Тому окремі праці таких вчених як Коваленко В.В. наголошує на тому, що стабільний розвиток банківської системи напряму пов'язаний з достатністю капіталу [5]. Науменкова С.В. обґрунтовує макроекономічні аспекти оцінювання достатності капіталу банків в Україні [6].

Невирішена раніше частина проблеми, що є частиною загальної проблеми.

Також відкритим залишається питання щодо доцільності ліквідації майже половини банків за останні п'ять років. Адже банківська система, безперечно, відіграє значну роль у перерозподілі ресурсів, забезпеченні економіки коштами. Актуальним питанням наразі є розробка ефективних механізмів вирішення проблем банківського

сектору як на рівні окремого банку так і банківської системи в цілому.

Метою статті є розробка інноваційних інструментів ефективного менеджменту банківського сектору з метою уникнення ліквідації банків.

Виклад основного матеріалу. При цьому найбільш негативним наслідком ліквідації такої значної кількості банківських установ є те, що у кожного з ліквідованих банків були вкладники, яким повернення депозитів гарантує держава в особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Отже, за борги збанкрутілих банків відповідають інші. Так, за даними Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, вкладникам збанкрутілих банків було виплачено на 01.01.2018 року 88 273,5 млн.грн, що є досить значною сумою коштів, які можна було б використати ефективніше для економіки України.

Виходячи з цього, виникає потреба у розробці ефективного менеджменту банківської системи України. У першу чергу це стосується розробки підходів, що дадуть змогу банківській системі виконувати свої основні функції, бути системою, що самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями та працює як збалансований механізм.

Протягом певного періоду однією з ключових проблем вітчизняної банківської системи була проблема низької капіталізації. Як свідчить світова практика, погіршення ситуації стосовно рівня достатності капіталу впливає на зниження ліквідності та рентабельності діяльності банківської установи, а при збереженні даної тенденції може призвести до банкрутства банку. Слід зазначити, що за підрахунками вчених, на ліквідацію масштабної банківської кризи центральними банками витрачається близько 17 % річного обсягу ВВП.

Отже, виникає потреба у розробці ефективного менеджменту банківської системи взагалі, що дасть змогу уникнути банкрутству такої кількості банків.

Таким чином, керівництво банку повинно усвідомлювати, що банкрутство і ліквідація є не досить вдалим вирішенням проблеми низької капіталізації та інших проблем. На підтвердження цього слід розглянути розроблені ФСКД у 80-ті роки ХХ ст. заходи щодо боротьби з банківськими кризами на підставі побудови матриці, в рамках якої вирішуються проблеми, пов'язані з банкрутством банку. На основі аналізу матриці можна побудувати власну, яка є адекватною у сучасних умовах в Україні (таблиця 1).

Таблиця 1. Матриця можливостей вирішення проблем у банківському секторі

Можливості вирішення проблеми банківської установи	Продовження діяльності банку як самостійної юридичної особи	Створення нової юридичної особи	Припинення банківської діяльності
За рахунок внутрішніх ресурсів	так	ні	ні
Шляхом додаткової емісії акцій	Так	ні	ні
Залучення коштів від Національного банку України	Так	ні	ні
Пошук зовнішніх інвесторів	Так	можливо	ні
Пошук іншого банку для здійснення злиття чи поглинання	Ні	так	ні
Оголошення банку банкрутом та його ліквідація	Ні	ні	так

Джерело: власна розробка

Аналізуючи матрицю можна зробити висновок, що банк припиняє банківську діяльність та підлягає ліквідації тільки на останньому етапі, коли в ситуацію втручається регулятор. Спочатку вирішувати ситуацію, наприклад у випадку низького рівня капіталу, повинен банк самостійно шляхом внутрішніх ресурсів, також можна залучити інвесторів, запропонувавши як прямі так і портфельні інвестиції. Якщо ж такий шлях вирішення проблеми неможливий або не дає позитивного результату, тоді слід звернути увагу на пропозиції інших фінансово-кредитних установ щодо злиття чи поглинання з останніми. Не зовсім привабливим, але ж все ж таки кращим варіантом є націоналізація банку. Слід зазначити, що у запропонованих вище шляхах пряме втручання держави не є обов'язковим, тобто банк вирішує свої проблеми методами, характерними для ринкових умов. І лише після того, як йому не вдається підвищити рівень свого капіталу за рахунок коштів акціонерів або шляхом об'єднання, у вирішенні ситуації втручається держава шляхом рефінансування банку під гарантії держави чи його націоналізації. Але найгіршим виходом, причому не лише для банку, а й для всієї фінансової системи і економіки країни в цілому, є ліквідація банку. Як правило, припинення діяльності фінансової установи певною мірою підриває довіру до банківської системи, а також може призвести до кризи банківської системи взагалі.

Проаналізуємо переваги та недоліки окремо взятих напрямків вирішення проблем. Емісія нових акцій приводить до зменшення частки окремих акціонерів, існує, навіть ймовірність переходу деяких мажоритарних акціонерів у міноритарні, а також можлива зворотна ситуація. Це одним

з негативних моментів є ймовірність виникнення асиметрії інформації між акціонерами та керівництвом банку, що досить часто приводить до зниження ціни акцій банку та, як наслідок, до зниження вартості усього банку. З метою зниження асиметрії інформації менеджмент банку повинен проводити загальні збори акціонерів, приділяючи увагу при цьому не лише мажоритарним, але й міноритарним інвесторам. У порядку денному повинні бути питання стосовно поточної діяльності, існуючі проблеми, а також перспективи. При цьому одним з найважливіших питань, повинні бути ті, що стосуються необхідності проведення додаткової емісії акцій. Доречно буде пропозиція щодо викупу додаткових акцій існуючим акціонерам або ж можливість виплати дивідендів у вигляді акцій.

На сучасному етапі розвитку банківської системи України для вирішення актуальних проблем найбільш прийнятними формами реорганізації є злиття та поглинання.

Про позитивний вплив, навіть самої звістки про наміри щодо злиття чи поглинання свідчать дослідження Дж. Сінкі (мол.). Проаналізувавши досвід США у сфері злиттів та поглинань вчений виявив, що протягом тижня після оголошення про здійснення угоди, ціна акцій банків, що приєднуються, зростає на 11,5 %, а ціна акцій банків-покупців знижується на 1,5 %. У разі відмови регулюючих органів від поглинання ціна акцій банку, який приєднують, знижується на 7,3 %, але виграш все рівно становить 4,2 %, що є позитивним моментом для банку [7].

В Україні зазначеній проблемі приділяється також достатньо уваги. Згідно з Законом України «Про банки і банківську діяльність» основними формами реорганізації банків є злиття,

приєднання, виділення, поділ банку, перетворення його організаційно–правової форми [8]. Також було прийнято закон «Про спрощення процедури реорганізації та капіталізації банків» від 23.03.20017, основною метою якого є забезпечення стабільності банківської системи шляхом оптимізації процедур реорганізації та капіталізації банків [9]. Даний закон містить формальні процедури, які пов'язані з процесами реорганізації банківських установ, у ньому відсутні конкретні механізми, що дадуть змогу оптимізувати процеси злиття та поглинання в Україні.

Доцільність проведення угоди злиття чи поглинання визначається після аналізу майбутніх доходів та витрат. Важливою є відповідь на запитання: «Чи буде досягнуто мету, з якою здійснюється злиття чи поглинання?», а також «Зросте ринкова вартість об'єднання?».

Найбільш важливим результатом проведення злиття чи поглинання є отримання ефекту синергії. Даний ефект виникає, якщо загальні витрати на дві або більше банківські послуги будуть менші, ніж їх вартості окремо. Схематично ефект синергії можна зобразити наступним чином: з точки зору витрат $2 + 2 = 3$ та $2 + 2 = 5$ – на виході.

Виходячи з цього, слід розробити механізм і форми реорганізації, передбачити міру втручання в цей процес держави та центрального банку.

При цьому слід зазначити, що злиття чи поглинання частіше за все відбуватися з таких причин як:

1. Уникнення ліквідації банку є найбільш головною та актуальною з них.
2. Підвищення розміру капіталу банку.
3. Зміна продуктової політики банку у напрямку розширення.
4. Покращення іміджу банківської установи.
5. Збільшення частки банку на ринку окремих послуг.
6. За рахунок розширення зменшення собівартості банківських послуг.
7. Отримання конкурентних переваг.
8. Зміна структури власності банку.
9. Підвищення вартості акцій банку.
10. Географічне розширення діяльності банку.
11. Адаптація до новим умов господарювання.

Отже, злиття та поглинання, на нашу думку, дозволять українським банкам вирішувати проблемами, пов'язані з банкрутством та ліквідацією банківських установ.

В Україні процеси злиття та поглинання відбувалися з різною інтенсивністю, що дало змогу умовно виділити різні етапи:

1. Об'єднання відбуваються, в основному між вітчизняними банками (1999–2005 рр.). Синергетичний ефект невідчутний.

2. Купівля іноземними інвесторами українських банків (2006–2007 рр.). Так, у 2005 році кількість банків з іноземним капіталом становила 23 одиниці, у червні 2007 р. – 42 банки, з них 17 – зі 100 % – ним іноземним капіталом, питома вага яких становить близько 30 % усього банківського сектора України.

3. Уповільнення процесів об'єднання у банківському секторі. Присутні поодинокі угоди з купівлі іноземних інвесторів частки українських банків, а також об'єднання банків у певних регіонах (наприклад поглинання Першим Українським міжнародним банком Донгорбанку). Серед найбільш масштабних подій є націоналізація КБ «Приватбанк» з метою недопущення ліквідації останнього.

Проведений аналіз злиттів та поглинань у фінансовому секторі України свідчить про відсутність досягнення позитивного синергетичного ефекту у більшості угод. Це спричиняє необхідність розробки ефективного механізму здійснення об'єднань банківських установ, який має складатися з певних етапів, що приведуть до виконання поставленої мети.

Отже, перший етап є визначення мети, з якою буде проводитися об'єднання банків, а також встановлення конкретної цілі, що планується досягнути. Серед цілей можуть бути, наприклад, уникнення ліквідації банку, збільшення капіталізації банку, розширення банку за рахунок відкриття нових філій та інше.

На другому етапі слід визначитися з видом реорганізації, тобто, що буде більш привабливим: злиття чи поглинання? Адже злиття приводить до створення нової юридичної особи з іншою назвою, а поглинання – збереження однієї з існуючих.

Третій етап – це збір необхідної інформації відносно тих банківських установ, з якими банк планує здійснити об'єднання. Це стосується структури власності банку, його історії, спектру послуг та асортименту банківських продуктів, місця розташування банку та його філій, розвитку інфраструктури банку, іміджу банку в цілому, вітчизняному та світовому ринках та інше.

На четвертому етапі проходить вибірка з банків, які є більш конкурентоздатними на ринку банківських послуг, мають прозору структуру власності, достатньо розвинену інфраструктуру та використовують інноваційні технології.

На п'ятому етапі визначаються банки, що займають лідируючі позиції у наданні тієї чи іншої послуги. При цьому розраховується частка ринку, що займає кожен з банків у наданні певного виду послуг зокрема: депозитній діяльності, кредитуванні, інтернет-банкінгу, операціях з цінними паперами, інвестиційній діяльності, надання послуг з розрахунково-касового обслуговування та інші. Для поліпшення проведення п'ятого етапу ми пропонуємо використовувати певний конфідент, що спростить вибір.

Експертним методом, на основі опитування банків, було відібрано 10 показників, які характеризують діяльність банку та дають змогу визначити перспективи розвитку банку. Слід зазначити, що кожному з показників було присвоєно бальну характеристику від 1 до 4. Отже банк, який найкращій у даній категорії, отримує чотири бали. Чим більше відхилення у кожного з показників від оптимального значення тим менше балів він отримує (таблиця 2).

Важливе місце при розрахунку коефіцієнту вибору оптимального банку для проведення злиття чи поглинання займає визначення значущості кожного з десяти запропонованих показників.

Для вирішення цієї задачі було використано метод ієрархій Т. Сааті, що використовується для

Таблиця 2. Визначення найбільш привабливого об'єкту для злиття чи поглинання для банку, що ставить на меті підвищення рівня капіталізації

Показник	Бали			
	4	3	2	1
Капітал банківської установи	Перевищує встановлені вимоги	Знаходиться в межах норми	Рівень капіталу значно нижче за норму	Капітал банку дуже низький
Динаміка прибутку	Прибуток зростає більш швидкими темпами з кожним роком	Темпи зростання прибутку однакові щорічно	Зростання не відбувається	Прибуток відсутній
Кількісні та якісні характеристики активів	Низький рівень простроченої кредитної заборгованості при значних обсягах активних операцій	Низький рівень простроченої кредитної заборгованості при незначних обсягах активних операцій	Рівень простроченої кредитної заборгованості середній по системі	Рівень простроченої кредитної заборгованості значний
Загальні рейтинги та імідж банку	Рейтинг і імідж високі	Рейтинг невисокий, а імідж високий	Рейтинг високий, а імідж невисокий	Рейтинг і імідж невисокі
Продуктова політика банку	Банк пропонує значну кількість послуг та продуктів	Кількість послуг та продуктів середня	Кількість послуг та продуктів обмежені	Спеціалізація на одному продукті чи одній послугі
Клієнтська база банку	Банк має значну кількість клієнтів у всіх сегментах	Кількість клієнтів не значна, але охопчий кожен сегмент	Клієнти банку знаходяться у декількох сегментах	Орієнтація на певному клієнтському сегменті
Стратегія банку	Чітко визначені цілі та механізм їх досягнення	Банк визначив декілька векторів свого розвитку	Основним завданням для банку є залишитися на ринку банківських послуг	Чітка стратегія відсутня
Структура власності банку	Банк з іноземним капіталом	Власники банку резиденти країни	Банк знаходиться у державній власності	Структура непрозора
Інфраструктура банку	Банк має розвинену інфраструктуру, яку використовують інші банки	Банк має розвинену інфраструктуру, користувачем якої більшою мірою є лише він	Банк створює власну інфраструктуру	Власна інфраструктура відсутня
Цінова політика банку	Цінова політика банку гнучка	Цінова політика банку консервативна	Банк працює за середньо ринковими цінами	Ціни банку занижені

Джерело: власна розробка

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

даних, які утворюють нечітку множину [10]. Для визначення пріоритетності показників необхідно побудувати матрицю попарних порівнянь, яка є квадратною, діагональною та зворотньою симетричною та має наступний вигляд:

$$A = a_{ij}, \quad (1)$$

де A – матриця попарних порівнянь;
 a_{ij} показує у скільки разів більший ступінь переваги елементу u_i над елементом u_j ;
 i, j – від 1 до n ;
 n – кількість елементів.

Рівень пріоритетності визначаємо за шкалою Сааті, відповідно до якої:

- 1 – перевага u_i над u_j відсутня;
- 3 – незначна перевага u_i над u_j ;
- 5 – значна перевага u_i над u_j ;
- 7 – явна перевага u_i над u_j ;
- 9 – абсолютна перевага u_i над u_j ;
- 2, 4, 6, 8 – проміжні порівняльні оцінки.

Залежно з того, яка основна мета об'єднання банків власний вектор може мати різний вигляд.

Так, наприклад, якщо основною метою об'єднання банків є збільшення капіталу банку, тоді власний вектор буде мати наступний вигляд (див. табл.3).

- де u_1 – цінова політика банку;
- u_2 – продуктова політика банку;
- u_3 – клієнтська база;
- u_4 – кількісні та якісні характеристики активів;
- u_5 – стратегія банку;
- u_6 – інфраструктура банку;
- u_7 – загальні рейтинги та імідж банку;
- u_8 – структура власності банку;
- u_9 – динаміка прибутку;
- u_{10} – капітал банківської установи.

За допомогою програмного пакета Matlab було побудовано матрицю попарних порівнянь та отримано наступні ступені значущості:

- для капіталу банківської установи – 0,2500;
- загальні рейтинги та імідж банку, динаміка прибутку та структура власності банку – 0,1250;

- інші показники у 0,0625.

Виходячи з цього інтегральний показник оптимального вибору банку – «мішені» матиме такий вигляд:

$$I_k = 0,2500 \cdot C + 0,1250 \cdot P_r + 0,1250 \cdot O_s + 0,1250 \cdot I_r + 0,0625 \cdot P_p + 0,0625 \cdot PS_p + 0,0625 \cdot K + 0,0625 \cdot A_{qq} + 0,0625 \cdot S + 0,0625 \cdot I, \quad (2)$$

де I_k – інтегральний коефіцієнт оптимального вибору банку для злиття чи поглинання;

- C – капітал банківської установи;
- P_r – динаміка прибутку;
- O_s – структура власності банку;
- I_r – загальні рейтинги та імідж банку;
- P_p – цінова політика банку;
- PS_p – продуктова політика банку;
- K – клієнтська база;
- A_{qq} – кількісні та якісні характеристики активів;
- S – стратегія банку;
- I – інфраструктура банку.

Як вже зазначалося раніше, залежно від того яку мету буде мати об'єднання, власний вектор може мати наступний вигляд.

Отже, якщо основною метою об'єднання банків є розширення банку територіально, в площині клієнтської бази та продуктової політики, тоді власний вектор буде мати наступний вигляд (табл. 4):

При цьому коефіцієнт оптимального вибору банку буде мати вже такий вигляд:

$$I_k = 0,250 \cdot K + 0,125 \cdot I + 0,125 \cdot O_s + 0,125 \cdot I_r + 0,125 \cdot PS_p + 0,050 \cdot P_p + 0,050 \cdot C + 0,050 \cdot A_{qq} + 0,050 \cdot S + 0,050 \cdot P_r, \quad (4)$$

Після розрахунку інтегрального коефіцієнту оптимального вибору для обраних банків можна перейти до наступного шостого етапу.

На шостому етапі приймається остаточне рішення про вибір потенційного об'єкту для укладення угоди. Після цього починаються перемовини з менеджментом банку, з яким планується здійснити злиття чи поглинання.

Таблиця 3. Власний вектор пріоритетностей за умови мети об'єднання – збільшення капіталу банків

u_1	u_2	u_3	u_4	u_5	u_6	u_7	u_8	u_9	u_{10}
5	5	5	5	5	5	3	3	3	1

Таблиця 4. Власний вектор пріоритетностей за умови мети об'єднання – кількісне розширення банку

u_1	u_2	u_3	u_4	u_5	u_6	u_7	u_8	u_9	u_{10}
5	3	1	5	5	3	3	3	5	5

Якщо злиття чи поглинання відмінно сплановане та організоване висококваліфікованими спеціалістами, то воно приведе до збільшення конкурентоздатності банків.

При цьому слід зазначити, що вирішальними для банку є перші 100 днів після об'єднання. На цьому етапі необхідно зберегти ті позитивні сторони, які мав кожен з банків до об'єднання, а також враховуючи відмінності двох різних корпоративних культур, не допустити назрівання конфлікту і ускладнення ситуації. Після того як ситуація стабілізувалася, не існує прямої загрози, слід використовувати позитивні сторони обох банків, проаналізувати нові можливості, які з'явилися в результаті злиття. Після детального аналізу слід перейти до реалізації нових можливостей.

Висновки

Отже можна зробити наступні висновки:

1. Ліквідація протягом останніх років 98 банківських установ свідчить про наявність значних проблем не лише у банківському секторі, а й в економіці в цілому. Про це свідчить той факт, що на 01.01.2018 року вкладникам збанкрутілих банків було виплачено 88 273,5 млн. грн.

2. Більшість вітчизняних науковців серед причин банкрутства банків виділяють проблему низької капіталізації банків в Україні та пропонують різноманітні підходи до її вирішення.

3. Ліквідація банку та припинення ним надання банківських послуг є крайнім та найгіршим виходом вирішення проблем у банку. Підтвердженням даного факту є запропонована матриця можливостей вирішення проблем у банківському секторі.

4. Найбільш прийнятним способом вирішення певних проблем у банківській установі (у тому числі проблем низької капіталізації) є проведення процедур злиття чи поглинання.

При проведенні процедур об'єднання важливе місце займає вибір банку, з яким планується здійснити угоду на основі коефіцієнту. Даний коефіцієнт розраховується по-різному залежно від мети, з якою буде проводитися об'єднання банків. Коефіцієнт вибору містить низку показників-критеріїв, яким надано ступінь значущості, а саме: цінова політика банку, продуктова політика банку, клієнтська база, кількісні та якісні характеристики активів, стратегія банку, інфраструктура банку, загальні рейтинги та імідж банку, струк-

тура власності банку, динаміка прибутку, капітал банківської установи.

5. При цьому напрямком для подальших розробок є механізм проведення безпосередньо об'єднання банків, а також менеджмент у вирішальні 100 днів.

Список використаних джерел

1. Показники банківської системи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id= [in Ukrainian].

2. Береславська О. І. Сучасні банківські кризи: причини та ймовірність повторення / О. І. Береславська // Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право). – 2013. – № 3. – С. 78–84. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_3_12.

3. Коваленко В.В. Достатність капіталу у забезпеченні стабільного розвитку банків України / В. В. Коваленко // Стратегічні пріоритети. – 2017. – № 2. – С. 73–80. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_2_9

4. Naumenkova, S.V., Mishchenko, V.I., Mishchenko, S.V. (2017). Макроекономічні аспекти оцінювання достатності капіталу банків в Україні, 2, 23, 4–16. DOI: doi.org/10.18371/fcapter.v2i23.120876.

5. Дж. Синки Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг / Джо-зеф Синки мл.; Пер. с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. 1018 с.

6. Закон України «Про банки і банківську діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>

7. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий / Т. Саати; пер. с англ. Р. Г. Вачнадзе. – М.: Радио и связь, 1993. – 278 с.

References

1. Pokaznyky bankivskoi systemy. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=34661442&cat_id= [in Ukrainian].

2. Bereslavska O. I. Suchasni bankivski kryzy: prychny ta ymovirnist povtorennia / O. I. Bereslavska // Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoi sluzhby Ukrainy (ekonomika, pravo). – 2013. – № 3. – S. 78–84. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvnudpsu_2013_3_12.

3. Kovalenko V.V. Dostatnist kapitalu u zabezpecheni stabilnoho rozvytku bankiv Ukrainy / V. V. Kovalenko

// Stratehichni priorityty. – 2017. – № 2. – S. 73–80. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2017_2_9

4. Naumenkova, S.V., Mishchenko, V.I., Mishchenko, S.V. (2017). Makroekonomichni aspekty otsiniuvannia dostatnosti kapitalu bankiv v Ukraini, 2, 23, 4–16. DOI: doi.org/10.18371/fcaptp.v2i23.120876.

5. Dzh. Synky Fynansovyyi menedzhment v komercheskom banke y v yndustryi fynansovykh usluh / Dzhozef Synky ml.; Per. s anh. – M.: Alpyna Baznes Buks, 2007. 1018 s.

6. Zakon Ukrainy «Pro banky i bankivsku diialnist» [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu:<http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=679-14>

7. Saaty T. Pryniate reshenyi. Metod analiza yerarkhyi / T. Saaty ; per. s anhl. R. H. Vachnadze. – M.: Radyo y sviaz, 1993. – 278 s.

Дані про автора

Черкашина Катерина Федорівна,

к.е.н., доцент, Університет державної фіскальної служби України, докторант кафедри банківської справи та фінансового моніторингу
e-mail: portosik29@gmail.com

Данные об авторе

Черкашина Екатерина Федоровна,

к.э.н., доцент, Университет государственной фискальной службы Украина, докторант кафедры банковского дела и финансового мониторинга
e-mail: portosik29@gmail.com

Data about the author

Kateryna Cherkashyna,

Ph.D, Economic Sciences, Assistant Professor University of the State Fiscal Service of Ukraine, Associate Professor of the Department of Banking and Financial Monitoring.

e-mail: portosik29@gmail.com

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 640

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989374>

PUZYROVA P.V.

DOVBUSH V.I.

Current state of Ukraine's hotel market under covid-19 and prospects for its development

***The subject of the study** is the current state of the hotel market in Ukraine under the conditions of COVID-19 and its development prospects.*

***The aim of the study** is to study the current state of the hotel market in Ukraine under the conditions of COVID-19 and the prospects for its further development in modern market conditions.*

***Research Methods.** When writing the article, general scientific and special methods were used to study the economic phenomena and processes of the hotel market in Ukraine.*

***Results of the investigation.** During the writing of the article, it was found that for 2018–2019. Kiev pursued an active policy of increasing visitors, which has the following results: so according to the results of the first half of the year 2019r. the city has already been visited by 20 thousand people more than 2018 of the same period. And such a positive upward trend in the number of guests would continue if not for COVID-19. This is a positive trend in 2018–2019. could not have a positive impact on the hotel market of the capital. So far, the number of rooms in Kiev is much inferior to most European capitals and still leaves upside potential. It is also determined that the losses of the hotel sector of Ukraine during the COVID-19 quarantine period amount to millions of UAH. The highest numbers record 5–star objects. Their losses amount to 3–8 million UAH, and the largest losses are for hotels that worked for business travel, as well as for hotels located in small cities and regional centers outside of business traffic flows. The main consequences of the coronavirus for the hotel business in Ukraine, in addition to the absence of guests, the closure and drop in income, also include the cash gap. Revenues quickly became zero. This led to the need for many companies to release almost all employees on leave at their own expense until the end of quarantine, stop advertising campaigns and other expenses. It also established a number of necessary priority measures to save and mitigate the economic blow from the coronavirus, which the hotel industry needs: to prohibit the accrual of fines, penalties and other financial sanctions for the period of quarantine and for 12 months after; prohibit charging interest and other payments for the use of credit funds; oblige banks and financial institutions to defer payment of funds; reduce VAT for hospitality enterprises up to 10%. It was determined that in 2020–2022 there will be a moderate increase in the total supply in the hotel market, which is associated with the restoration of construction or reconstruction of hotel projects that either remained frozen for more than 5 years or were characterized by a slow pace of construction.*

Scope of the results. *Design of hotel and restaurant facilities, hotel business, tourism, economics, management, enterprise management, strategic management.*

Conclusions. *According to the results of 2018–2019 Kiev pursued an active policy of increasing visitors, which has the following results: so according to the results of the first half of the year 2019 the city has already been visited by 20 thousand people more than 2018 of the same period. And such a positive upward trend in the number of guests would continue if not for COVID–19. This is a positive trend in 2018–2019 could not have a positive impact on the hotel market of the capital. So far, the number of rooms in Kiev is much inferior to most European capitals and still leaves upside potential. By 2018–2019 Quite a lot of tourists and guests came to Ukraine. This was facilitated by low–cost flights, and the opening of borders with the European Union, and the growth of brand awareness of the country in the international arena, this, in turn, encourages increased development of tourist attractiveness. We are talking about investments, and about promotional campaigns, and about attracting international capital. Do not forget about the support of the hotel business. Developers need preferences and guarantees in order to see the economic feasibility and viability of the project.*

Keywords: *tourism, hotel business, COVID–19, hotel and restaurant business, development, hostel, low–cost, rack rates.*

ПУЗИРЬОВА П.В.
ДОВБУШ В.І.

Сучасний стан готельного ринку України в умовах COVID–19 та перспективи його розвитку

Предметом дослідження є сучасний стан готельного ринку України в умовах COVID–19 та перспективи його розвитку.

Метою дослідження є дослідження сучасного стану готельного ринку України в умовах COVID–19 та перспективи його подальшого розвитку в сучасних ринкових умовах.

Методи дослідження. При написанні статті використано загальнонаукові та спеціальні методи дослідження економічних явищ і процесів щодо готельного ринку України.

Результати роботи. В результаті написання статті було встановлено, що за 2018–2019 рр. Київ проводив активну політику з нарощування відвідувачів, що має результати: так за результатами першого півріччя 2019р. місто вже відвідало на 20 тис. людей більше, ніж 2018 р. аналогічного періоду. І така позитивна тенденція зростання кількості гостей продовжувалась би, якщо б не COVID–19. Така позитивна тенденція 2018–2019 рр. не могла не мати позитивного впливу на готельний ринок столиці. Поки що номерний фонд Києва сильно поступається більшості європейських столиць та все одно залишає потенціал до зростання. Також визначено, що втрати готельного сектора України у період карантину COVID–19 складають мільйони гривень. Найвищі цифри фіксують 5–зіркові об'єкти. Їхні збитки складають 3–8 млн. грн., а найбільші збитки у готелів, які працювали на бізнес–тривел, а також у готелів, розташованих у невеликих містах і обласних центрах поза потоками бізнес–трафіку. До головних наслідків коронавірусу для готельного бізнесу в Україні, крім відсутності гостей, закриття та падіння доходів також належить касовий розрив. Доходи стрімко стали нульовими. Це призвело до необхідності багатьом компаніям відпустити майже всіх співробітників у відпустку за свій рахунок до закінчення карантину, зупинити рекламні кампанії та інші витрати. Також встановлено ряд необхідних першочергових заходів для порятунку та пом'якшення економічного удару від коронавірусу, яких потребує готельна галузь: заборонити нарахування штрафів, пені та інших фінансових санкцій на період карантину та впродовж 12 місяців після; заборонити нараховувати відсотки та інші платежі за користування кредитними коштами; зобов'язати банки та фінансові установи надавати відстрочку сплати коштів; знизити ПДВ для підприємств готельної галузі до 10%. Визначено, що в 2020–2022 роках на готельному ринку буде помірне збільшення загального обсягу пропозиції, яке пов'язане з відновленням будівництва чи реконструкції готельних проєктів, які або залишалися замороженими протягом понад 5 років, або характеризувалися повільними темпами будівництва.

Галузь застосування результатів. Проектування об'єктів готельно–ресторанного господарства, готельна справа, туризм, економіка, менеджмент, управління підприємством, стратегічне управління.

Висновки. За результатами 2018–2019 рр. до України приїжджало досить багато туристів і гостей. Цьому сприяли і лоукости, і відкриття кордонів з Євросоюзом, і зростання впізнаваності бренду країни на міжнародній арені, це у свою чергу спонукає до збільшеного розвитку туристичної привабливості. Мова йде і про інвестиції, і про промокампанії, і про залучення міжнародного капіталу. Не варто забувати і про підтримку готельного бізнесу. Девелоперам потрібні преференції та гарантії, аби бачити економічну доцільність і життєздатність проекту.

Ключові слова: туризм, готельний бізнес, COVID–19, готельно–ресторанний бізнес, девелопмент, хостел, лоукост, rack rates.

ПУЗЫРЁВА П.В.

ДОВБУШ В.И.

Современное состояние гостиничного рынка Украины в условиях COVID–19 и перспективы его развития

Предметом исследования является современное состояние гостиничного рынка Украины в условиях COVID–19 и перспективы его развития.

Целью исследования является исследование современного состояния гостиничного рынка Украины в условиях COVID–19 и перспективы его дальнейшего развития в современных рыночных условиях.

Методы исследования. При написании статьи использованы общенаучные и специальные методы исследования экономических явлений и процессов гостиничного рынка Украины.

Результаты работы. В ходе написания статьи было установлено, что за 2018–2019 гг. Киев проводил активную политику по наращиванию посетителей, что имеет такие результаты: так по результатам первого полугодия 2019г. город уже посетили на 20 тыс. человек больше, чем 2018 аналогичного периода. И такая положительная тенденция роста количества гостей продолжалась бы, если бы не COVID–19. Такая положительная тенденция 2018–2019 гг. не могла не иметь положительного влияния на гостиничный рынок столицы. Пока номерной фонд Киева сильно уступает большинству европейских столиц и все равно оставляет потенциал роста. Также определено, что потери гостиничного сектора Украины в период карантина COVID–19 составляют миллионы гривен. Самые высокие цифры фиксируют 5–звездные объекты. Их убытки составляют 3–8 млн. грн., а наибольшие убытки у отелей, которые работали на бизнес – тревел, а также у отелей, расположенных в небольших городах и областных центрах вне потоков бизнес – трафика. К главным последствиям коронавируса для гостиничного бизнеса в Украине, кроме отсутствия гостей, закрытия и падения доходов также относят кассовый разрыв. Доходы стремительно стали нулевыми. Это привело к необходимости многим компаниям отпустить почти всех сотрудников в отпуск за свой счет до окончания карантина, остановить рекламные кампании и другие расходы. Также установлен ряд необходимых первоочередных мер для спасения и смягчения экономического удара от коронавируса, в которых нуждается гостиничная отрасль: запретить начисление штрафов, пени и иных финансовых санкций на период карантина и в течение 12 месяцев после; запретить начислять проценты и другие платежи за пользование кредитными средствами; обязать банки и финансовые учреждения предоставлять отсрочку уплаты средств; снизить НДС для предприятий гостиничной отрасли до 10%. Определено, что в 2020–2022 годах на гостиничном рынке будет умеренное увеличение общего объема предложения, которое связано с восстановлением строительства или реконструкции гостиничных проектов, которые либо оставались замороженными в течение более 5 лет, или характеризовались медленными темпами строительства.

Область применения результатов. Проектирование объектов гостинично – ресторанного хозяйства, гостиничное дело, туризм, экономика, менеджмент, управление предприятием, стратегическое управление.

Выводы. По результатам 2018–2019 гг. в Украину приезжало довольно много туристов и гостей. Этому способствовали и лоукосты, и открытие границ с Евросоюзом, и рост узнаваемости бренда страны на международной арене, это в свою очередь побуждает к увеличенному развитию туристической привлекательности. Речь идет и об инвестициях, и о промокампаниях, и о привлечении международного капитала. Не стоит забывать и о поддержке гостиничного бизнеса. Девелоперам нужны преференции и гарантии, чтобы видеть экономическую целесообразность и жизнеспособность проекта. Ключевые слова: туризм, гостиничный бизнес, COVID–19, гостинично–ресторанный бизнес, девелопмент, хостел, лоукост, rack rates.

Formulation of the problem. Tourism is an amazing sector of the economy with a huge multiplier effect. Tourism encourages the development of not only the hotel market, retail and services, but also the economy of Ukraine as a whole. The development of the hotel and restaurant business in Ukraine is one of the promising areas of the national economy. World experience shows that the hotel and restaurant business is developing quite rapidly under normal economic conditions. An effective tourism segment is the future of the country's investment climate. With the creation of favorable conditions for trade and the development of tourism business in Ukraine, the influx of international investment will increase significantly [16, 17]. Therefore, the first steps should be precisely the rejection of the tourist tax, which was extended last year, in addition, it is calculated based not on the cost of the room, but on the minimum wage – that is, it is constantly increasing. This has already led to higher prices for accommodation in hotels of the economy segment and subsequently may adversely affect the tourist and investment attractiveness of Ukraine. In addition, in Ukraine the VAT rate for services related to temporary accommodation of tourists is still not reduced. The rate cut, following the example of European countries, will help attract investment, create new jobs, and improve the country's business climate. Stimulates the development of tourism and visa liberalization policy – the abolition of entry visas. Also, diversification of tourism can become a necessary element of the flow of tourists to the country – it can be green, gastronomic, medical, extreme, entertaining, sports, etc. One cannot ignore the situation with COVID–19, which negatively affected the whole world and the Ukrainian hotel market. Closed borders of states, the cancellation of flights, restrictions on movement within Ukraine between regions and the absolute isolation of countries from each other provoked a large number of problems in the hotel sector. Among the positive global trends in the hotel business segment are the

following: the growing role of the Internet in shaping consumer preferences and behavior; opening co-working in hotels; the growing popularity of business trips combined with leisure, in particular among millennials (Bleisure Travel by Millennials).

Analysis of recent research and publications. Actual questions and problems of the functioning state of tourism and the hotel and restaurant business have been studied by many scientists – economists, including: A. V. Borisova [1], N. A. Vlasova [2], G. A. Gorin [3], V. V. Izhevsky [4], V. S. Koveshnikov [5], D. A. Kornev [6], V. A. Kosenko [7], G. Ya. Krul [8], Y. Litvinchuk, A. Klyatskaya and V. Terzov [9], M. P. Malskaya [10], I. M. Melnik [11], S. G. Nezdjminov [12], S. I. Baylik and I. M. Pisarevsky [13, 14], P. A. Podlepina [15], V. F. Semenov [18], T. G. Sokol [19], A. N. Shapovalov [20], etc. However, the relevance of these issues and their insufficient visibility determine further consideration of this topic.

The main research material. In 2019, the hotel market of Ukraine was replenished with two new traditional hotels with a total of 110 rooms. At the same time, the development of hybrid hotels and concept hostels is gaining weight. In Kiev, in 2019, opened several original facilities, as well as the world's first hostel in the former subway cars on the Podil. After the reconstruction, the boutique hotel Riviera House (65 rooms) and the second building Amarant Hotel 3 * (45 rooms) were put into operation. According to the forecast of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) in 2020, the number of tourists will decrease by almost a third, compared to 2019. However, these were forecasts even before COVID–19, now almost 50,000,000 jobs related to the tourism industry are threatened with reduction. After the introduction of quarantine related to COVID–19, 35–40% of hotels in Ukraine have closed, others operate in a very limited mode. Therefore, the main problem remains the reduction or complete lack of profit. Those who work for some reason have lost 60–90% of their income [10, 21–23].

According to the results of 2018–2019 Kiev pursued an active policy of increasing visitors, which has results: so according to the results of the first half of 2019 the city has already been visited by 20 thousand people more than 2018 of the same period. And such a positive trend of increasing the number of guests would have continued, if not for COVID–19. Such a positive trend in 2018–2019 could not but have a positive impact on the hotel market of the capital. So far, the number of rooms in Kiev is much inferior to most European capitals and still leaves the potential for growth [4–8, 22].

The main trends of 2019 are non–standard formats. The competition for traditional hotels

was made by apart–complexes, which appeared on the market last year. This type of real estate is gaining popularity among both private investors and tourists. The latter likes the «homely» atmosphere and multifunctional infrastructure, which is not present in ordinary hotels. That is why the hotel business has to diversify and develop. Regarding the development of hybrid hotels and hostels for active youth, travelers, adventurers, so–called backpackers and flashpackers, we can say that they are becoming more attractive to investors – not only in Kiev but also in other cities of Ukraine. Also positive trends in the hotel market in Kiev can be called Fig. 1.

1. Improvement of rating indicators of Ukraine as a whole and Kiev in particular	THE MAIN TRENDS OF THE HOTEL MARKET KIEV 2018–2019	4. The decrease in the total tourist flow in Kiev compared to the previous year.
Ukraine is becoming more and more attractive for tourists. According to the latest report published by the World Economic Forum in 2019, Ukraine achieved the highest growth in the region in the TTCl index in 2018, rising 10 points and ranking 78th out of 140 countries, Ukraine has improved the business climate (from 124 to 103rd place), security indicator (from 127 to 197 place), openness to foreigners (from 78 to 55 place), and general infrastructure (from 79 to 73 place).		However, since the final stage of the Champions League on football had a significant positive effect on the dynamics of tourist flows in Kiev in 2018, in fact, we can state the return of tourist flows to the level of 2017. If we compare the data for 2019 with 2013–2015, when about 1 visited Kiev annually, 5–2 million tourists, it can be argued about the restoration of tourist flow.
2. The introduction of a more integrated and strategic approach to tourism development by the city administration		5. Some revival of development and thawing of hotel projects
The city targeted tourism development program for 2019–2021 was adopted, which consolidates the main directions of development of Kiev, such as «Kiev is the city for the weekend», «Event Kiev», «Kiev is the main tourist hub of Eastern Europe», «Kiev is a comfortable city for the long–distance tourist»		There is a tendency to defrost some hotel projects that have remained frozen for more than 5 years. This may be a result of both a change in the general perception by investors of the political and economic risks of the country, and some improvement in the results of the hotel's operating activities.
3. Continuation of the trend of sustainable development of air transportation and an increase in the number of passenger flows of Kiev metro airports		6. The emergence of new formats on the market in Kiev.
This was mainly facilitated by the release of the world's largest low–cost airline RyanAir in 2018 and the opening of new flights with other low–cost airlines (Wizzair, SkyUp, etc.)		The first capsule hotels Monotel and Monohub appeared, but given their small area (about 300 sq. M), they do not affect the market. Also, service apartments and the aparthotel sector are becoming increasingly popular and an increase in supply is expected in these segments in the market.

Fig. 1. The main trends of the hotel market in Kiev 2018–2019.

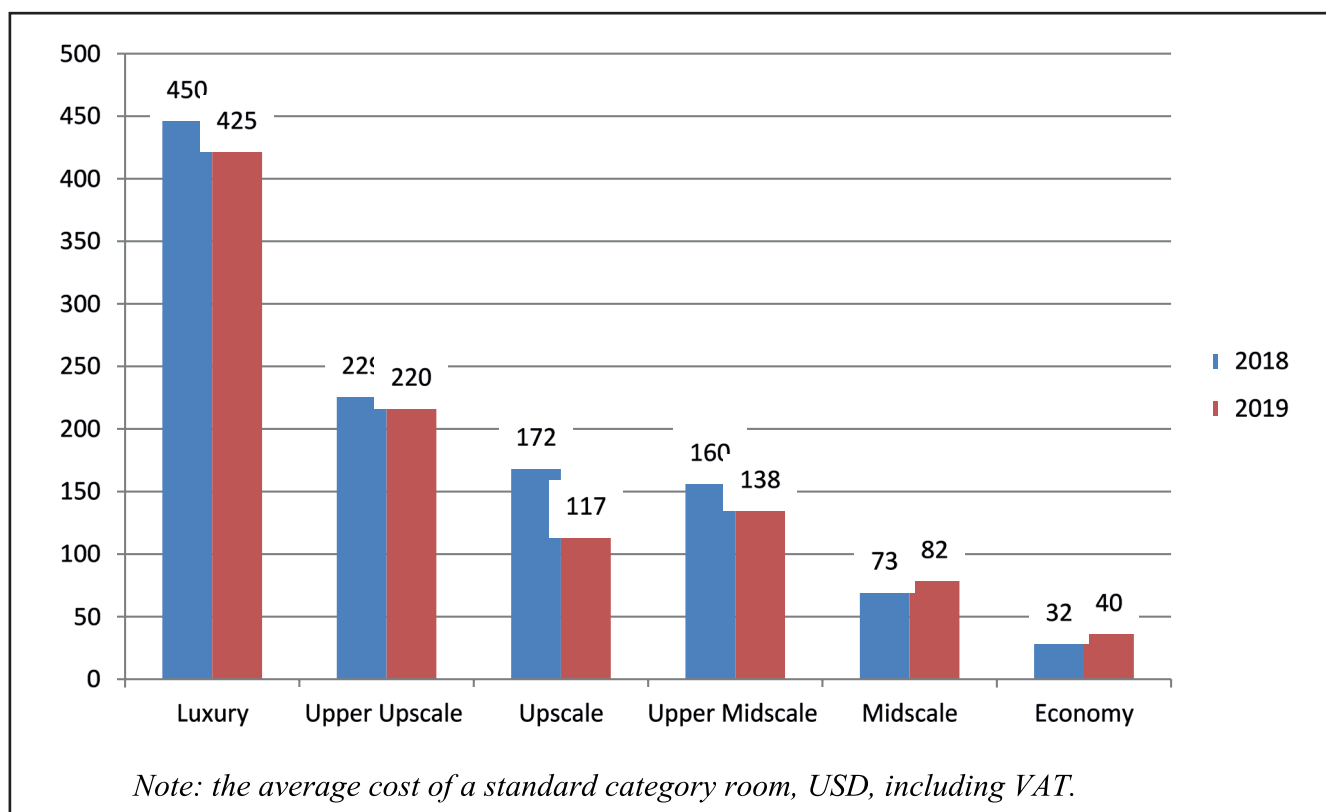
According to DEOL Partners, it was 5–star and 4–star hotels in Kiev that showed a positive down–load trend. Compared to 2018, this indicator increased by 3–4% (category of 5 stars) and 5–6% (category of 4 stars). At the same time, the indicator of the average price per room (indicator ADR) was unstable, the average difference of its fluctuations was up to \$ 10 per month. Average room rates were highest in September and traditionally lower in January. The hotel occupancy rate in Kiev in 2019 showed a static value: in the first half of the year, the average indicator increased to 53% (+ 1.6%), and by the end of the year it was as close as possible to the value of 2018 [12–18, 21].

In the Luxury segment, last year’s price fixed at \$ 426 (– \$ 24 per year), Upper Upscale – \$ 220 (– \$ 9 per year), Upscale – \$ 118 (– \$ 54 per year), Upper Midscale – \$ 139 (– \$ 21 per year), Mid–scale – \$ 82 (+ \$ 9 per year), Economy – \$ 40 (+ \$ 8 per year) (Fig. 2).

Note: the average cost of a standard category room, USD, including VAT.

The dynamics of rack rates (official, published price per room) in dollar terms is greatly influenced by the currency in which the price per room is fixed: for hotels of the highest category is fixed in foreign

currency, for hotels of the lower price category – in UAH. Another interesting trend last year was the even bigger gap between the rack rate and ADR, which indicates increased competition, as well as an increase in the share of the business segment compared to individual tourists in the overall structure of demand. It is the client at this stage that sets the vector of hotel business development and pushes hoteliers and developers to experiment. In order not to lose and attract customers in difficult times, it is important to focus the efforts of hotel management on finding new sales channels, launching additional loyalty programs, improving the quality of services. Guests are not attracted by the «meters», but by the impressions and experiences they can gain during their stay at the hotel. Therefore, factors such as unique location, impressive architecture, non–standard design, connection with local culture and immersion in the life of the city become important. The growing rate of tourist flow fails to stimulate the stagnant hotel market. Despite the influx of tourists, developers are in no hurry to enter the market with new facilities. The main constraining factor is the long payback, development and operating costs, political and financial situation in the country, as well as

Fig. 2. Dynamics of rack rates of hotels in Kiev as of 2018–2019.

the imperfection of the legal framework for international investment and business tourism development in Ukraine [1–5, 22, 23].

Among the reasons why developers have turned away from hotels is the long payback period compared to other real estate sectors, which still does not match the risks of investing in the segment, and the unavailability of bank financing for most market players. In the current market conditions, the payback period of a quality hotel in Kiev is more than 10 years. This is due to the relatively high cost of development, as well as the operating performance of hotels and the stabilization of cash flow from their activities, which usually takes from 3 to 5 years [7–13, 21, 22].

Losses of the hotel sector in Ukraine during the quarantine of COVID–19 are already estimated in millions of UAH. The highest numbers capture 5–star objects. Their losses amount to UAH 3–8 million and the largest losses are for hotels that operated on business travel, as well as for hotels located in small towns and regional centers outside the flow of business traffic. The main consequences of the COVID–19 for the hotel business in Ukraine, in addition to the lack of guests, closure and falling revenues also include the cash gap. Revenues rapidly became zero. This has led to the need for many companies to send almost all employees on vacation at their own expense until the end of quarantine, to stop advertising campaigns and other expenses. The situation is complicated by the fact that no one yet knows how long the isolation will last and how quickly the flow of guests will recover after its completion. Even if the pandemic is stopped in the fall, the market will not be able to recover its revenues quickly [15, 18, 21, 23].

Conclusions

According to the results of 2018–2019, quite a lot of tourists and guests came to Ukraine. This was facilitated by low–cost flights, and the opening of borders with the European Union, and the growth of brand awareness of the country in the international arena, this, in turn, encourages increased development of tourist attractiveness. We are talking about investments, and about a promotional campaign, and about attracting international capital. Do not forget about the support of the hotel business. Developers need preferences and guarantees in order to see the economic feasibility and

viability of the project. There are a number of necessary priority measures to save and mitigate the economic blow from the coronavirus that the industry needs. The hotel business needs the following events:

- prohibit the accrual of fines, penalties and other financial sanctions for the period of quarantine and for 12 months after;
- prohibit charging interest and other payments for the use of credit funds;
- oblige banks and financial institutions to provide deferred payment of funds;
- reduce VAT for hospitality enterprises up to 10%.

In the future, we can say that a large number of new hotels for any macroeconomic forecast should not be expected in the near future, however, in 2020–2022 there will be a moderate increase in the total supply on the market. This is mainly due to the resumption of construction or reconstruction of hotel projects, which either remained frozen for more than 5 years, or were characterized by a slow pace of construction [21–23].

References

1. Borysova O. V. Tendentsii rozvytku hotelno–restorannoho biznesu v Ukraini. Visnyk Kharkivskoho derzhavnogo universytetu. Kharkiv: KhDU. 2012. S. 33–38.
2. Vlasova N. O. Ekonomika restorannoho gospodarstva / N.O. Vlasova. – Kh. : Svit knyhy, 2013. – 389 s.
3. Horina H. O. Osoblyvosti suchasnoho rozvytku hotelnoi industrii Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Visnyk Sumskoho derzhavnogo universytetu. 2010. №2. S. 10–16.
4. Izhevskiy V. V. Ekonomichna sut innovatsiinoi diialnosti pidpriemstv torhivli ta restorannoho gospodarstva / V.V Izhevskiy // Visnyk Lvivskoi komertsiianoi akademii. Seria ekonomichna. – 2010. – Vyp.33. – S.149–155.
5. Kovesnikov V.S. Orhanizatsiia hotelno–restorannoho gospodarstva : Navch. posib. / V.S. Kovesnikov, A.T. Matviienko, O.H. Razmetova. – Kyiv : Vydavnytstvo LiraK, 2018. – 564 s.
6. Korneva D. A. Osoblyvosti rozvytku turystychnoi infrastruktury v Ukraini. Visnyk DHTB. 2011. №15. S. 174–80.
7. Kosenko V.O. Tendentsii rozvytku hotelnogo gospodarstva v umovakh pobudovy informatsiinoho seredovyscha. Komunalne gospodarstvo mist. 2015. №102. S. 541–546.
8. Krul H.Ya. Osnovy hotelnoi spravy : navchalnyi posibnyk / H.Ya. Krul. – K. – Tsentr uchbovoi literatury, 2017. – 368s.

9. Lytvynchuk, Ya., Kliatska, A., & Terzov, V. (2017). Doslidzhennia: Hotelnyi rynek Kyieva na karti Yevropy. Cushman & Wakefield. Retrieved from <https://cushmanwakefield.com.ua/ru/issledovanie-gostinichnyi-rynok-kieva-na-karte-evropy>.

10. Malska M. P. Hotelnyi biznes: teoriia ta praktyka : pidruchnyk. / M. P. Malska, I. H. Pandiak. – Vyd. 3-he, pererob. ta dopov. – Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2017. – 472 s.

11. Melnyk I. M. Suchasni tendentsii rozvytku hotelnoho hospodarstva v Ukraini. Molodyi vchenyi. №7. Lypen 2016 r.

12. Nezdoiminov S. H. Turyzm yak faktor rehionalnoho rozvytku: metodolohichniy aspekt ta praktychnyi dosvid: monohrafiia / S.H. Nezdoiminov. – Odesa: Astroprint, 2009. – 304 s.

13. Orhanizatsiia hotelnoho hospodarstva: pidruchnyk / S. I. Bailyk, I. M. Pysarevskiy; Kharkiv. nats. un-t misk. hosp-va im. O. M. Beketova. – Kharkiv : KhNUMH im. O. M. Beketova, 2015. – 329 s.

14. Pysarevskiy I. M. Tendentsii rozvytku hotelnoho hospodarstva v rehioni: vektor priorityativ. Ekonomika ta upravlinnia v turyzmi i hotelnomu hospodarstvi. 2014. Vyp. 115. S. 83–87.

15. Podlepina P.O. Tendentsii rozvytku hotelnoho hospodarstva v Ukraini. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina. 2016. S. 154–159.

16. Puzyrova P. V. Kontsepsiia funktsionuvannia ta stratehii rozvytku pidpriemstv hotelno-restoranoi sfery / P. V. Puzyrova // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2019. – № 7–8. – S. 52–58–58.

17. Puzyrova P. V. Suchasni aspekty orhanizatsiinoi struktury upravlinnia pidpriemstvom hotelno-restorannoho typu / P. V. Puzyrova // Suchasni pidkhody do kreatyvnoho upravlinnia ekonomichnymy protsesamy: materialy Kh mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii, m. Kyiv, 22 kvitnia 2019 roku, – Kyiv : NAU, 2019. – С. 29–30.

18. Semenov V. F. Rehionalnyi vymir rekreatsiino-turystychnoi diialnosti: monohrafiia / V.F. Semenov, M.D. Baldzhy, V.M. Mozghalova; [za red. V.F. Semenova]. – Odesa: Optimum, 2012. – 201 s.

19. Sokol T.H. Orhanizatsiia obsluhovuvannia v hoteliakh i turystychnykh kompleksakh : pidruchnyk / T.H. Sokol. – K. : Altepres, 2017. – 446s.

20. Shapovalova O. M. Innovatsiina diialnist yak osnova pidvyshchennia konkurentospromozhnosti hotelnoho hospodarstva / O.M. Shapovalova // Visnyk

Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia. – 2013. – №16. – S.224–228.

21. Elektronnyi resurs. <https://thepage.ua/ua/exclusive/oglyad-rinku-goteliv-sho-vidbuvayetsya-z-gotelyami-v-ukrayini>.

22. Elektronnyi resurs. <https://thepage.ua/ua/exclusive/sho-stanetsya-z-gotelyami-cherez-koronavirus>.

23. Elektronnyi resurs. <http://budport.com.ua/news/16408-yaki-perspektivi-ye-v-gotelnoj-neruhomosti-stolici>.

Data about the authors

Polina Puzyrova,

Associate Professor of the department of entrepreneurship and business,

Kyiv National University of Technologies and Design, Ph.D., Associate Professor

e-mail: komaretskaya@bigmir.net

Vita Dovbush

Associate Professor of the department of entrepreneurship and business,

Kyiv National University of Technologies and Design, Ph.D., Associate Professor

e-mail: dowbusch.v@ukr.net

Дані про авторів

Пузырьова Поліна Володимирівна,

доцент кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, к.е.н., доцент

e-mail: komaretskaya@bigmir.net

Довбуш Віта Іванівна,

доцент кафедри підприємництва та бізнесу, Київський національний університет технологій та дизайну, к.е.н., доцент

e-mail: dowbusch.v@ukr.net

Данные об авторах

Пузырёва Полина Владимировна,

доцент кафедры предпринимательства и бизнеса, Киевский национальный университет технологий и дизайна, к.э.н., доцент

e-mail: komaretskaya@bigmir.net

Довбуш Вита Ивановна,

доцент кафедры предпринимательства и бизнеса, Киевский национальный университет технологий и дизайна, к.э.н., доцент

e-mail: dowbusch.v@ukr.net

Бухгалтерська звітність в системі управління підприємством

Предметом дослідження є використання бухгалтерської звітності в системі управління підприємством.

Мета дослідження – з'ясування проблемних аспектів та ролі бухгалтерської звітності як елемента системи управління підприємством, оптимізація процесу прийняття управлінських рішень на її основі.

Методологія проведення роботи. Для вирішення поставлених задач були використані: діалектичний метод наукового пізнання, метод аналізу і синтезу; метод порівняння; метод узагальнення даних.

Результати роботи: встановлено роль бухгалтерської звітності в інформаційному забезпеченні системи управління підприємством; охарактеризовано фінансову, податкову, статистичну та управлінську звітність з точки зору забезпечення виконання функцій управління; наведено шляхи удосконалення процесу формування управлінської бухгалтерської звітності.

Висновки. Бухгалтерська звітність підприємства виступає елементом інфраструктури ринкової економіки, реальним засобом комунікації, з допомогою якого менеджери різних рівнів управління мають змогу формувати стратегію і тактику розвитку підприємства. Підґрунтям для виконання всіх функцій управління підприємством є система звітності, яка охоплює фінансову, статистичну, податкову та управлінську звітність. Найбільш інформативною для потреб управління вважається фінансова звітність. Враховуючи різноманітність інформаційних запитів управлінського персоналу, потребує удосконалення процесу формування звітності щодо підвищення її управлінської спрямованості.

Ключові слова: бухгалтерська звітність, управління, бухгалтерський облік, фінансова звітність, управлінська звітність.

МАЛЯРЧУК І.І.

Бухгалтерская отчетность в системе управления предприятием

Предметом исследования является использование бухгалтерской отчетности в системе управления предприятием.

Цель исследования – выяснение проблемных аспектов и роли бухгалтерской отчетности как элемента системы управления предприятием, оптимизация процесса принятия управленческих решений на ее основе.

Методология проведения работы. Для решения поставленных задач были использованы: диалектический метод научного познания, метод анализа и синтеза; метод сравнения; метод обобщения данных.

Результаты работы: установлено важность бухгалтерской отчетности в информационном обеспечении системы управления предприятием; охарактеризованы финансовая, налоговая, статистическая и управленческая отчетность с точки зрения обеспечения выполнения функций управления; приведены пути совершенствования процесса формирования управленческой бухгалтерской отчетности.

Выводы. Бухгалтерская отчетность предприятия выступает элементом инфраструктуры рыночной экономики, реальным средством коммуникации, с помощью которого менеджеры различных уровней управления могут формировать стратегию и тактику развития предприятия. Основой для выполнения всех функций управления предприятием является система отчетности, которая охватывает финансовую, статистическую, налоговую и управленческую отчетность. Наиболее информативной для нужд управления считается финансовая отчетность. Учитывая разно-

образе информационных запросов управленческого персонала, требует усовершенствования процесса формирования отчетности по повышению ее управленческой направленности.

Ключевые слова: бухгалтерская отчетность, управление, бухгалтерский учет, финансовая отчетность, управленческая отчетность.

MALYARCHUK I.I.

Accounting reporting in the enterprise management system

The subject of the study is the use of accounting in the enterprise management system.

The purpose of the study is to clarify the problematic aspects and the role of accounting as an element of the enterprise management system, optimization of the management decision-making process based on it.

Methodology of work. To solve the problems the following research methods have been used: dialectical method of scientific knowledge, the analysis and synthesis method; comparison method; data generalization method.

The results of the work: the role of accounting in the information support of the enterprise management system has been established; financial, tax, statistical and management reporting has been characterized in terms of ensuring the implementation of management functions; the ways to improve the development process of the administrative accounting reporting have been offered.

Conclusions. The company's financial statements are the element of a market economy infrastructure, a real means of communication allowing the managers of different government levels to form the strategy and tactics of the enterprise development. The basis for performing all functions of the enterprise management is a reporting system that covers financial, statistical, tax and management reporting. The financial statements are considered to be the most informative for the needs of management. The diversity of information requests of the management staff requires the improvement of reports forming process aimed to increase its management orientation.

Key words: accounting reporting, management, accounting, financial reporting, management reporting.

Постановка проблеми. В сучасних економічних умовах господарювання особливої актуальності набувають питання, пов'язані із новітніми підходами до підвищення ефективності управління підприємствами. На сьогодні суб'єкти підприємництва намагаються використовувати всі внутрішні резерви для забезпечення свого розвитку в умовах нестабільного зовнішнього середовища. Вирішенню цих завдань у значній мірі сприятиме розробка нових підходів до організації інформаційного забезпечення управління, яка передбачає правильне розуміння та своєчасне отримання менеджерами підприємства своєчасної й достовірної інформації, необхідної для планування, контролю, прийняття оптимальних управлінських рішень.

Інформаційні потоки підприємства характеризуються великим обсягом, інтенсивністю та різноспрямованістю інформаційних зв'язків між підсистемами та елементами управління, а також зовнішнім середовищем. Значна їх частина формується у системі бухгалтерського обліку, узагальнюючим етапом якої є звітність. У зв'язку

з цим зростає потреба в обґрунтуванні системи звітності, її елементів та показників для ефективного управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Теоретичні та організаційно-методичні положення формування інформаційного забезпечення процесу прийняття управлінських рішень на базі даних бухгалтерського обліку та звітності знайшли відображення у працях С.В. Івахненко, П.О. Куцика, О.В. Мачулки, Я.І. Мулик, В.В. Немченка, Г.І. Рзаєва, І.Б. Садовської, Пушкаря М.С. та інші. Значний внесок у розробку теоретичних, організаційно-методичних та методологічних положень з удосконалення процесу складання звітності та підвищення її інформативності здійснили такі вчені як К.В. Безверхий, Ф.Ф. Бутинець, А.М. Герасимович, С.Ф. Голов, Г.П. Журавель, Г.Г. Кірейцев, Я.Д. Крупка, В.Г. Линник, Н.М. Малюга, Л.В. Нападівська, П.Я. Хомин, М.Г. Чумаченко, В.Г. Швець, В.О. Шевчук та інші.

Не применшуючи значення наукових доробків згаданих науковців, слід відзначити наявність дискусійних положень щодо порядку формування

звітності та її використання в якості інформаційного підґрунтя для прийняття виважених управлінських рішень менеджерами підприємства. Залишаються актуальними питання прикладного характеру, пов'язані з розробкою організаційно-методичних положень інформаційного забезпечення управління підприємством, які б відповідали вимогам ринкової економіки.

Метою статті є з'ясування ролі й місця бухгалтерської звітності в системі інформаційного забезпечення системи управління підприємством, оптимізація процесу прийняття управлінських рішень на її основі.

Виклад основного матеріалу. Сучасний етап розвитку економіки характеризується наявністю значної кількості чинників, які негативно впливають на функціонування вітчизняних підприємств: наслідки світової фінансової кризи, корупція, інфляційні процеси, падіння рівня виробництва, зростання безробіття тощо. З метою забезпечення стійкого розвитку вітчизняних підприємств в посткризових умовах необхідно провести всебічний науковий аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів для розробки й впровадження ефективної системи управління підприємством.

У сучасних умовах господарювання протидіяти негативним впливам можливо, володіючи своєчасною і достовірною інформацією. Саме таку інформацію має генерувати система бухгалтерського обліку, метою функціонування якої є надання користувачам необхідної інформації для прийняття управлінських рішень.

Бухгалтерський облік можна розглядати як елемент управлінської інформаційної системи, в межах якої відбувається утворення та інтерпретація всієї сукупності інформаційного потоку, наданої різними системами, для ефективного управління. Поряд з тим, основними завданнями бухгалтерського обліку є збір, обробка та надання інформації, визначення кінцевого результату діяльності суб'єкта господарювання, що необхідні для управління, забезпечення контролю за використанням ресурсів на рівні підприємства та центрів відповідальності.

На думку проф. Пушкаря М.С, система управління є провідною, а система обліку – забезпечуючою ланкою. Звідси основним завданням обліку є упорядкування вхідної та вихідної інформації відповідно до потреб управління. При цьому внутрішня структура системи бухгалтерського об-

ліку змінюється в напрямку своєчасного забезпечення і отримання в повному обсязі вихідної інформації для управління. Чим різноманітніша така інформація, тим більше рівнів управління вона забезпечує і тим складніша внутрішня структура системи обліку [1].

Сучасний етап розвитку управління підприємством орієнтує на використання результатів ведення бухгалтерського обліку для розробки рекомендацій щодо оптимізації бізнес-процесів, підвищення якості управління ресурсами, мінімізації економічних та інформаційних ризиків тощо. Говорячи про інформаційне забезпечення користувачів з метою прийняття управлінських рішень, здебільшого виникає питання про обсяг задоволення їхніх первісних запитів і рівня відповідності системи бухгалтерського обліку потребам суб'єктів інформаційного інтересу. З цього приводу звітна інформація є компромісним джерелом даних, що узгоджує базові потреби в інформації, оскільки діє у трьох полярних напрямках інтересів: держава; власник (внутрішня система управління); зовнішнє середовище.

Отже, бухгалтерська звітність – кінцевий етап бухгалтерського обліку і, водночас, важливий інструмент управління. Базуючись на даних бухгалтерського обліку як системи суцільного, безперервного і суворо документального оформлення господарських процесів, вона відображає і дає змогу оцінити результати діяльності, прогнозувати напрями підвищення ефективності господарювання і пропонувати необхідні для управління рішення.

До побудови системи звітності в управлінні висуваються ряд вимог [2], зокрема вона повинна:

- відповідати організаційній структурі підприємства;
- забезпечувати необхідною інформацією менеджмент різних рівнів управління;
- містити дані, необхідні для вимірювання рівня реалізації стратегічних і тактичних цілей підприємства та його структурних підрозділів;
- виконувати функцію раннього попередження ризиків;
- містити порівняльні цільові, планові, контрольовані і фактичні показники;
- зберігати незмінність форм для стандартних звітів протягом планового періоду;
- оперативно надавати звітну інформацію зацікавленим особам в межах їх компетенції;

– мати доступний, зрозумілий та наочний вигляд. Облікові дані слугують джерелом формування уніфікованої фінансової, статистичної та податкової звітності.

Центральне місце в системі інформаційного забезпечення системи управління підприємством належить фінансовій звітності – бухгалтерській звітності, що містить інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період. Метою її складання є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства.

Фінансова звітність відображає достовірну і повну інформацію про процеси (операції, події), які можуть впливати на прийняття управлінських рішень. Крім того, завдяки показникам цієї звітності можна дати обґрунтовану оцінку минулим, поточним і майбутнім господарським подіям. Інформація бухгалтерської фінансової звітності використовується зацікавленими користувачами в процесах фінансового аналізу, планування, розробки фінансової стратегії та тактики за основними напрямкам господарської діяльності.

Бухгалтерська фінансова звітність, ґрунтуючись на узагальнених даних бухгалтерського обліку, виступає ланкою зв'язку між підприємством із зовнішнім середовищем. Така звітність покликана розкривати ті процеси, що відбуваються на підприємстві та задовольняти вимоги щодо необхідного обсягу інформації, можливостей її засвоєння зовнішніми і внутрішніми користувачами.

Інформація, що подається у фінансовій звітності, не є вичерпною, проте вона є доречною для широкого використання системою управління суб'єктами господарювання.

У ринковій економіці фінансова звітність виступає засобом регулювання ринку цінних паперів, переливу капіталів із менш привабливих сфер діяльності у більш привабливі, що сприяє економічному оздоровленню через розподіл фінансових ресурсів. Водночас вона слугує моделлю відображення оптимізованої комбінації інтересів суб'єктів ринку, яка розвивається і трансформується під впливом сучасних змін економічного середовища.

У процесі використання фінансової звітності в управлінні підприємством особливого значення набувають її якісні характеристики, до яких Наці-

ональним стандартом бухгалтерського обліку [3] віднесено:

– дохідливість і зрозумілість – передбачає одностороннє тлумачення показників звітності користувачами за умови, що вони мають достатні знання та зацікавлені у сприйнятті цієї інформації;

– доречність – містить інформацію, яка впливає на прийняття рішень користувачами, дає змогу вчасно оцінити минулі, теперішні та майбутні події, підтвердити та скоригувати їхні оцінки, зроблені у минулому;

– достовірність – не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності;

– зіставність – повинна надавати можливість користувачам порівнювати фінансові звіти підприємства за різні періоди, а також різних підприємств.

Поряд з цим, на рішення користувачів фінансової звітності впливає лише суттєва інформація, критерії визнання якої встановлюються. Суттєвість інформації визначається відповідними національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку або міжнародними стандартами фінансової звітності, а також керівництвом підприємства.

Ефективне управління фінансово-господарською діяльністю підприємства, яке передбачає формування й реалізацію стратегії його діяльності, тактичних заходів оптимізації процесу функціонування, ріст ефективності прийняття управлінських рішень, базується на аналізі фінансової звітності. Традиційно у процесі дослідження фінансової звітності проводять горизонтальний та вертикальний аналіз активів і пасивів, оцінку ліквідності, фінансової стійкості, ділової активності, рентабельності та аналіз фінансових результатів підприємства.

Основною формою фінансової звітності підприємства вважається баланс, призначення якого – надання користувачам повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан підприємства на певну дату. Визначення фінансового стану акцентує увагу на взаємозв'язку між активами, зобов'язаннями і капіталом, що відображаються у бухгалтерському балансі.

Історично фінансовий стан підприємства визначався рівнем його забезпеченості необхідними грошовими коштами для здійснення звичайної господарської діяльності. В сучасних умовах його ототожнено з фінансовою конкурентоспроможні-

стю, у тому числі кредитоспроможністю, платоспроможністю, забезпеченістю фінансовими ресурсами, спроможністю фінансувати свою діяльність.

У процесі оцінки фінансового стану вітчизняні підприємства найчастіше використовують три групи показників – ліквідності, рентабельності та фінансової стійкості. Вибір цих груп пояснюється тим, що для прийняття управлінських рішень важливими є такі характеристики фінансового стану як фінансова маневреність, фінансова стабільність, фінансова стійкість.

Фінансова маневреність припускає наявність у підприємства активів високого рівня ліквідності, реалізація яких дозволить покрити короткостроковий дефіцит коштів, викликаний негативними впливами зовнішнього середовища. Ця складова досліджується за допомогою показників ліквідності. Фінансова стабільність забезпечується таким рівнем диверсифікованості активів, що дозволяє одержувати стабільний дохід протягом часу, необхідного для формування відповідної захисної реакції підприємства і розроблення економічної стратегії у випадку негативного впливу загроз. Для оцінки фінансової стабільності використовуються показники рентабельності. Фінансова стійкість дозволяє виявити наявність у підприємства фінансових резервів, що дозволяють приймати будь-яку модель поведінки на ринку (агресивну, нейтральну, консервативну) і займати конкурентні позиції в умовах дії зовнішніх і внутрішніх загроз. Такий висновок можна зробити за допомогою аналізу показників структури капіталу (фінансової стійкості).

Фінансова звітність як підсистема інформаційного забезпечення управління підприємством має ряд недоліків, які обмежують його інформаційну місткість. До них можна віднести: грошовий вираз всіх активів; несвоєчасність надання інформації користувачам з причини періодичності її складання відповідно до законодавства (квартал, рік); нереальне подання інформації, що є наслідком суб'єктивізму тих, хто її складає; перекошування даних звітності в межах, дозволених законодавством (у процесі обрання облікової політики) та їх фальсифікація.

Доцільно також наголосити на покращенні якості вітчизняної фінансової звітності у результаті її реформування й удосконалення на основі застосування міжнародних стандартів фінансової звітності. На нашу думку, потребує розроблення національ-

ної концептуальної основи фінансової звітності, яка б узгодила усі підходи щодо визначення структури та елементів фінансової звітності з положеннями, задекларованими в Концептуальній основі складання фінансової звітності за МСФЗ.

Невід'ємною складовою інформаційної системи забезпечення системи управління підприємством є статистична звітність, яка відображає ресурсний потенціал підприємства. Особливістю статистичної звітності є те, що вона поєднує інформацію щодо економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів. Вона має велике значення для підготовки та прийняття управлінських рішень у сфері визначення стратегії і тактики розвитку країни, регіонів, видів економічної діяльності, окремих суб'єктів господарювання та широкого інформування суспільства з усіх актуальних питань [4]. Показники статистичної звітності інформують менеджерів різних рівнів управління про процеси виробництва та продажу продукції, фінансово-майновий стан підприємства, витрати на виробництво та реалізацію продукції, стан розрахунків, інвестицій, наявність персоналу та його використання.

Статистична звітність перебуває у постійному розвитку та вдосконаленні, так як під час її складання та опрацювання виникає багато проблем. Громіздкість форм статистичної звітності, їх велика кількість, багаторазове дублювання даних, значна трудомісткість складання багатьох показників, їх недосконалість знижують якість необхідної інформації та, відповідно, ефективність прийняття управлінських рішень як на рівні держави, так і на рівні окремого підприємства.

Статистична звітність, як і фінансова, складається на підставі даних бухгалтерського обліку, однак методологія складання цих видів звітності регламентована різними державними органами. Тому з метою вдосконалення формування звітних показників необхідно провести порівняльний аналіз нормативних документів, які визначають порядок формування цих видів звітності, узгодити дискусійні положення, а також розробити методологію, яка максимально буде враховувати аспекти цих двох напрямів.

Податкова звітність дає можливість встановити рівень податкового навантаження та обґрунтувати раціональну податкову політику підприємства. Дані податкової звітності підприємства використовуються для планування податків та подат-

кового навантаження. Планування податків передбачає визначення сум окремих податків, що підлягають сплаті в плановому періоді, та їх загальної суми з урахуванням податкових пільг, які можливі для конкретного суб'єкта господарювання чи виду діяльності. Сутність податкового планування зводиться до мінімізації суми податків методами й засобами, що не суперечать чинному законодавству, з метою збільшення прибутку підприємства й покращення його фінансового стану.

Сучасні умови господарювання, які характеризуються посиленням конкурентної боротьби в економічному середовищі, висувають додаткові вимоги до бухгалтерського обліку. На сьогодні уніфікована фінансова звітність не задовольняє в повній мірі інформаційні потреби внутрішніх і зовнішніх користувачів. У науковій літературі акцентується увага на тому, що фінансова звітність залишається лише імперативною вимогою організації та ведення бухгалтерського обліку, містить іррелевантну облікову інформацію і не відповідає принципу оперативності як інформаційне джерело при прийнятті управлінських рішень [5]. За таких умов для організації ефективного менеджменту доцільно використовувати управлінську звітність.

Мета управлінської звітності – задоволення інформаційних потреб управлінського персоналу. Щодо її призначення, то вчені виділили такі спільні ознаки [6]:

- управлінська звітність являє собою доволі гнучку систему форм інформації;
- управлінська звітність складається за центрами відповідальності і загалом по підприємству та подається управлінському персоналу різних рівнів;
- управлінська звітність повинна відображати умови, специфіку, особливості діяльності підприємства та потреби управлінського персоналу;
- мета складання управлінської звітності – джерело інформації для контролю, аналізу, бюджетування та прийняття управлінських рішень.

Управлінська звітність має цільову спрямованість – конкретне управлінське рішення та потреби конкретного менеджера. Вона підсумовує процес управлінського обліку, який, як правило, базується на аналізі доходів і витрат за центрами відповідальності, підрозділами, видами діяльності чи продукції тощо. Крім даних системи бухгалтерського обліку підприємства, формування управлінської звітності передбачає використан-

ня економічної інформації із зовнішнього середовища, а також результатів обробки усіх видів інформації за допомогою аналітичних процедур.

Інформація, яка міститься в управлінській звітності, використовується для прийняття рішень щодо оперативних, тактичних та стратегічних завдань розвитку, зокрема, з ліквідації відхилень від планових показників та нормативів, складання, перегляду і виконання планових завдань, оцінки діючої стратегії та розробки альтернативних стратегій тощо. Тому управлінську звітність можна вважати дієвим інструментом оптимізації діяльності підприємства.

Сучасні умови господарювання висувають перед системою управління підприємства стратегічні і тактичні завдання, які стосуються координації не лише економічних, але й соціальних та екологічних складових бізнесу. Фінансова й нефінансова інформація, яка характеризує стан і перспективи розвитку підприємства та розкриває ризики й невизначеності його діяльності, наводиться у звіті про управління – складовій фінансової звітності підприємства [7].

Звіт про управління подається разом з фінансовою звітністю визначеними чинним законодавством суб'єктами управління. Від складання звіту звільняються мікропідприємства та малі підприємства, а середні підприємства можуть не наводити у звіті про управління нефінансову інформацію. Водночас форма і показники звіту чітко не регламентовані вітчизняним законодавством.

Звіт про управління є важливою складовою фінансової звітності, призначена для задоволення інформаційних потреб дійсних, потенційних інвесторів і кредиторів. Його показники дозволяють:

- виокремити стратегічні показники для оцінки та контролю ефективності діяльності підприємства;
- визначити позицію підприємства на ринку та тенденції зростання;
- встановити цільові орієнтири операційної і фінансової діяльності, використати їх для планування й прогнозування як на галузевому, так і державному рівні;
- посилити комунікації серед партнерів, інвесторів, клієнтів;
- демонструвати можливості та потенційні загрози розвитку;
- відобразити інформацію, що є стратегічно важливою у процесі прийняття управлінських рі-

шень, але яка не знайшла відображення в інших формах бухгалтерської звітності.

Отже, домінуючою складовою інформаційно-забезпечення системи управління залишається бухгалтерська звітність. Використання різних її видів дозволяє задовольнити інформаційні потреби менеджменту усіх рівнів, що підвищує ефективність управління підприємством в цілому.

Висновки

У ринкових умовах господарювання бухгалтерська звітність підприємства виступає елементом інфраструктури ринкової економіки, реальним засобом комунікації, з допомогою якого менеджери різних рівнів мають змогу формувати стратегію і тактику розвитку підприємства. Найбільш інформативною для потреб управління вважається фінансова звітність, на підставі даних якої можна оцінити майновий стан, результати діяльності та економічний потенціал суб'єкта господарювання, прогнозувати майбутні грошові потоки та визначати напрями його розвитку, приймати ефективні управлінські рішення.

Підґрунтям для виконання всіх функцій управління підприємством повинна стати система звітності, яка охоплює фінансову, статистичну, податкову та управлінську. Тому, враховуючи різноманітність інформаційних запитів менеджерів різних рівнів управління, потребує удосконалення процес формування бухгалтерської звітності щодо підвищення її управлінської спрямованості. Першочерговими заходами в цьому напрямі має стати узгодження основних принципів управління та процесу формування звітних даних, а також розроблення внутрішніх розпорядчих документів, які дозволять ідентифікувати управлінський облік на підприємстві та задекларують порядок формування управлінської звітності відповідно до потреб менеджменту.

Список використаних джерел

1. Пушкар М.С. Розробка систем обліку : навч. посібн. Тернопіль: Kart-blansh, 2003. 198 с.
2. Колос І.В. Звітність як елемент системи управління підприємством. Економіка та держава. 2006. № 8. С. 26–31. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/22142>.
3. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

нансів України від 07.02.2013 р. № 73. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text>.

4. Ілляшенко К.В. Облікові аспекти формування показників статистичної звітності. Економіка і суспільство. 2018. №15. С. 833–836. URL: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/6912>.

5. Кузь В.І., Кравчук В.С. Управлінська бухгалтерська звітність підприємства: принципи та підходи до формування. Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. 2015. Вип. 2. С. 188–197. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2015_2_24.

6. Куцик П. О. Сучасне трактування, склад і особливості формування управлінської звітності підприємства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. 2014. № 797. С. 248–254. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_35.

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996–XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>.

8. Гевлич Л.Л., Гевлич І.Г. Фінансова та управлінська звітність вітчизняних підприємств. Економіка і організація управління. 2020. № 1 (37). С. 49–59.

9. Рзаєв Г. І. Фінансова звітність підприємств: аналітичні можливості та перспективи використання: монографія. Кам'янець – Подільський, 2015. 224 с.

References

1. Pushkar M.S. (2003). Rozrobka system obliku. Ternopilj; Kart-blansh [in Ukrainian].
2. Kolos I.V. (2006). Zvitnistj jak element systemy upravlinnja pidpryjemstvom. In Ekonomika ta derzhava: Vol. 8 (pp. 26–31). Retrieved from: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/22142> [in Ukrainian].
3. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy Pro zatverdzhennja Nacionaljnogho polozhennja (standartu) bukghaltersjkojogho obliku 1 «Zaghaljni vymoghy do finansovoji zvitnosti» (07.02.2013) № 73. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13#Text> [in Ukrainian].
4. Illjashenko K.V. (2018). Oblikovi aspekty formuvannja pokaznykiv statystychnoji zvitnosti. In Ekonomika i suspiljstvo. Vol. 15 (pp. 833–836). Retrieved from: <http://elar.tsatu.edu.ua/handle/123456789/6912> [in Ukrainian].
5. Kuzj V.I., Kravchuk V.S. (2015). Upravlinsjka bukghaltersjka zvitnistj pidpryjemstva: pryncypy ta pidkhody do formuvannja. In Visnyk Chernivecjkojogho torghoveljno-ekonomichnogho instytutu. Ekonomichni nauky. Vol.

2 (pp. 188–197). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2015_2_24 [in Ukrainian].

6. Kucyk P.O. (2014). Suchasne traktuvannja, sklad i osoblyvosti formuvannja upravlinsjkoji zvitnosti pidpryjemstva. In Visnyk Nacionaljnogho universytetu «Lvivsjka politehnika». Menedzhment ta pidpryjemnyctvo v Ukrajinі: etapy stanovlennja i problemy rozvytku. Vol. 797 (pp. 248–254). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPM_2014_797_35 [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukrajinі (16.07.1999) № 996–XIV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> [in Ukrainian].

8. Ghevlych L.L., Ghevlych I.Gh. (2020). Finansova ta upravlinsjka zvitnistj vitchyznjanykh pidpryjemstv. In Ekonomika i orghanizacija upravlinnja: Vol. 1 (37) (pp. 49–59) [in Ukrainian].

9. Rzajev Gh.I. (2015). Finansova zvitnistj pidpryjemstv: analitychni mozhyvosti ta perspektyvy vykorystannja: monohrafija. Kam'janecj – Podiljsjkyj [in Ukrainian].

Дані про автора

Малярчук Ірина Іванівна,

к.е.н., доцент кафедри фінансово–економічної безпеки, обліку і оподаткування Української академії друкарства
e-mail: Lotoshka@ukr.net

Данные об авторе

Малярчук Ирина Ивановна,

к.э.н., доцент кафедры финансово–экономической безопасности, учета и налогообложения Украинской академии печати
e-mail: Lotoshka@ukr.net

Data about author

Iryna Malyarchuk,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of the Department of Financial and Economic Security, Accounting and Taxation of the Ukrainian Academy of Printing
e-mail: Lotoshka@ukr.net

УДК 351.862.1:331.103.226:614.8

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989422>

ЗАЖОМА В.М.
БУЖИН О.А.

Оптимізація оцінювання підготовки груп і відділень гірничорятувальних та висотно–верхолазних рятувальних робіт

Технологічно–функціональна ефективність гірничорятувальних та висотно–верхолазних рятувальних робіт на різних технологічно–функціональних етапах знаходиться у прямій залежності від рівня їх фахової та фізичної підготовки. Згідно нормативів, виконання навчальних вправ для підготовки особового складу аварійно–рятувальних служб, оцінювання підготовки аварійно–рятувальних підрозділів здійснюється п'ятибальною системою, в основу, якої покладено часові показники. При цьому актуальним залишається питання розширення підходів оцінювання з метою його оптимізації, так як проблематичним є порівняння різних технологічно–функціональних навчальних вправ. Мета роботи, на основі попередніх досліджень нормативів виконання навчальних вправ для підготовки особового складу аварійно–рятувальних служб, визначити індекси підготовленості груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно–рятувальних) робіт та груп висотно–верхолазних та рятувальних робіт. Для вирішення питання було застосовано емпіричний метод дослідження. Застосована у статті методика дає можливість визначити рівень підготовки груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно–рятувальних) робіт та груп висотно–верхолазних та рятувальних робіт. У результаті дослідження визначено індекси підготовленості для груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно–рятувальних) робіт – 9 навчальних вправ та груп висотно–верхолазних та рятувальних робіт. – 10 навчальних вправ. Визначені авторами індекси підготовленості можуть бути застосовані під час проведення аналізу організаційно–функціональної ефективності з підготовки груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно–рятувальних) робіт та груп висотно–верхолазних та рятувальних робіт. Це, у свою чергу, може позитивно вплинути на якість контролю та управління при підготовці особового складу аварійно–рятувальних служб.

Ключові слова: нормативи, індекси підготовленості, особовий склад, технологічно–функціональна діяльність.

Оптимизация оценки подготовки групп и отделений горноспасательных и высотно–верхолазных спасательных работ

Технологически–функциональная эффективность горноспасательных и высотно–верхолазных спасательных работ на разных технологически–функциональных этапах находится в прямой зависимости от уровня их профессиональной и физической подготовки. Согласно нормативов, выполнение учебных упражнений для подготовки личного состава аварийно–спасательных служб, оценка подготовки аварийно–спасательных подразделений осуществляется пятибалльной системой, в основу, которой положены временные показатели. При этом актуальным остается вопрос расширения подходов оценивания с целью его оптимизации, так как проблематичным есть сравнения различных технологически–функциональных учебных упражнений. Цель работы, на основе предыдущих исследований нормативов выполнения учебных упражнений для подготовки личного состава аварийно–спасательных служб, определить индексы подготовленности групп (отделений) горноспасательных (аварийно–спасательных) работ и групп высотно–верхолазных и спасательных работ. Для решения вопроса был применён эмпирический метод исследования. Использована в статье методика, дает возможность определять уровень подготовки групп (отделений) горноспасательных (аварийно–спасательных) работ и групп высотно–верхолазных и спасательных работ. В результате исследования определены индексы подготовленности для групп (отделений) горноспасательных (аварийно–спасательных) работ – 9 учебных упражнений и групп высотно–верхолазных и спасательных работ – 10 учебных упражнений. Определены авторами индексы подготовленности, могут быть применены при проведении анализа организационно–функциональной эффективности по подготовке групп (отделений) горноспасательных (аварийно–спасательных) работ и групп высотно–верхолазных и спасательных работ. Это, в свою очередь, может положительно повлиять на качество контроля и управления при подготовке личного состава аварийно–спасательных служб.

Ключевые слова: *нормативы; индексы подготовленности; личный состав; технологически функциональная деятельность.*

ZAZHOMA V.M.
BUZHYN O.A.

Optimization of evaluation of training of groups and departments of mining rescue and altitude rescue works

Technological and functional efficiency of rescue and high–altitude rescue work at different technological and functional stages is directly dependent on the level of their professional and physical training. According to the regulations, the implementation of training exercises for the training of emergency services, assessment of the training of rescue units is carried out by a five–point system, which is based on time indicators. At the same time, the issue of expanding assessment approaches in order to optimize it remains relevant, as it is problematic to compare different technological and functional training exercises. The purpose is to determine the indices of readiness of groups (departments) of mining rescue works and groups of high–altitude climbing and rescue works on the basis of preliminary researches of norms of performance of educational exercises for preparation of personnel of emergency rescue services. An empirical research method was used to solve the problem. The method used in the article makes it possible to determine the level of preparation of groups (departments) of rescue work and groups of high–altitude climbing and rescue work. As a result of the study, preparedness indices for groups (departments) of rescue (emergency) rescue works were determined – 9 training exercises and groups of high–altitude climbing and rescue works. – 10 training exercises. The preparedness indices determined by the authors can be used during the analysis of organizational and functional efficiency in the preparation of groups (departments) of rescue (emergency) work and groups of high–altitude climbing and rescue work. This, in turn, can positively affect the quality of control and management in the training of personnel of emergency services.

Key words: *standards; preparedness indices; personnel; technological and functional activities;*

Постановка проблеми. Ефективність гірничорятувальних та висотно–верхолазних рятувальних робіт на різних технологічно–функціональних періодах перебуває у прямій залежності від рівня їх професійно–спеціальної та фізичної підготовки. Згідно Нормативів виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників Оперативно–рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням, здійснюється п'ятибальною системою, в основу, якої покладено часові показники. Актуальним при цьому залишається питання оптимізації показників рівня фізичної та технологічно–функціональної підготовки груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно–рятувальних) робіт та груп висотно–верхолазних та рятувальних робіт, так як проблематичним є порівняння навчальних вправ різних кластерів.

Мета роботи. Мета роботи, на основі попередніх досліджень нормативів виконання навчальних вправ для підготовки особового складу аварійно–рятувальних служб, визначити індекси підготовленості груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно–рятувальних) робіт та груп висотно–верхолазних та рятувальних робіт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розвиток системи управління не завжди відповідає рівню розвитку об'єкту управління. Відставання системи управління від системи професійної підготовки відбувається з урахуванням суто локальних змін, які не дають бажаного результату, що вказує на необхідність додаткового вивчення та опрацювання питання обсягу професійної підготовки в управлінні системою фізичного розвитку воєнізованих підрозділів [1]. Розробка науково обґрунтованих нормативів для контролю якості підготовки особового складу оперативно–рятувальної служби цивільного захисту ДСНС є актуальною проблемою. Перспективним напрямком подальших досліджень є дослідження ефективності підготовки особового складу оперативно–рятувальної служби цивільного захисту ДСНС з використанням нормативу та без нього [2]. Визначаючи рівень мотивації бійців групи рятувальних робіт до фізично–спортивної діяльності, нами було встановлено, що 62% чоловіків та 73% жінок під час чергування не займаються фізичною підготовкою взагалі. Інша частина особового складу витрачає на фі-

зичне самовдосконалення незначну кількість годин відносно тривалості робочого дня. Це вказує на вкрай низький рівень мотивації працівників ДСНС України до вдосконалення власних фізичних кондицій. Ефективне виконання рятувальних робіт вимагає від сучасних фахівців з надзвичайних ситуацій значних проявів рухових здібностей [3]. Для статичної оцінки нормативів, які можуть використовуватися для дослідження рівня підготовленості рятувальників виконання оперативного завдання по рятуванню постраждалого з приміщення за допомогою нош рятувальних вогнезахисних, доцільно використовувати параметри нормального розподілу часу виконання даної операції, які можуть бути отримані в результаті фізичного експерименту. Результати підготовки рятувальників з використанням нормативів з рівнем значимості $\alpha = 0,05$ свідчать про скорочення часу виконання рятування постраждалого з приміщення за допомогою нош рятувальних вогнезахисних [4]. Специфічні умови праці, для яких є характерним виконання особливо важкої, особливо напруженої праці, під впливом комбінованої дії небезпечних факторів надзвичайних аварійних ситуацій та шкідливих факторів виробничого середовища, що постійно змінюються за інтенсивністю, місцем, часом дії та природою [5]. Державна воєнізована гірничорятувальна служба є єдиною в Україні, яка атестована для виконання аварійно–рятувальних робіт у підземних умовах вугільних підприємств [6].

Результати досліджень. Аварійно–рятувальна служба – сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для проведення аварійно–рятувальних та інших невідкладних робіт, а аварійно–рятувальне формування – підрозділ аварійно–рятувальної служби, самостійний підрозділ, загін, центр, пожежно–рятувальний підрозділ (частина)ю. Атестація аварійно–рятувальних служб та рятувальників проводиться з метою перевірки їх здатності до проведення аварійно–рятувальних та інших невідкладних робіт, гасіння пожеж та надання права на проведення таких робіт. Рівень фахової підготовки осіб рядового і молодшого начальницького складу служби цивільного захисту та основних працівників професійних аварійно–рятувальних служб визначається стандартами професійно–технічної освіти. Рівень підготовки осіб середнього і старшого начальницького складу служби цивіль-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ного захисту, а також керівного складу професійних аварійно-рятувальних служб визначається стандартами вищої освіти [7]. Відповідно до статті 90 Кодексу цивільного захисту України та з метою забезпечення належного рівня професійної підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників органів управління та формувань Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України були

затверджені Нормативи виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням [8].

Для визначення індексів підготовленості груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт та груп висотно-верхолазних та ряту-

Таблиця 1. Індекси підготовленості груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт*

№ з/п	Найменування навчальної вправи	Розрахунок для виконання вправи	Оцінка виконання вправи			
			одиниця виміру	відмінно	добре	задовільно
1	Збір чергової зміни по тривозі та виїзд з гаража	чергове відділення	літній період			
			секунд	100	105	110
			індекс	100,00	95,24	90,91
			зимовий період			
			секунд	120	125	130
			індекс	100,00	96,00	92,31
2	Надягання респіратору та прискорена перевірка	респіраторник	літній період			
			секунд	90	95	100
			індекс	100,00	94,74	90,00
			зимовий період			
			секунд	95	100	105
			індекс	100,00	95,00	90,48
3	Підключення до респіратору	респіраторник	літній період			
			секунд	50	55	60
			індекс	100,00	90,91	83,33
			зимовий період			
			секунд	55	60	65
			індекс	100,00	91,77	84,62
4	Застосування ізолюваного саморятувальника ШСС-1У	респіраторник	літній період			
			секунд	50	55	60
			індекс	100,00	90,91	83,33
			зимовий період			
			секунд	55	60	65
			індекс	100,00	91,77	84,62
5	Підключення постраждалого до респіратору Р-34	відділення	літній період			
			секунд	50	55	60
			індекс	100,00	90,91	83,33
			зимовий період			
			секунд	55	60	65
			індекс	100,00	91,77	84,62
6	Розвідка виробок в умовах не придатного для дихання середовища	відділення	секунд	300	350	400
			індекс	100,00	85,71	75,00
7	Транспортування постраждалого з гірничих виробок	відділення	секунд	360	400	440
			індекс	100,00	90,00	81,82
8	Відновлення дихання апаратом ГС-10	відділення	секунд	150	170	190
			індекс	100,00	88,24	78,95
9	Застосування протипожежного обладнання	відділення	секунд	420	440	460
			індекс	100,00	95,45	91,30

* Таблицю розроблено авторами на основі Нормативів виконання навчальних вправ для підготовки особового складу аварійно-рятувальних служб [8] та [9].

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 2. Індеси підготовленості груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт*

№ з/п	Найменування навчальної вправи	Розрахунок для виконання вправи	Оцінка виконання вправи			
			одиниця виміру	відмінно	добре	задовільно
1	Збір за сигналом "ТРИ-ВОГА"	особовий склад	літній період			
			секунд	90	105	120
			індекс	100,00	85,7	75,00
			зимовий період			
			секунд	100	115	130
			індекс	100,00	86,96	76,92
2	Надягання захисного одягу (костюм ТРЕЛЬЧЕМ)	рятувальник	літній період			
			хвилин	16	18	20
			індекс	400,00	88,89	80,00
			зимовий період			
			хвилин	18	20	22
			індекс	100,00	90,00	81,82
3	Надягання індивідуальної страхової системи (ІСС)	рятувальник	літній період			
			хвилин	6	8	10
			індекс	100,00	75,00	60,00
			зимовий період			
			хвилин	8	10	12
			індекс	700,00	80,00	66,67
4	В'язання вузлів	рятувальник	літній період			
			секунд	20	25	30
			індекс	100,00	80,00	83,33
			зимовий період			
			секунд	25	30	35
			індекс	100,00	83,33	71,43
5	Закріплення рятувальної мотузки за конструкцію	рятувальник	літній період			
			хвилин	5	7	9
			індекс	100,00	71,73	55,56
			зимовий період			
			хвилин	7	9	11
			індекс	100,00	77,78	63,64
6	Підйом рятувальника на висоту 15 м	рятувальник	літній період			
			хвилин	12	14	16
			індекс	100,00	85,71	75,00
			зимовий період			
			хвилин	14	16	18
			індекс	100,00	87,50	77,78
7	Спуск рятувальника з висоти 15 м	рятувальник	літній період			
			хвилин	6	8	10
			індекс	100,00	75,00	60,00
			зимовий період			
			хвилин	8	10	12
			індекс	100,00	80,00	66,67
8	Організація крутопохилої переправи	відділення	літній період			
			хвилин	22	25	28
			індекс	100,00	88,00	78,57
			зимовий період			
			хвилин	25	28	31
			індекс	100,00	89,29	80,65
9	Спуск потерпілого з висоти 15 м	відділення	літній період			
			хвилин	18	20	22
			індекс	100,00	90,00	81,82
			зимовий період			
			хвилин	20	22	24
			індекс	100,00	90,91	83,33
10	Підйом потерпілого на висоту 15 м	відділення	літній період			
			хвилин	22	25	28
			індекс	100,00	88,00	78,57
			зимовий період			
			хвилин	25	28	31
			індекс	100,00	89,29	80,65

* Таблицю розроблено авторами на основі Нормативів виконання навчальних вправ для підготовки особового складу аварійно-рятувальних служб [8] та [9].

вальних робіт у залежності від оціночно-часових показників нами застосувались базисні індекси. За базу брали показники, що відповідали оцінці «відмінно». При цьому застосовували формулу [9]:

$$I_n = \frac{П_Б}{П_Д} \times 100$$

де I_n – індекс підготовленості груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт та груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт;

$П_Б$ – показник базовий, який відповідає часовому показникові груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт та груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт, що оцінюється на «відмінно»;

$П_Д$ – показник досліджуваний, що відповідає відповідному часовому показникові певної оцінки виконання вправ з підготовки груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт та груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт.

Індекси підготовленості груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт подані у таблиці 1.

Індекси підготовленості груп і відділень гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт у залежності від оціночно-часових показників, коливаються від 100,00 до 75,00.

Індекси підготовленості груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт наведені у таблиці 2.

Індекси підготовленості за оціночно-часовими показниками, виконання навчальних вправ груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт, знаходяться у межах від 100,00 до 55,56.

Висновок

Визначені авторами індекси підготовленості можуть бути застосовані під час проведення аналізу організаційно-функціональної ефективності з підготовки груп (відділень) гірничорятувальних (аварійно-рятувальних) робіт та груп висотно-верхолазних та рятувальних робіт. Це, у свою чергу, може позитивно позначитися на проведенні контролю та управління при підготовці особового складу аварійно-рятувальних служб.

Список використаних джерел

1. Архипенко В. О. Організація та управління процесами професійної підготовки фахівців державної служби України з надзвичайних ситуацій / В.О. Архипенко // Пожежна безпека теорія і практика. № 18. – 2014. – С.149–152.

2. Бородич П.Ю. Розробка нормативу оперативного розгортання особового складу автомобілю пожежного першої допомоги з установкою триноги на колодязь та спуском в нього // П.Ю. Бородич, П.А. Ковалев, Р.В. Пономаренко С.О. Кисіль // Проблеми пожежної безпеки. – Вип. 41. – Харків: НУЦЗУ, 2017. С. 38–42. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppb_2017_41_8.

3. Стеценко А. І. Особливості мотивації працівників державної служби з надзвичайних ситуацій України до фізичного самовдосконалення / А. І. Стеценко, В. О. Архипенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 3. – С. 58–64. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PPMB_2015_3_11.

4. Бородич П. Ю. Оцінка ефективності рятування постраждалого з приміщення за допомогою нош рятувальних вогнезахисних з використанням нормативів / П. Ю. Бородич, Р. В. Пономаренко // Проблеми надзвичайних ситуацій. – 2016. – Вип. 24. – С. 43–47. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pns_2016_24_7.

5. Чернюк В. І. Особливості умов праці особового складу державної воєнізованої гірничорятувальної служби у вугільній промисловості України / В. І. Чернюк, О. І. Соловійов, С. М. Смоланов, А. А. Пилипенко, О. І. Никифорок, Я. В. Кудієвський, К. О. Апахтін // Український журнал з проблем медицини праці. – 2017. – № 3. – С. 3–10. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ujprmp_2017_3_2.

6. Смоланов С.М. Державна воєнізована гірничорятувальна служба у вугільній промисловості / С.М. Смоланов, І.Б. Беліков, С.М. Голуб, В.Р. Макаренко // Розробка родовищ: Зб. наук. пр. – 2014. – Т. 8. – С. 91–96. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/104534>.

7. Кодекс цивільного захисту України. Документ 5403–VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 04.11.2018, підстава – № 2581–VIII від 02.10.2018. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

8. Про затвердження Нормативів виконання навчальних вправ з підготовки осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту та працівників Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту ДСНС України до виконання завдань за призначенням. Наказ міністерства внутрішніх справ України від 20.11.2015 № 1470. [Електронний ре-

супс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-15>.

9. Бужин О.А. Удосконалення оцінки підготовки осіб рядового та начальницького складу служби системи цивільного захисту / О.А.Бужин, В.М. Зажома, А.В. Швиденко // Формування ринкових відносин в Україні. – Вип. 2 (225) – К., 2020. – С. 85–92.

References

1. Arkhylenko V. O. Organization and Management of Professional Training of Civil Service Specialists of Ukraine in Emergency Situations / V.O. Arkhylenko // Pozhezhna bezpeka teoriia i praktyka. № 18. – 2014. – S.149–152.

2. Borodych P.Yu. Development of the Standard of Operative Deployment of Personnel of the Firefighting Vehicle of the First Aid with Installation of a Tripod on a Well and descent into it / P.Yu. Borodych, P.A. Kovalev, R.V. Ponomarenko S.O. Kysil // Problemy pozhezhnoi bezpeky. – Vyp. 41. – Kharkiv: NUTsZU, 2017. S. 38–42. [Electronic version] – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppb_2017_41_8.

3. Stetsenko A. I. Peculiarities of Motivation of Employees of the Civil Service in Emergency Situations of Ukraine to Physical Self-Improvement / A. I. Stetsenko, V. O. Arkhylenko // Pedahohika, psykhohiia ta medyko-biologichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu. – 2015. – № 3. – S. 58–64. [Electronic version] – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PPMB_2015_3_11.

4. Borodych P. Yu. Evaluation of the Effectiveness of Rescuing the Victim from the Premises with the Help of Fire-Fighting Rescue Stretchers Using Standards. / P. Yu. Borodych, R. V. Ponomarenko // Problemy nadzvychainykh sytuatsii. – 2016. – Vyp. 24. – S. 43–47. [Electronic version] – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pns_2016_24_7.

5. Cherniuk V. I. Peculiarities of Working Conditions of the Personnel of the State Paramilitary Rescue Service in the Coal Industry of Ukraine. / V. I. Cherniuk, O. I. Soloviov, S. M. Smolanov, A. A. Pylypenko, O. I. Nykyforuk, Ya. V. Kudiiivskiy, K. O. Apykhtin // Ukrainyskiy zhurnal z problem medytsyny pratsi. – 2017. – № 3. – S. 3–10. [Electronic version] – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ujppmp_2017_3_2.

6. Smolanov S.M. State Paramilitary Rescue Service in the Coal Industry / S.M. Smolanov, I.B. Bielikov, S.M. Holub, V.R. Makarenko // Rozrobka rodovyshch: Zb. nauk. pr. – 2014. – Т. 8. – S. 91–96. [Electronic version] – Access mode: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/104534>.

7. Code of Civil Protection of Ukraine. Document 5403–VI, valid, current version – Edition dated 04.11.2018, basis – № 2581–VIII dated 02.10.2018. [Electronic resource] – Access mode: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17>.

8. On Approval of the Standards for the Implementation of Training Exercises for the Preparation of Members of the Rank and File and Senior Staff of the Civil Defense Service and Employees of the Operational and Rescue Service of the Civil Defense of the SES of Ukraine to Perform Assigned Tasks. Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine dated 20.11.2015 № 1470. [Electronic version] – Access mode <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1528-15>.

9. Buzhyn O.A Improving the Assessment of the Training of Ordinary and Senior Staff of the Civil Protection System / O.A.Buzhyn, V.M. Zazhoma, A.V., Shvydenko // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – Vyp. 2 (225) – К., 2020. – S. 85–92.

Дані про авторів

Бужин Олексій Андрійович,

д.е.н., професор, доцент кафедри безпеки об'єктів будівництва та охорони праці Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна

e-mail: buzhyn@ukr.net

Зажома Віталій Михайлович,

к.т.н., доцент кафедри техніки та засобів цивільного захисту, Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України, м. Черкаси, Україна

e-mail: zazhoma@gmail.com

Данные об авторах

Бужин Алексей Андреевич,

д.э.н., профессор, доцент кафедры безопасности объектов строительства и охраны труда Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины, г. Черкассы, Украина

e-mail: buzhyn@ukr.net

Зажома Виталий Михайлович,

к.т.н., доцент кафедры техники и средств гражданской защиты, Черкасский институт пожарной безопасности имени Героев Чернобыля Национального университета гражданской защиты Украины, г. Черкассы, Украина

e-mail: zazhoma@gmail.com

Data about the authors

Oleksii Buzhyn,

Doctor of Economics, Professor, Associate Professor of the Chair of Construction and Occupational Safety, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine Cherkasy, Ukraine

e-mail: buzhyn@ukr.net

Vitalii Zazhoma,

Associate Professor of the Chair of Fire Protection Equipment and Means of Civil Protection of the Faculty of Operational Rescue Forces, Cherkassy Institute of Fire Safety named after Chernobyl Heroes of National University of Civil Defence of Ukraine, Cherkassy, Ukraine

e-mail zazhoma@gmail.com

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989454>

РУСИНА Ю.О.
БАЦЕНКО Н.О.

Розвиток системи транспортної логістики в Україні: останні тенденції

Предметом дослідження є теоретико-методичні основи розвитку системи транспортної логістики в Україні.

Метою дослідження є аналіз розвитку та визначення останніх тенденцій розвитку транспортної логістики в Україні.

Методи дослідження. Досліджено методологічні підходи до визначення поняття «логістика». Використовуючи загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, був проведений аналіз недоліків та переваг використання транспортних засобів з урахуванням сучасних умов господарювання.

Результат роботи. Станом на сьогодні, підприємства, які досягли технологічного успіху, використовуючи маркетингові підходи, змушені шукати шляхи оптимізації поточкових процесів. Грамотне планування логістичної системи дозволяє зекономити час на всіх стадіях виробництва. Залежно від специфіки виробництва і стану економіки в країні, виробник обирає найзручніший спосіб транспортування. Тому, оптимізація витрат на логістичну систему дозволить підприємству спрямовувати кошти на розвиток власного виробничого потенціалу.

Галузь застосування результатів. Економічна галузь: регіональна економіка, макроекономіка, мікроекономіка.

Висновки. Розроблений механізм на основі техніко-економічних розрахунків, дозволяє оптимізувати витрати логістичної системи, з метою підвищення конкурентоспроможності та інноваційної діяльності підприємства шляхом оптимального способу транспортування.

Ключові слова: логістична система підприємства, вантажне перевезення, водний транспорт.

РУСИНА Ю.А.
БАЦЕНКО Н.А.

Развитие системы транспортной логистики в Украине: последние тенденции

Предметом исследования являются теоретико-методические основы системы транспортной логистики в Украине.

Целью исследования является анализ развития и определение развития последних тенденций транспортной логистики в Украине.

Методы исследования. Исследованы методологические подходы к определению понятия «логістика». Используя общенаучные и специальные методы исследования, был проведен анализ недостатков и преимуществ использования транспортных средств с учетом современных условий хозяйствования.

Результат работы. На сегодня, предприятия, достигшие технологического успеха, используя

маркетинговые подходы, вынуждены искать пути оптимизации потоковых процессов. Грамотное планирование логистической системы позволяет сэкономить время на всех стадиях производства. В зависимости от специфики производства и состояния экономики в стране, производитель выбирает наиболее удобный способ транспортировки. Поэтому, оптимизация затрат на логистическую систему позволит предприятию направлять средства на развитие собственного производственного потенциала.

Область применения результатов. Экономическая отрасль: региональная экономика, макроэкономика, микроэкономика.

Выводы. Разработан механизм на основе технико–экономических расчетов, экономических расчетов, позволяющий оптимизировать затраты логистической системы, с целью повышения конкурентоспособности и инновационной деятельности предприятия путем оптимального способа транспортировки.

Ключевые слова: логистическая система предприятия, грузовые перевозки, водный транспорт.

RUSINA Yu. O.
BASHCHENKO N.A.

Transport logistics system development in Ukraine: latest trends

The subject of the study is the theoretical and methodological foundations of the transport logistics system in Ukraine.

The purpose of the study is to analyze the development and determination of the latest trends in transport logistics in Ukraine.

Research methods. Methodological approaches to the definition of the concept of «logistics» were studied, using general scientific and special research methods, an analysis of advantages and disadvantages of using vehicles was carried out taking into account current economic conditions

Results of work. Today, enterprises that have achieved technological success, using marketing approaches, have to look for ways to optimize streaming processes. Proper planning of the logistics system allows you to save time at all stages of production. Depending on the specifics of production and the state of the economy in the country, the manufacturer chooses the most convenient method of transportation. Therefore, optimization of costs for the logistics system will allow the company to channel funds to develop its own production potential.

Application of results. Economic sector: regional economy, macroeconomics, microeconomics

Conclusions. The mechanism based on technical and economic calculations has been developed that allows you to optimize the costs of the logistics system in order to increase the competitiveness and innovative activities of the enterprise through the optimal transportation method.

Key words: enterprise logistics system, freight transportation, water transport.

Постановка проблеми. В сучасних умовах ведення бізнесу інтерес до логістики зумовлений пошуком альтернативних шляхів зниження витрат на підприємстві. Для вирішення цього питання необхідним є застосування дієвих високо-ефективних способів і методів управління саме поточковими процесами.

Логістика має досить глибоке історичне коріння, оскільки вперше була застосована у військових операціях і поступово поняття перейшло в громадянську сферу [1]. Тепер логістика асоціюється з корпоративною лексикою і терміном

«управління ланцюгом поставок», що є свідченням зростаючого розуміння компаніями важливості координації всіх функцій і бізнес-процесів.

На початку XXI століття логістична наука виступає як дисципліна, що включає в себе закупівельну або постачальницьку логістику, логістику виробничих процесів, збутову або розподільну логістику, транспортну логістику, інформаційну або комп'ютерну логістику і ряд інших.

Найважливішою галуззю народного господарства є саме транспортна логістика, оскільки забезпечує розвиток всіх видів виробництва, по-

стачання товарів до споживачів та задовольняє попит населення в перевезеннях.

Для забезпечення ефективності логістичного управління перевезеннями вантажів потрібно вирішувати певну множину завдань методологічного, організаційно-технічного, екологічного, економічного, технологічного, правового та соціального характеру. Зазначені завдання мають системний характер і потребують розроблення відповідного інструментарію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичною основою дослідження є роботи провідних зарубіжних та вітчизняних вчених, що присвячені питанням управління логістичною діяльністю підприємства. Серед вітчизняних науковців відомі праці: О. Амоші, Н. Коніщева, Г. Кононова, Н. Трушкіна. Серед зарубіжних вчених значний інтерес становлять праці: С. Кравчика, П. Петраса, Д. Двілінського, В. Лукинського, Н. Плетньова, Є. Смирнова та інших.

Постановка завдання. На основі викладеного вище сформулюємо завдання дослідження, яке полягає у розробці напрямів оптимізації логістичної системи підприємства та має на меті розкриття й поглиблення теоретичних основ, розроблення практичних рекомендацій щодо покращення управління логістичною діяльністю.

Виклад основного матеріалу. Термін «логістика» зазвичай асоціюється з певною навчальною дисципліною, наукою і специфічною практичною діяльністю. Як явище «логістика» має давнє походження і було присутнє в багатьох сферах людського життя, але тільки відносно нещодавно вона виділилася в самостійний науково-практичний напрям [2].

Традиційними видами діяльності, в яких застосовується логістика, є: вантажоперевезення, матеріально-технічне постачання, управління запасами, складське господарство [3].

В даний час, щоб домогтися успіху, навіть досягнувши технологічних вершин виробництва, вже недостатнім є використання лише маркетингових підходів, необхідним є оптимізація логістичних процесів на підприємстві.

Отже, грамотне застосування логістики дозволяє істотно скоротити часовий інтервал на всіх стадіях виробничого циклу, починаючи з придбання сировини, матеріалів і закінчуючи доставкою готового продукту споживачеві.

Основу успішної діяльності при використанні логістичного підходу складають принципи, які пе-

редбачають високий ступінь узгодженості учасників руху товару в області технічної оснащеності вантажопереробних систем.

Таким чином, при організації логістики на підприємстві мають дотримуватися шести правил [3]:

- споживач – цільовий (відповідний) споживач;
- товар (вантаж) – необхідні товари у відповідній упаковці та з відповідним
- маркуванням;
- якістю – необхідна (конкурентоспроможна) якість та якість сервісного обслуговування, що відповідає вимогам споживача;
- кількість – у необхідній кількості;
- час – у потрібний час;
- місце – у потрібне місце, що водночас забезпечує за необхідності його раціональне зберігання;
- витрати – з мінімальними витратами, які виникають при здійсненні необхідних операцій з переміщенням матеріалів і готової продукції і, які розглядаються не окремо (ізолювано), а як сукупні витрати.

Якщо всі шість правил виконуються, то мета логістичної діяльності вважається досягнутою.

Власне, логістична система – це економічна система, що володіє високими адаптивними властивостями в процесі виконання комплексу логістичних функцій і операцій. Вона формується з декількох підсистем, широко інтегрованих між собою і з зовнішнім середовищем [4].

Процес функціонування логістичних систем ґрунтується на логістичних принципах, до яких належать [3]:

- принцип раціональності – вибір найбільш відповідного варіанту логістичної системи;
- принцип цілісності – логістична система повинна розглядатися спочатку на макрорівні, тобто у взаємодії з навколишнім середовищем, а потім вже на мікрорівні;
- принцип системності – підхід до логістичної системи як до об'єкта, представленого сукупністю взаємопов'язаних приватних елементів (функцій), реалізація яких забезпечує досягнення потрібного ефекту в необхідні терміни, за необхідних трудових, фінансових і матеріальних витратах, з мінімальною шкодою для навколишнього середовища;
- принцип ієрархії – порядок підпорядкування нижчих елементів вищим за строго визначеними сходами (ієрархічна драбина) і перехід від нижчого рівня до вищого рівня;

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

- принцип інтеграції – об'єднання в ціле будь-яких частин або властивостей;
- принцип формалізації – отримання кількісних і якісних характеристик функціонування логістичної системи підприємства;
- принцип динамічності – транспортні системи не повинні бути застиглими організаційно-економічними утвореннями, оскільки повинні відображати сутність охоплених ними процесів;
- принцип гнучкості – логістичні системи і ланцюги повинні будуватися таким чином, щоб завжди була можливість взаємозамінності структурних елементів;
- принцип ініціативності – побудова логістичних систем за цим принципом передбачає прояв утворення структурами здатності запобіжної реакції на ймовірні події, а також можливості створювати і регулювати суб'єктивні умови, що позитивно впливають на процеси господарської діяльності;
- принцип доцільності – орієнтує на залучення лише того потенціалу, який грає позитивну роль в досягненні поставлених цілей.

Отже, спираючись на вищезгадані принципи, можна стверджувати, що їх реалізація веде до скорочення витрат на зберігання і переміщення матеріальних ресурсів і готової продукції.

Науковці виділяють п'ять основних функціональних областей логістичної системи [3]:

- 1) закупівельна – вирішує питання пов'язані із забезпеченням підприємства сировиною і матеріалами;
- 2) виробнича – вирішує завдання створення матеріальних благ або надання матеріальних послуг;
- 3) розподільна – вирішує завдання реалізації готової продукції.;
- 4) інформаційна – раціоналізує організацію руху інформаційних потоків;
- 5) транспортна – вирішує питання управління матеріального потоку на транспортних ділянках.

Під поняттям «транспортна логістика» розуміємо переміщення необхідної кількості товару в потрібну точку, оптимальним маршрутом за необхідний час і з найменшими витратами.

Необхідно зазначити, що транспорт являє собою сполучну ланку між елементами логістичних систем, що здійснює пересування матеріальних ресурсів. Витрати на створення будь-якого товару складаються з собівартості виготовлення і витрат на виконання всіх робіт від моменту закупівлі матеріалів до моменту купівлі товару кінце-

вим споживачем. Велику частину вартості становить, так звана, «ціна переходу», тобто націнка (від 15 до 20%) кожної ланки в ланцюзі виробник – кінцевий покупець.

Систему транспорту можна визначити як таку, що складається з двох підсистем: транспорт призначений для загального користування (обслуговує сферу обігу і населення) і транспорт не загального користування (внутрішньовиробничий транспорт, а також транспортні засоби всіх видів, які є складовою частиною виробничих систем).

До завдань транспортної логістики, в першу чергу відносяться завдання, які спрямовані на забезпечення технічного та технологічного зв'язку учасників транспортного процесу, узгодження їх економічних інтересів, а також використання єдиних систем планування.

Спільне планування комерційної діяльності учасників логістичної системи означає розробку і застосування єдиних планів-графіків. І, відповідно, до завдань, що вирішуються за допомогою транспортної логістики відносимо [2]:

- створення транспортних систем (в т.ч. транспортних коридорів/ланцюгів);
- забезпечення технологічної єдності транспортно-складського процесу;
- спільне планування транспортного процесу зі складським і виробничим;
- визначення оптимального маршруту доставки вантажу;
- вибір типу та виду транспортного засобу.

Таким чином, вибір оптимального виду транспорту вирішується за допомогою взаємозв'язку з іншими завданнями логістики, такими як: створення і підтримка оптимального рівня запасів, вибір виду упаковки та ін.

Визначимо характеристики, що впливають на вибір транспортних засобів [3]:

- характер вантажу (вага, обсяг, консистенція);
- кількість відправлених партій (використовуваний контейнер);
- терміновість доставки вантажу замовникові;
- місцезнаходження пункту призначення з урахуванням погодних, кліматичних, сезонних характеристик;
- відстань, на яку перевозиться вантаж;
- цінність вантажу (страхування);
- близькість розташування точки доставки до транспортних комунікацій;
- збереження вантажу, невиконання поставок.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Основою вибору виду транспорту, оптимального для конкретного перевезення, служить інформація про характерні особливості різних видів транспорту (автомобільний, залізничний, морський, внутрішній водний, повітряний і трубопровідний).

Проаналізуємо основні переваги та недоліки використання транспортних засобів з точки зору логістики (табл. 1).

Зазначимо, що правильність зробленого вибору повинна бути підтверджена техніко-економіч-

Таблиця 1. Переваги та недоліки використання транспортних засобів

Автомобільний транспорт	
Переваги	Недоліки
Використовується для перевезень на короткі відстані	Порівняно висока вартість перевезень
Висока маневреність і рухливість (доставка «від дверей до дверей»)	Стан дорожньої мережі в Україні на даний час
Можливість забезпечити регулярність доставки	Можливість розкрадання вантажу і викрадення автотранспорт
Менш жорсткі вимоги до пакування товару	Терміновість розвантаження (висока вартість простоїв)
	Мала вантажопідйомність
Залізничний транспорт	
Переваги	Недоліки
Незалежність від кліматичних умов, часу доби і сезону	Низька швидкість перевезення
Можливість доставки вантажів на великі відстані	Обмежена кількість перевізників
Регулярність перевезень	Низька можливість доставки до пунктів споживання (в деяких випадках має доповнюватися автомобільним транспортом)
Налагоджена система вантажно-розвантажувальних операцій	Викрадення і втрати
Невисока собівартість перевезень	Великі капітальні вкладення за необхідності створення нового транспортного коридору
Морський транспорт	
Переваги	Недоліки
Низькі вантажні тарифи	Низька швидкість
Висока пропускна здатність	Низька можливість доставки до пунктів споживання (в деяких випадках має доповнюватися автомобільним транспортом)
	Жорсткі вимоги до пакування і кріплення вантажів
	Залежність від географічних і навігаційних умов
Внутрішній водний транспорт	
Переваги	Недоліки
Низькі вантажні тарифи (найдешевший транспорт при перевезеннях вантажів вагою понад 100 т. на відстань понад 250 км.)	Низька швидкість
	Низька можливість доставки до пунктів споживання (в деяких випадках має доповнюватися автомобільним транспортом)
	Залежність від географічних і навігаційних умов
Повітряний транспорт	
Переваги	Недоліки
Швидкість доставки вантажів	Високі вантажні тарифи
Можливість досягнення віддалених та важкодоступних районів	Незначні обсяги перевезень
Більш короткі, в порівнянні з іншими видами транспорту, маршрути проходження	Високий рівень залежності від метеорологічних умов
Трубопровідний транспорт	
Переваги	Недоліки
Найбільш економічно вигідний спосіб транспортування нафти, газу, рідин та суспензій	Вузька спеціалізація
Висока пропускна здатність	Підвищена загроза екологічних та соціальних наслідків аварій
	Втрати через крадіжки і неможливість охорони

Джерело: складено автором на основі [5, 6, 7]

Таблиця 2. Обсяг перевезених вантажів за видами транспорту, тис.тонн

Роки		2014	2015	2016	2017	2018
Залізничний	Відправлення	325171,0	294301,2	292104,7	277288,9	267639,1
	Перевезення	386276,5	349994,8	343433,5	339550,5	322342,1
Морський		2805,3	3291,6	3032,5	2253,1	1892
Річковий		3144,8	3155,5	3641,8	3640,2	3698
Автомобільний		1131312,7	1020604	1085663,4	1121673,6	1205530,8
Авіаційний		78,6	69,1	74,3	82,8	99,1
Трубопровідний		99679,5	97231,5	106729,2	114810,4	109418,2

Джерело: складено автором на основі джерела [8]

ними розрахунками, заснованими на аналізі всіх витрат, пов'язаних з транспортуванням.

Зрозуміло, що розвиток ринку логістики будь-якої країни, в тому числі і України, залежить від стану її економіки. Його оператори забезпечують взаємодію учасників економічних відносин, пов'язують виробничі ланцюжки, дозволяють товарам знайти своїх покупців. Обсяги, наданих послуг в сфері логістики, послуг безпосередньо залежать від рівня активності їх споживачів, динаміки виробництва, внутрішньої і зовнішньої торгівлі.

Виходячи із зазначених залежностей, можна виділити наступні фактори, що впливають на розвиток логістичного ринку України [с.503, 2]:

1. Динаміка українського промислового виробництва.
2. Обсяги внутрішньої оптової та роздрібно торгівлі.
3. Стан зовнішньої торгівлі.
4. Загальне зниження доходів учасників економічної діяльності, що впливає на мінімізацію витрат, в тому числі і за рахунок логістичних послуг.

Транспортна інфраструктура є основою функціонування ринку логістичних послуг. Завдання доставки вантажів в сучасних умовах можна виріши-

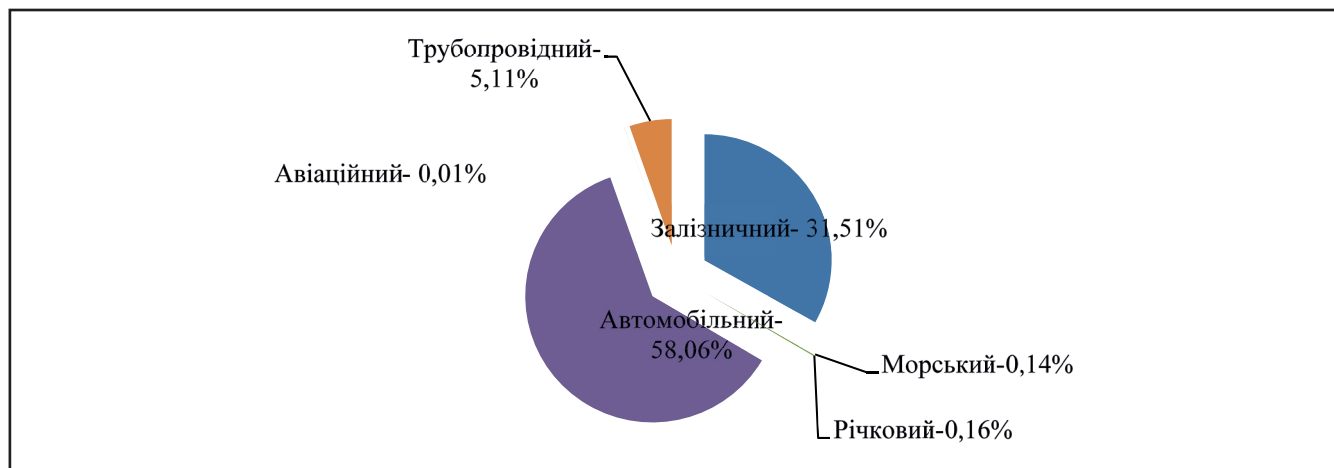
ти на українському ринку декількома способами за допомогою різних видів транспорту (табл. 2).

На структурних діаграмах (рис. 1.1 та рис. 1.2) відображено, яку частку займає кожен транспорт у вантажних перевезеннях у порівнянні за 2014 та 2018 роки.

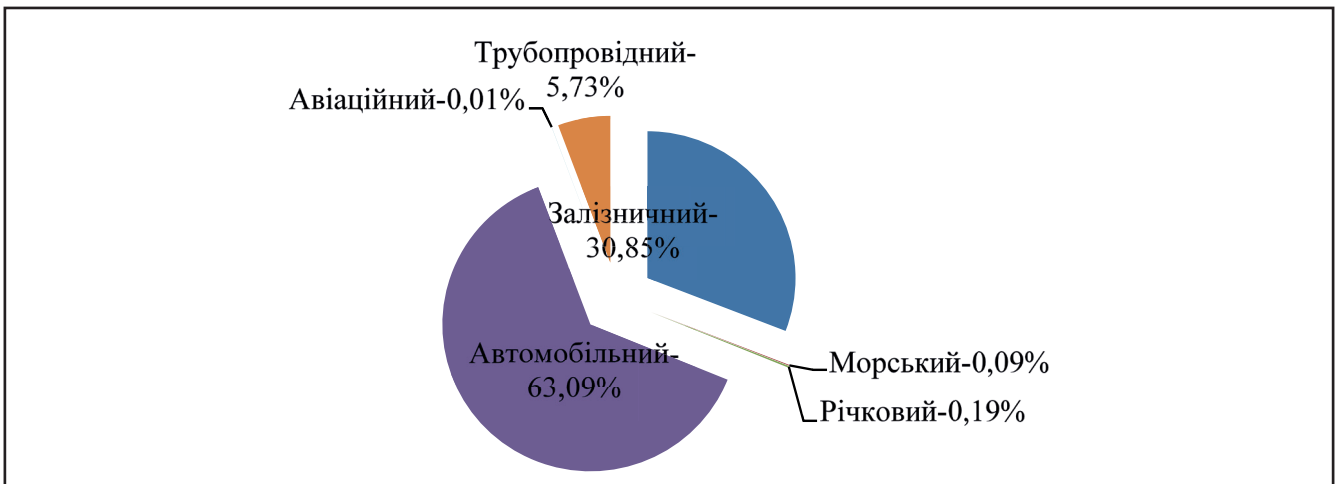
Відповідно до проведеного аналізу обсягу перевезених вантажів можна зробити висновки, що залізничний транспорт найоптимальніший для переміщення великих обсягів вантажу на значні відстані. Інтенсивність його використання у великій мірі залежить від стану таких галузей промисловості, як: металургія та будівництво.

Згідно проведеного дослідження встановлено, що автомобільний транспорт швидше адаптувався до нових економічних умов, що створилися на ринку логістики в 2014 році. Основні фактори ризику цієї галузі, що негативно впливають на цей напрям транспорту, це стан доріг і обмеження руху великогабаритного транспорту.

У найближчій перспективі слід очікувати подальшого підвищення вартості вантажоперевезень на основних видах транспорту. Головним катализатором зростання цін є подорожчання енергоресурсів і палива. Свій внесок робить і підвищення

Рисунок 1. Структура вантажних перевезень в розрізі видів транспорту за 2014 рік

Рисунок 2. Структура вантажних перевезень в розрізі видів транспорту за 2018 рік

витрат на обслуговування парку техніки, а також цьогорічна глобальна фінансова криза, що була викликана всесвітньою пандемією COVID–19.

Проведений аналіз ринку логістики показав, що в Україні недостатньо використовується потенціал водного транспорту. Наразі він займає всього близько 1% у вантажообігу і його роль продовжує зменшуватися. Тим часом, тільки по річці Дніпро можна перевозити до 60 млн. тонн вантажів щорічно. Обмежувачими факторами є нестача транспортних засобів, обміління річок і високі збори за користування водною інфраструктурою [5]. Проте водне транспортування є набагато дешевшим, аніж перевезення залізною дорогою або автотранспортом, якщо врахувати всі витрати, включаючи погрузку.

На ринку перевезень України перевагу мають підприємства–перевізники, що пропонують більш дешеві послуги. Аналіз ретроспективи показав, що можливість боротися ціною і асортиментом послуг, використовуючи фінансові важелі залишилася в минулому, проте в сучасних умовах все зводиться до оптимізації транспортної складової, яка формує конкурентне середовище.

Висновки

Логістика в наш час є запорукою успіху у підприємницькій діяльності, оскільки комерційні відносини формуються в умовах високої конкуренції і нестійкості ринкового середовища. Саме тому, потрібно застосовувати сучасні високоефективні засоби пошуку шляхів зниження витрат через транспортну логістику.

Зниження витрат цього сегменту дозволить підприємству спрямовувати кошти на розвиток

власних виробничих потужностей з метою збільшення прибутку в майбутньому.

Встановлено, що в Україні недостатньо використовується потенціал водного транспорту, оскільки зараз він займає мінімальну частку у вантажообігу і його роль продовжує зменшуватися. Тим часом, наші водні ресурси дозволяють здійснювати колосальну кількість вантажних перевезень щорічно. Для уникнення додаткових витрат на підприємстві у зв'язку з очікуваним подорожчанням основних видів транспорту через фінансову кризу, слід приділити увагу розвитку водної інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Карпенко Г. Актуальні питання дослідження логістичної термінології та терміносистеми українською мовою. Буковинський журнал. № 2(88). 2013. С. 232 – 241
2. Григорак М.Ю. Інтелектуалізація ринку логістичних послуг: концепція, методологія, компетентність : монографія. Київ : Сік Груп Україна, 2017.
3. Заборська Н. К. Основи логістики: навчальний посібник / Н. К. Заборська, Л. Е. Жуковська // Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011.
4. Родников А.Н. Логистика: Терминологический словарь. – 2–е изд. –М.:ИНФРА–М, 2000. – 352 с.
5. Горошко К. О. Роль річкового транспорту в розвитку транзитного потенціалу України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2014_28_17. – 01.02.16
6. Особливості перевезень вантажів водним та повітряним транспортом [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrbukva.net/26596-Osobennosti-perevozok-gruzov-vo...nym-transportom.html>

7. Переваги і недоліки різних видів транспорту [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://studopedia.su/9_72145_perevagi-i-nedoliki-riznih-vidiv-transportu.html

8. Держана служба статистики України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Малярець Л.М. Формалізація задач у контролінгу діяльності підприємства: монографія / Л.М. Малярець, Г.Л. Матвіснко–Біляєва, – Х.:ХНЕУ, 2010. – С.30–31.

References

1. Karpenko G. Topical issues of research of logistic terminology and terminological system in Ukrainian. Bukovinsky magazine. 2 (88). 2013. P. 232 – 241

2. Grigorak M.Yu. Intellectualization of the market of logical servants: concept, methodology, competence: monograph. Kiev: Sik Group Ukraine, 2017.

3. Zaborska N. K. Fundamentals of Logistics: the first-hand poster / N. K. Zaborska, L. E. Zhukovska – Odessa, 2011.

4. Rodnikov A.N. Logistics: Terminological Dictionary. – 2nd ed. – М.: INFRA–М, 2000. – 352 p.

5. Goroshko K. O. The role of reach transport in developing the transit potential of Ukraine [Electronic resource] – Access mode: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2014_28_17.02/01/16.

6. Peculiarities of cargo transportation by water and air transport [Electronic resource] – Access mode: <https://ukrbukva.net/26596-Osobennosti-perevozok-gruzov-vo...nym-transportom.html>

7. Advantages and disadvantages of different modes of transport [Electronic resource] – Access mode: https://studopedia.su/9_72145_perevagi-i-nedoliki-riznih-vidiv-transportu.html

8. State Statistics Service of Ukraine [Electronic resource] – Access mode: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Malyarets L.M. Formalization of tasks in controlling business activities: monograph / L.M. Malyarets, G.L. Matvisnko–Biliaeva, – Kh.: KhNEU, 2010. – p.30–31.

Дані про авторів

Русина Юлія Олександрівна,

к.е.н., доцент кафедри фінансів та фінансово економічної безпеки. Київський національний університет технологій та дизайну

Бащенко Наталія Олексіївна,

студентка. Київський національний університет технологій та дизайну

e-mail: baschenko@gmail.com

Данные об авторах

Русина Юлия Александровна,

к.э.н. доцент кафедры финансов и финансово – экономической безопасности. Киевский национальный университет технологий и дизайна

Бащенко Наталья Алексеевна,

студентка. Киевский национальный университет технологий и дизайна

e-mail: baschenko@gmail.com

Data about the authors

Yulia Rusina,

PhD in Economical Science, Associate Professor. Kyiv National University of Technology and Design

Nataliia Bashchenko,

Student. Kyiv National University of Technology and Design

e-mail: baschenko@gmail.com

УДК 622.013: 553 (477)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989470>

БОДЮК А.В.

Вартісні аспекти виробництва надро–ресурсної продукції

Розробляються деякі теоретичні положення щодо виробництва надро–ресурсної продукції та його інформаційного відображення. Проаналізовано економічні й технологічні особливості вивчення надрових ресурсів і їх вилучення з природного середовища. Поділено на види виробничі процеси з пошуку і розвідки в природному середовищі автогенезних ресурсів. Запропоновано обліковувати види затрат на організоване їх виробництво. До складу оцінюваних показників надро–ресурсних продуктів необхідно включати і показники сум виплати народу як власнику природних ресурсів. Ця норма належить до норм фіскальної геології. Економіко–ресурсні розробки належать до економічної геології. Разом ці науки входять до ресурсології. Безумовно, що дані положення нашого бачення економічної геології надрокористування потребують глибоких і ґрунтовних досліджень та узаконень.

Ключові слова: потреби, суспільне виробництво, надра, ресурси, надрокористування, витрати.

Стоимостные аспекты производства недр-ресурсной продукции

Разрабатываются некоторые теоретические положения относительно производства недр-ресурсной продукции и его информационного отображения. Проанализированы экономические и технологические особенности изучения надровых ресурсов и их изъятия из природной среды. Разделены на виды производственные процессы по поиску и разведке в естественной среде автогенезных ресурсов. Предложено учитывать виды затрат на организацию их производства. В состав оцениваемых показателей недр-ресурсных продуктов необходимо включать и показатели сумм выплаты народу как собственнику природных ресурсов. Эта норма относится к нормам фискальной геологии. Экономико-ресурсные разработки относятся к экономической геологии. Вместе эти науки входят в ресурсологию. Безусловно, что данные положения нашего видения экономической геологии недропользования нуждаются в глубоких и основательных исследованиях и узаконивании.

Ключевые слова: потребности, общественное производство, недр, ресурсы, недропользование, расходы.

BODYUK A.V.

Cost aspects of production of subsoil resources

Some theoretical provisions for the production of subsoil resources and its information display are being developed. The economic and technological features of the study of mineral resources and their extraction from the natural environment are analyzed. Divided into types of production processes for search and exploration in the natural environment of autogenesis resources. It is proposed to take into account the types of costs for their organized production. The composition of the estimated indicators of subsoil resources should include indicators of the amount of payment to the people as the owner of natural resources. This norm belongs to the norms of fiscal geology. Economic resource developments belong to economic geology. Together, these sciences are part of resource science. Of course, these provisions of our vision of subsoil use require in-depth and thorough research and legislation.

Keywords: needs, social production, mineral resources, resources, subsoil, costs.

Постановка проблеми. Розвиток матеріально-технологічної бази існування будь-якого суспільства потребує оптимізації у використанні різних видів продукції природного походження. Актуальність дослідження проблем використання ресурсів надр визначається їх важливою роллю у розвитку народного господарства, прогресивному перетворенню суспільного виробництва, а також і тим, що, зокрема, будь-який виробничий процес чи будь-який вид обслуговування населення потребує здебільшого використання корисних копалин або продуктів їх переробки.

Безумовно, що вирішення проблем з корисними копалинами потребує сучасних технологій і цільового фінансування їх видобування, переробки, зберігання і т.д. А визначення видів і обсягів у фінансуванні потребує і вартісних оцінок затрат і господарських результатів цих процесів, а тому й обґрунтованого формування вартісної інформації для виконання обчислень.

Формуванням вартісної інформації супроводжується будь-яке виробництво перетворення надрових ресурсів.

Комплекс інформаційних операцій з оцінки вартості надрової речовини здійснюються на всіх процесах розвідки, видобування корисних копалин і переробки їх в якості мінеральної сировини. Цей комплекс, зокрема, включає операції відображення та оцінок дослідження надр геологічними підприємствами; а також ще підготовки гірничими підприємствами родовищ до експлуатації, видобування корисних копалин, реалізації видобутої продукції; переробки промисловими підприємствами корисних копалин, збуту власної продукції переробки; процесів з відходами та ін. Крім того, включаються ще й оцінки господарського використання підземного простору, дослідження експлуатованих родовищ, екологічних наслідків та затрат на заходи по їх ліквідації та ін.

За проблему також необхідно визнати створення нового механізму формування фіскальних

ресурсів від надрокористувачів, ресурсно–переробних підприємств, мобілізації від них коштів до державної скарбниці та місцевих бюджетів і розподілу цих коштів за потребами народу, з врахуванням його власності на природні ресурси.

Таким чином, галузі надрокористування потребують комплексу суттєвих різномірних інформаційних вдосконалень його відображення та розробки фінансово–економічних оцінок по всьому наскрізному шляху руху корисних копалин: від пошуку їх родовищ до передачі кінцевому споживачу створеної з них енергії чи іншої продукції, як пріоритетних галузей матеріального виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У Загальнодержавній програмі розвитку мінерально–сировинної бази України на період до 2030 року, затвердженій Законом України від 21 квітня 2011 року № 3268–VI, мінерально–сировинна база України розглядається як матеріальна основа зростання національної економіки, тому вирішення її проблем «...потребує зваженого системного підходу, оптимальним варіантом якого є збалансоване використання ресурсів держави і приватного бізнесу та запровадження інноваційно–інвестиційного механізму надрокористування. Це дасть змогу підвищити ефективність засобів впливу з боку держави на розвиток геологічної галузі, забезпечити впровадження сучасних ефективних форм господарювання, створити додаткові робочі місця на підприємствах мінерально–сировинного комплексу та збільшити його внесок у розвиток національної економіки, зменшити її залежність від імпорту окремих видів мінеральної сировини та зміцнити експортний потенціал» [10].

Різним проблемам розвитку мінерально–сировинного комплексу та оцінки перспектив його використання присвячені праці вітчизняних і зарубіжних науковців.

Відомі праці Боброва О.Б., Коржнева М.М., Красножона М.Д., Курило М.М., Малюка Б.І., Михайлова В.А., Міщенко В.С., Рудька Г.І. та інших учених, які присвячені дослідженням геолого–економічних оцінок розвіданих родовищ. Розробкою методологічних підходів до вартісної оцінки запасів корисних копалин також займаються українські науковці: Я.С. Вітвіцький, А.В. Квас, А.С. Кролевецька, М.М. Курило, А.І. Левченко, В.В. Матюха, А.М. Підтілок, А.В. Плотников, Г.І. Рудько, Є.М. Сухіна та інші. Формуванню і

розвитку теорії та методології економічної оцінки узагалі мінерально–сировинних ресурсів присвятили свої дослідження і публікації такі провідні російські вчені, як Ю.П. Ампілов, К.Н. Волкова, А.А. Герт, М.Н. Денисов, А.Л. Дергачов, А.Я. Кац, А.Б. Каждан, Л.Д. Казаченко, Л.П. Кобахідзе, М.М. Лукьянчиков, Д.С. Львів, П.М. Мельников, В.І. Назаров, І.А. Неженський, С.А. Панков, Н.І. Поздняков, Ю.В. Разовский, С.Н. Регентів, Н.А. Супрунчик та інші. У даній сфері відомі публікації таких зарубіжних вчених, як М. Вагнер (Німеччина), Ф.–В. Вельмер (Німеччина), М. Дальхаймер (Німеччина), Ф. Дюшен (Франція), Дж. Хілл (Великобританія) та інші [2; 4; 6; 7].

Але нам не відомі літературні джерела, в яких би досліджувалися за ресурсним підходом інформаційно–вартісні та фіскальні аспекти виробництва надро–ресурсної продукції, які мають державно–бюджетну значимість. У спеціальній літературі застосовуються економічні оцінки родовищ корисних копалин, капітальних вкладень та затрат на експлуатацію родовищ [4], геолого–економічні оцінки родовищ корисних копалин [7].

Мета і завдання. Метою статті є розробка теоретико–вартісних положень про виробництво надро–ресурсної продукції та логічне його відображення у вартісних оцінках. Для досягнення визначеної мети нами поставлено завдання проаналізувати нормативно–інформаційні аспекти відображення організованих процесів підготовки і виконання пошуково–розвідувальних досліджень і робіт, а також, як їх продовження, процесів видобутку та переробки корисних копалин і передачі їх споживачу за його потребами.

Виклад основного матеріалу. За офіційною Методикою «Об'єктом оцінки вартості ресурсів є родовище або ділянка надр, що містить корисні копалини, які за якісними і кількісними показниками можуть бути придатні для промислової розробки» [7]. По перше, з виразу не зрозуміло, що «придатні для промислової розробки»: родовище або ділянка надр чи корисні копалини. З тексту більше впливає, що корисні копалини, бо «корисні копалини, які...». Але ж не промислова розробка є кінцевою потребою, а видобуток надро–ресурсної продукції, придатної для подальшого її господарського використання (як товару, сировини, вантажу, об'єкта наукових досліджень, експертиз тощо). Корисні копалини, як природні речовини, оцінюються якісними і кількісними показниками. Родо–

вища і ділянки надр належать до об'єктів природного походження, але виробничого призначення, тобто експлуатованих за призначенням об'єктів, характеризуються експлуатаційними параметрами, економічним показниками.

Далі, слово «геологія» означає науку «про речовинний склад Землі, будову, рухи та історію розвитку земної кори, послідовність розвитку органічного світу, утворення і розміщення корисних копалин» [14, с. 154].

Слово надра трактується: «Надра, глибини Землі, що тягнуться від її поверхні до центру і що включають земну кору, мантію і ядро Землі; у вузькому сенсі під Н. розуміють верхню частину земної кори, в межах якої при сучасному рівні розвитку техніки можливий видобуток корисних копалин. Н. містять мінеральні ресурси, що є основою провідних галузей світового господарства» [11]. Надра трактуються і як «Глибини землі і все те, що міститься під земною поверхнею» [12].

Із цих визначень можна зробити короткі висновки: 1) геологія – надає інформацію про земну кору та її складові, отриману у процесі вивчення надр; 2) надра – це речовинне (матеріальне) наповнення підземного середовища. До такого наповнення належать корисні копалини, породи, підземні тиск і температура, підземний простір та ін. Ці види наповнення ми називаємо требами тобто об'єктами, що використовуються за потребами, залежно від їх природного стану, хімічного складу, фізичних властивостей та виокремлюються за іншими ознаками. Коротко можна висловитися, що геологія вивчає надра, за результатами вивчення надає інформацію про них.

Зазначимо, що у відомій нам літературі, в Інтернет не дано визначення поняттю «геологічний». Воно, як правило, поширюється у парі, наприклад, геологічна епоха, геологічний вік, тобто у значенні відповідної інформації про надра. В Інтернет приводиться, наприклад, визначення: «Геологічна інформація (інформація про надра) – дані геологічного, геофізичного, геохімічного, гідрогеологічного, інженерно-геологічного, геолого-економічного, технологічного, еколого-геологічного, фізико-географічного, геодезичного, геоастрономічного, геобіологічного, петрографічного, палеонтологічного та іншого геологічного змісту, що характеризують геологічну будову надр, родовища корисних копалин, склад та властивості гірських порід, руд, мінера-

лів, підземних вод, а також інші якісні чи кількісні параметри та ознаки надр, гірських порід і родовищ корисних копалин» [13].

Далі, нами обгрунтовується ... підхід, за яким необхідно розглядати виробництво продукції (сировини, матеріалів, енергії, товарів) як наскрізний, поєднаний у складний ланцюг, багатоетапний процес дослідження надр, вилучення з надр корисних копалин і створення з них конкретних енергетичних носіїв та інших матеріальних благ для задоволення ними певних потреб суспільства. Цей процес включає конкретно пошуково-розвідувальні дослідження і роботи у надрах, господарське надрокористування, зокрема, гірництво, тимчасове зберігання, збут, переробку видобутих корисних копалин, комерційні процеси й т. ін. Наприклад, виробництво цегли, як правило, поєднує видобування корисних копалин у розвіданих кар'єрах, виготовлення з них цегли, її складування, торгівлю нею (продаж споживачу, реклама тощо). НАК «Нафтогаз України» здійснює наскрізні процеси: отримання відповідних дозволів на надрокористування, створення технологічної бази, розвідку, видобування, зберігання і продаж вуглеводнів споживачам і т.д. Але такі процеси як наскрізні в цілому, на наш погляд, науковцями не досліджуються.

Таким чином, взаємозв'язок різних етапів аналізованого виробництва очевидний, але він не досліджений і не досліджується у вартісному його відображенні, оскільки надто складний.

Порядок і послідовність проведення геолого-економічної оцінки (ГЕО) ділянки надр відображена в літературних джерелах. Вона, наприклад, включає наступні етапи: визначення геологічної моделі ділянки надр (наприклад, з паливно-енергетичними корисними копалинами); застосування параметрів кондицій на мінеральну сировину; оконтурювання і підрахунок геологічних, промислових, експлуатаційних запасів природних речовин; створення геолого-промислової моделі родовища; моделювання технічних і технологічних показників експлуатації родовища; економічне моделювання реалізації гірничого проекту, яке включає визначення капіталовкладень, експлуатаційних втрат доходів і прибутку; встановлення промислового значення і вартості запасів корисних копалин [7, с. 37].

Але вона, на наш погляд, не повна навіть для ділянки. Бо будь-якому виду надрокористування

передують процес придбання виробничих ресурсів для конкретних видів діяльності підприємств, зокрема, сировини, матеріалів, технічних засобів і т.д. Закінчується він підготовкою та поширенням звітної, комерційної, облікової та іншої інформації.

Виробничі процеси по промисловому вилученню із природного середовища автогенезних ресурсів пропонується поділити на види: створення матеріально-технологічної бази; вилучення підземних ресурсів (видобуток корисних копалин, тепла тощо); використання водних ресурсів, вітру як силового засобу (для потреб силової і освітлюваної енергетики); використання водного чи повітряного басейну як середовища (для потреб дорозвідки); вилучення ресурсів (для виробничих потреб, безповоротне промислове використання водних ресурсів); використання природних сил, полів (магнітних, гравітаційних) та ін.

Виробничі процеси по перетворенню ресурсів надр поділяємо на такі: перетворення речового ресурсу в інший речовий (залізної руди в метал, нафти у бензин); перетворення речового ресурсу в енергію (вугілля у тепло). Аналогічно має місце перетворення одного виду енергії в інший (енергії вітру в механічну силу привода, енергії сонця в електричну) тощо. Продукти перетворення у вартісних оцінках отримують так звану додану вартість, яка, як відомо, оподатковується, аналогічно з іншими продуктами виробництва при їх реалізації.

Крім того, ми вважаємо, що до виробничих процесів з надровими ресурсами слід також відносити інфраструктурні (надання супутніх послуг, встановлення вартості послуг, встановлення і застосування тарифів на послуги); передача ресурсу у просторі й часі, з глибин землі на поверхню, на відстань (встановлюється вартість ресурсів); виконання допоміжних фізичних робіт (вантажно-розвантажувальні роботи, тимчасове зберігання) та інші (вартість по затратах або за тарифами). Усі ці процеси супроводжуються вартісними оцінками затрат і результатів, фінансовими операціями.

Проведення фінансових операцій у виробництві з надроресурсами також необхідно розглядати і досліджувати по наскрізному процесу і сумувати затрати і фінансово-економічні результати. На практиці фінансові операції здійснюються з метою забезпечення за потребами коштами для оплати придбання засобів виробництва та зарплати персоналу, започаткування і продовження процесів розвідки родовищ або створення ге-

ологічної, дозвільної, проектної чи іншої документації, або видобутку корисних копалин, або їх переробки, інфраструктурних процесів (складування, тимчасового зберігання, транспортування, охорони). Тобто ці операції здійснюються для створення специфічних матеріальних благ або їх інформаційного відображення.

Для геолого-економічних оцінок застосовується Методика визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр, що надаються у користування. Ця методика розроблена за світовими стандартами науковцями Українського державного геолого-розвідувального інституту (УкрДГРІ) і затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1117.

За Методикою визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр, що надаються у користування, вартість ресурсів розраховується як сума доходів, одержаних за весь аналізовано-розрахунковий період, за такою формулою:

$$V_p = \sum_{t=1}^T \frac{D_t - B_t}{(1+E)^t} - \sum_{t=1}^T \frac{K_t}{(1+E)^t},$$

де V_p – вартість ресурсів на дату оцінки; D_t – річний дохід від реалізації товарної продукції в t -у році; B_t – експлуатаційні витрати в t -у році, за виключенням амортизаційних відрахувань; P_t – розмір податків і платежів у t -у році, що не входять до експлуатаційних витрат; K_t – капітальні вкладення в промислове будівництво в t -у році, включаючи придбання геологічної інформації; E – норма дисконту; T – період використання родовища або ділянки надр для геологічного вивчення та/або видобування корисних копалин до виведення родовища з експлуатації; Σ – знак суми [8].

За об'єкт оцінки вартості ресурсів корисних копалин, тобто надроресурсної продукції, прийнято родовище або ділянка надр, що містить корисні копалини, які за якісними і кількісними показниками придатні для промислової розробки. За Методикою, обчислення вартості ресурсів може здійснюватися на будь-якій стадії геологічного вивчення надр і розробки родовища корисних копалин за результатами їх початкової, попередньої або детальної геолого-економічної оцінки.

За методикою, для обчислення вартості ресурсів застосовуються дані, отримані на основі тех-

ніко–економічних розрахунків, що проводяться з використанням прогнозної ціни на першу товарну продукцію, виготовлену з основних і супутніх корисних копалин та компонентів, що спільно залягають, або продуктів їх переробки, що підлягають реалізації гірничопереробним (гірничодобувним) підприємством. Враховуються також застосування сучасних способів видобутку та технологій переробки корисних копалин, заходи забезпечення раціонального використання надр і максимально можливого збереження навколишнього природного середовища. Якщо ціну визначено тільки на товарну продукцію, отриману в результаті більш високого ступеня технологічної переробки мінеральної сировини, тоді враховуються витрати на подальшу переробку товарної продукції в якості сировини та вилучення корисного компонента у процесі високотехнологічної переробки і пов'язані транспортні витрати.

На наш погляд, ця формула не достатньо об'єктивна, оскільки хоча і враховує, наприклад, динаміку норми дисконту, але явно не враховує динаміку цін на речовини, чи тарифів на послуги певними показниками, по яких обчислюються затрати. Тому потребуються відповідні додаткові дослідження і обґрунтування. На наш погляд, капітальні витрати також включаються до вартості досліджуваних об'єктів (але не віднімаються, як у формулі). Далі, виражати вартість ресурсів як суму доходів, отриманих за розрахунковий період, зовсім не логічно. Бо вартість має своє трактування. Наприклад, у Положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 3, затвердженого Наказом Міністерства фінансів України від 31 березня 1999 р. №87 та зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 21 червня 1999 р. №398/3691 «Звіт про фінансові результати», дохід трактують як збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників). Економічною теорією вартість трактується як втілена й уречевлена в продукті суспільна праця.

Отже, хоча згадана Методика базується на ринкових підходах, але вона потребує доопрацювання, в першу чергу механізму оцінки витрат, доходів, адаптації регулюючих коефіцієнтів, ставок до ринкових умов господарювання.

У Загальнодержавній програмі розвитку мінерально–сировинної бази України на період до

2030 року констатується, що вирішення проблем розвитку мінерально–сировинної бази України потребує «...диференційного підходу до оцінки запасів і перспективних ресурсів мінеральної сировини, впровадження раціональних способів розробки комплексних родовищ і вилучення супутніх компонентів, відтворення ресурсного потенціалу регіонів з інтенсивним видобутком корисних копалин;...» [8].

Якщо, наприклад, використати діючі за кордоном багатоваріантні системи диференціації платежів за користування надрами, тоді можна підвищувати або знижувати податковий тиск на доходи надрокористувачів.

Отже, викладене визначає актуальність дослідження щодо коригування сучасних методологічних підходів до вартісної оцінки ресурсів і запасів корисних копалин і її методик. У цих підходах враховуються такі значимі показники, як облікова ставка Національного банку України, гірничарента, фактор часу, теорія реальних опціонів і т. п. Однак ряд питань залишаються дискусійними, оскільки розроблення родовищ корисних копалин здійснюється у довгостроковому періоді, протягом якого змінюються фактори виробництва, технічні засоби, продуктивність праці, його фінансування тощо. Змінюються й оцінювані показники конкретних родовищ: мікроекономічні (річні обсяги видобутку, рівень інвестиційних витрат, видів робіт), макроекономічні (рівні цін, заробітної плати, інфляції тощо), що визначають фінансово–економічну цінність родовищ корисних копалин. Тому необхідне довгострокове прогнозування не тільки техніко–економічних показників експлуатації родовищ, але і згаданих та інших макроекономічних показників, а то й політичних факторів, що на них впливають.

Висновки

Виробництво надро–ресурсної продукції, як широке поняття, слід розуміти в сукупності автогенезного (стихійного) чи організованого утворення (наприклад, збагачення) надрових ресурсів, організованого їх геологічного вивчення, вилучення і доведення до користувача (покупця, промислового переробного підприємства). Фіскальна вартість продуктів цього виробництва визначається по фіскальних оцінниках і фіскальних нормативах.

У чинному Кодексі України про надра й у проекті його нової редакції не включені конкретні по–

ложення про вартісну оцінку запасів корисних копалин про частку вартості корисних копалин та їх родовищ кожного громадянина України. Положення про розробку і використання диференційованого підходу до оцінки запасів і перспективних ресурсів мінеральної сировини розкрито в розділі II Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року. Але вони не реалізовані в методиках і прикладній математиці вартісних обчислень.

Виробничі процеси по промисловому вилученню із природного середовища (надр) автогенезних ресурсів, тобто отримання надроресурсної продукції, пропонується поділити на види: створення матеріально-технологічної бази для вивчення надр, видобування (будівництво вишок, установка бурового обладнання, насосів); вилучення мінеральних ресурсів (видобування корисних копалин); використання засобів силової і освітлюваної енергетики; використання водного чи повітряного басейну як середовища (для потреб дорозвідки); вилучення ресурсів (для виробничих потреб, безповоротне промислове використання водних ресурсів); використання природних сил, тиску, полів тощо; інформаційне відображення процесів; вартісні оцінки затрат на процеси і вилучених ресурсів.

До складу оцінюваних показників надро-ресурсних продуктів необхідно включати і показники сум виплати народу як власнику природних ресурсів. Ця норма належить до норм фіскальної геології. Економіко-ресурсні розробки належать до економічної геології. Разом ці науки входять до ресурсології. Безумовно, що дані положення нашого бачення надрокористування потребують глибоких і ґрунтовних досліджень та узаконень.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Велес, 2006. – 48 с. (із змінами).
2. Данилишин Б. М., Дорогунцов С. І., Міщенко В. С. та ін. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України. – К.: РВПС України, 1999. – 716 с.
3. Федоренко В.Г., Ніколенко Ю.М., Діденко О.М. та ін. Основи економічної теорії: Підручник / За науковою ред. проф. Федоренка В. Г. – К.: Алеута, 2005. – 511 с.
4. Основи економічної геології: Навч. посіб. для студ. геол. спец. вищ. навч. закл. освіти /М.М. Коржнев, В.А. Михайлов, В.С. Міщенко та ін. – К.: Логос, 2006. – 223 с.:іл. – Бібліогр: С. 218 – 222.

5. Положення про порядок розпорядження геологічною інформацією: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 13 червня 1995 р. № 423.

6. Малюк Б.І., Бобров О.Б., Красножон М.Д. Надрокористування у країнах Європи і Америки: Довідкове видання. – К.: Географіка, 2003. – 197 с.

7. Рудько Г.І., Курило М.М., Родованов С.В. Геолого-економічна оцінка родовищ корисних копалин. – К.: АДЕФ-Україна, 2011. 384 с.

8. Методика визначення вартості запасів і ресурсів корисних копалин родовища або ділянки надр, що надаються у користування: Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1117.

9. https://uk.wikipedia.org/wiki/Паливно-енергетична_сировина.

10. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку мінерально-сировинної бази України на період до 2030 року: Закон України від 21 квітня 2011 року № 3268-VI: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3268-17>.

11. <http://vseslova.com.ua/word/Надра-70595u>.

12. <http://sum.in.ua/s/nadra>.

13. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/5180>.

14. Сучасний тлумачний словник української мови: 50 000 слів/ За заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Х.: ВД «ШКОЛА», 2006. – 832 с.

References

1. Konstytucija Ukrainy: Prynjjata na p'jatij sesiji Verkhovnoji Rady Ukrainy 28 chervnja 1996 roku. K.: Veles, 2006. – 48 s. (iz zminamy).
2. Danylyshyn B. M., Doroghuncov S. I., Mishhenko V. S. ta in. Pryrodno-resursnyj potencial stalogho rozvytku Ukrainy. – K.: RVPS Ukrainy, 1999. – 716 s.
3. Fedorenko V.Gh., Nikolenko Ju.M., Didenko O.M. ta in. Osnovy ekonomichnoji teoriji:Pidruchnyk / Za naukovoju red. prof. Fedorenka V. Gh. – K.: Aleuta, 2005. – 511 s.
4. Osnovy ekonomichnoji gheologhiji: Navch. posib. dlja stud. gheol. spec. vyssh. navch. zakl. osvity /M.M. Korzhnev, V.A. Mykhajlov, V.S. Mishhenko ta in. – K.: Loghos, 2006. – 223 s.:il. – Biblioghr: S. 218 – 222.
5. Polozhennja pro porjadok rozporjadzhennja gheologhichnoju informacijeju: Zatv. postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13 chervnja 1995 r. # 423.
6. Maljuk B.I., Bobrov O.B., Krasnozhon M.D. Nadrokorystuvannja u krajinaх Jevropy i Ameryky: Dovidkove vydannja. – K.: Gheoghrafika, 2003. – 197 s.
7. Rudjko Gh.I., Kurylo M.M., Rodovanov S.V. Gheologho-ekonomichna ocinka rodovyssh korysnykh kopalyn. – K.: ADEF-Ukrajina, 2011. 384 s.

8. Metodyka vyznachennja vartosti zapasiv i resursiv korysnykh kopalyn rodovyshha abo diljanky nadr, shho nadajutsja u korystuvannja: Zatv. postanovoju Kabinetu Ministriv Ukrajinj vid 25 serpnja 2004 r. # 1117.

9. https://uk.wikipedia.org/wiki/Palyvno-energhetychna_syrovyna.

10. Pro zatverdzhennja Zaghajnodержavnoj progromy rozvytku mineraljno-syrovynnoj bazy Ukrajinj na period do 2030 roku: Zakon Ukrajinj vid 21 kvitnja 2011 roku # 3268-VI: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3268-17>.

11. <http://vseslova.com.ua/word/Nadra-70595u>.

12. <http://sum.in.ua/s/nadra>.

13. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/5180>.

14. Suchasnyj tlumachnyj slovnyk ukrajinsjkoji movy: 50 000 sliv/Za zagh. red. d-ra filol. nauk, prof. V. V. Dubichynsjkogho. – Kh.: VD «ShKOLA», 2006. –832 s.

Дані про автора

Бодюк Адам Васильович,

к.е.н., с.н.с., доцент Київського університету управління та підприємництва

e-mail: g2030@ukr.net

Данные об авторе

Бодюк Адам Васильевич,

к.э.н., с.н.с., доцент Киевского университета управления и предпринимательства

e-mail: g2030@ukr.net

Data about the author

Adam Bodyuk,

PhD in economics, senior scientist, Associate Professor University of Kiev Management and Entrepreneurship

e-mail: g2030@ukr.net

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 336.717.1(477)

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989493>

ЛУЦКІВ О.М.

Фінансова інклюзія як драйвер економічного зростання регіонів України

Предметом дослідження є теоретико–методологічні засади фінансової інклюзії.

Метою дослідження є оцінка особливостей прояву фінансової інклюзії в регіонах України.

Методи дослідження. У роботі використані діалектичний метод наукового пізнання, метод порівняння та узагальнення даних, графічні методи.

Результати роботи. У статті розглянуто різні підходи до визначення сутності фінансової інклюзії. Проаналізовано основні компоненти фінансової інклюзії. Зокцентовано увагу на основних критерія її виміру. Розглянуто місце України за деякими показниками розвитку фінансової інклюзії серед країн ОЕСР та світу загалом. Дослідження підтверджує, що рівень фінансової інклюзії в Україні за своїми показниками хоч і відповідає середньосвітовому значенню, але значно відстає від показників високо–розвинених країн світу. Проаналізовано динаміку розвитку фінансової інфраструктури в регіонах України. Оцінено наявні проблеми у сфері фінансової інклюзії в Україні. Проаналізовано бар'єри на шляху до підвищення рівня фінансової інклюзії в Україні та окресленню перспектив і шляхи їх вирішення

Галузь застосування. Економічна діагностика, стратегічне управління.

Висновки. Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що підвищення рівня фінансової інклюзії в країні впливає на збільшення можливостей залучення іноземних інвестицій, підвищення якості життя населення, розвиток підприємництва та спрощення процесу ведення бізнесу через можливості повномасштабно користатися банківськими послугами, а отже сприяє і підвищенню економічного зростання в країні в цілому. Підвищення рівня фінансової інклюзії можливе на основі підвищення рівня фінансової обізнаності громадян, формування ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг, яка забезпечуватиме належну їх якість та доступність надання.

Ключові слова: фінансова інклюзія, ресурси, розвиток, фінансові послуги, інфраструктура, банківський рахунок.

ЛУЦКІВ Е.Н.

Финансовая инклюзия как драйвер экономического роста регионов Украины

Предметом исследования является теоретико–методологические основы финансовой инклюзии.

Целью исследования является оценка особенностей проявления финансовой инклюзии в регионах Украины.

Методы исследования. В работе использованы диалектический метод научного познания, метод сравнения и обобщения данных, графические методы.

Результаты работы. В статье рассмотрены различные подходы к определению сущности финансовой инклюзии. Проанализированы главные компоненты финансовой инклюзии. Акцентируется внимание на основных критериях ее измерения. Рассмотрено место Украины по некоторым показателям развития финансовой инклюзии среди стран ОЭСР и мира в целом. Исследование подтверждает, что уровень финансовой инклюзии в Украине по своим показателям хотя и отвечает среднемировому значению, но значительно отстает от показателей высокоразвитых стран мира. Проанализирована динамика развития финансовой инфраструктуры в регионах Украины. Оценены имеющиеся проблемы в сфере финансовой инклюзии в Украине. Проанализированы барьеры на пути к повышению уровня финансовой инклюзии в Украине и очерчены перспективы и пути их решения.

Область применения. Экономическая диагностика, стратегическое управление.

Выводы. Результаты проведенного исследования позволяют утверждать, что повышение уровня финансовой инклюзии в стране влияет на увеличение возможностей привлечения иностранных инвестиций, повышения качества жизни населения, развитие предпринимательства и упрощения процессов ведения бизнеса через возможности полномасштабно пользоваться банковскими услугами и следовательно, способствует повышению экономического роста в стране в целом. Повышение уровня финансовой инклюзии возможно на основе повышения уровня финансовой осведомленности граждан, формирования эффективной системы защиты прав потребителей финансовых услуг, которая будет обеспечивать надлежащее их качество и доступность предоставления.

Ключевые слова: финансовая инклюзия, ресурсы, развитие, финансовые услуги, инфраструктура, банковский счет.

LUTSKIV O.M.

Financial inclusion as a driver of economic growth in the regions of Ukraine

The subject of research is the theoretical and methodological principles of financial inclusion.

The purpose of the study is to assess the features of the manifestation of financial inclusion in the regions of Ukraine.

Methods of research. The dialectical method of scientific cognition, the method of comparison and generalization of data, graphic methods are used in the work.

Results of the work. The article considers different approaches to defining the essence of financial inclusion. The components of financial inclusion are analyzed on the basis. Emphasis is placed on the main criteria for its measurement. The place of Ukraine according to some indicators of development of financial inclusion among the OECD countries and the world in general is considered. The study confirms that the level of financial inclusion in Ukraine in terms of its indicators, although in line with the world average, but lags far behind the indicators of highly developed countries. The dynamics of financial infrastructure development in the regions of Ukraine is analyzed. The existing problems in the field of financial inclusion in Ukraine are assessed. Barriers to increasing the level of financial inclusion in Ukraine and outlining prospects and ways to solve them are analyzed

Application of results. Economic diagnostics, strategic management.

Conclusions. The results of the study suggest that increasing the level of financial inclusion in the country increases the opportunities for foreign investment, improves the quality of life, business development and simplifies the business process through opportunities to fully use banking services and thus contributes to economic growth in the country, in general. Increasing the level of financial inclusion is possible on the basis of raising the level of financial awareness of citizens, the formation of an effective system of protection of the rights of consumers of financial services, which will ensure their proper quality and accessibility.

Keywords: financial inclusion, resources, development, financial services, infrastructure, bank account.

Постановка проблеми. У високорозвинених країнах світу одним із драйверів соціально-економічного розвитку території вважають фінансову інклюзію. Вона забезпечує активізацію підприємницької активності; стимулює впровадження інновацій та залучення інвестицій; сприяє підвищенню комфорту, рівня добробуту, якості життя та мобілізації заощаджень населення тощо. Розвиток фінансової інклюзії забезпечується через створення сприятливих умов та можливостей доступу до фінансовими послуг, як усіх верств населення так і суб'єктів господарювання. Окрім того, вона сприяє збільшенню надходження іноземних інвестицій, активізує розвиток приватного підприємництва, малого та середнього бізнесу. На сьогодні, у високорозвинених європейських країнах рівень фінансової інклюзії, на відміну від України, є досить високим. Це сприяє збільшенню ресурсної бази фінансових установ, оптимізації структури грошової маси та позитивно впливає на їх економічний розвиток загалом. З огляду на те, на сьогодні, дослідження питань стану та пошуку шляхів активізації фінансової інклюзії в регіонах України набуває важливого значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення питань фінансової інклюзії є доволі новим напрямом наукових досліджень у світі. На сьогоднішній день закордонні і вітчизняні вчені приділяють значну увагу вивченню питань забезпечення стійкої фінансової інклюзії, доступу до фінансових послуг та пошуку механізмів розширення доступу до таких послуг для незаможних верств населення та малого бізнесу тощо. Питання фінансової інклюзії знайшли своє відображення також і в офіційних документах міжнародних фінансових установ. Серед зарубіжних науковців, які досліджують ці питання слід відзначити праці Т. Бека, Л. Брікса, А. Деміргук-Кунта, К. Елліса, Т. Ехбека, Л. Клаппера, А. Кумара, Я. Тейлора та багатьох ін. Значний внесок у дослідження цієї проблематики зробили і вітчизняні вчені, зокрема: О. Акімова, А. Базиліук, О. Жулин, М. Шкрет, Л. Нечипорук та інших. Однак, не зважаючи на значний інтерес українських вчених до дослідження цієї проблематики та пошуку шляхів її покращення, на сьогодні, рівень фінансової інклюзії в регіонах України і надалі залишається на досить низькому рівні. Це підтверджує актуальність обраної теми даного дослідження і необхідність подальшого пошуку в цій сфері.

Мета статті – дослідження особливостей прояву фінансової інклюзії в регіонах України.

Виклад основного матеріалу. Вперше поняття «фінансова інклюзія» офіційно була визначено на конференції Глобального партнерства з фінансової інклюзії (Global Partnership for Financial Inclusion, GPFІ). На ній фінансову інклюзію розглядали, як стан, коли дорослі особи працездатного віку мають ефективний доступ до кредитів, заощаджень, платежів та страхування від офіційних постачальників послуг. Водночас, зазначалось, що ефективний доступ передбачає зручне та доступне за ціною надання послуг для замовника на умовах сталості для постачальника, в результаті чого клієнти поза формальною фінансовою системою починають використовувати формальні фінансові послуги, а не існуючі неофіційні варіанти. П'ятьма інституціями нагляд за встановлення стандартів щодо її розвитку визначено: Базельський комітет з банківського нагляду (BCBS), Комітет з питань платіжних і розрахункових систем (CPSS), Міжнародну групу з питань фінансових дій (відмивання коштів) (FATF), Міжнародну асоціацію страховиків депозитів (IADI) та Міжнародну асоціацією страхового нагляду (IAIS) [1].

OECD/INFE визначає фінансову інклюзію як процес просування доступного, вчасного та повноцінного доступу до широкого спектру фінансових продуктів і послуг, поширення їхнього використання серед всіх прошарків суспільства через впровадження існуючих та інноваційних підходів включно з фінансовою обізнаністю та освітою з метою просування як фінансового добробуту, так і економічної та соціальної інклюзії [2].

В Національній стратегії фінансової інклюзивності (NSFI) визначено чотири компоненти фінансового включення [3]:

- 1) доступ – передбачає мінімальні бар'єри для відкриття рахунку, як для населення так і бізнесу, можливість використання формальних фінансових послуг;
- 2) якість – наданні послуги мають відповідати вимогам та потребам клієнтів;
- 3) використання – регулярність, частота та тривалість часу їх використання;
- 4) добробут – вплив на спосіб життя споживачів фінансових послуг.

Поняття фінансової інклюзії також розглядають через ключові її виміри. Виділяють три ос-

нові виміри фінансової інклюзії: охоплення, використання та якість фінансових послуг. При цьому ключовими факторами фінансової ексклюзії є недостатня фінансова грамотність, відсутність кредитної історії, висока ціна фінансових послуг і відсутність легкого фізичного доступу до провайдерів фінансових послуг [4].

В Україні питання включеності населення у фінансову систему вперше обговорювалось у 2018 році на першому Форумі з фінансової інклюзії Finclusion UA, організованому компанією Mastercard і Національним банком України. На цьому форумі обговорювали питання розвитку фінансової інклюзії в Україні та підвищення доступності фінансових послуг. Акцентувалось увагу на тому, що формування стійкої фінансової інклюзії можливе за рахунок: доступності фінансових послуг, фінансової грамотності населення та наявності ефективної системи захисту прав споживачів [5].

У Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року фінансова інклюзія розглядається одним серед п'яти основних напрямів його розвитку. Так, в Стратегії передбачено, що «з метою розширення фінансової інклюзії будуть упроваджені стандарти ринкової поведінки фінансових і розкриття інформації про фінансові продукти, активізовані цільові програми для підвищення фінансової грамотності населення, а також буде посилено захист прав споживачів, створено стимули для розвитку платіжної інфраструктури для безготівкових операцій, розширено і вдосконалено систему гарантування вкладів тощо» [6].

Основною стратегічною ціллю досягнення фінансової інклюзії в Україні в Стратегії визначено підвищення доступності та рівня користування фінансовими послугами. Її досягнення передбачено за рахунок [6]:

1. Стимулювання розвитку платіжної інфраструктури для здійснення безготівкових операцій, у тому числі у сільській місцевості та у віддалених територіях

2. Створення умов для розвитку віддалених каналів продажу фінансових послуг

В загальному вигляді фінансову інклюзію слід розглядати, як створення сприятливих умов для залучення населення та бізнесу до користування різноманітними фінансовими послугами, які доступні за інфраструктурою, ціною, офіційно урегульовані та відповідають їх потребам. Разом з тим, слід зазначити, що підвищення рівня фінансової інклюзії стимулює економічне зростання в країні, сприяє підвищенню життєвого рівня населення та забезпечує зменшення соціальної нерівності у суспільстві.

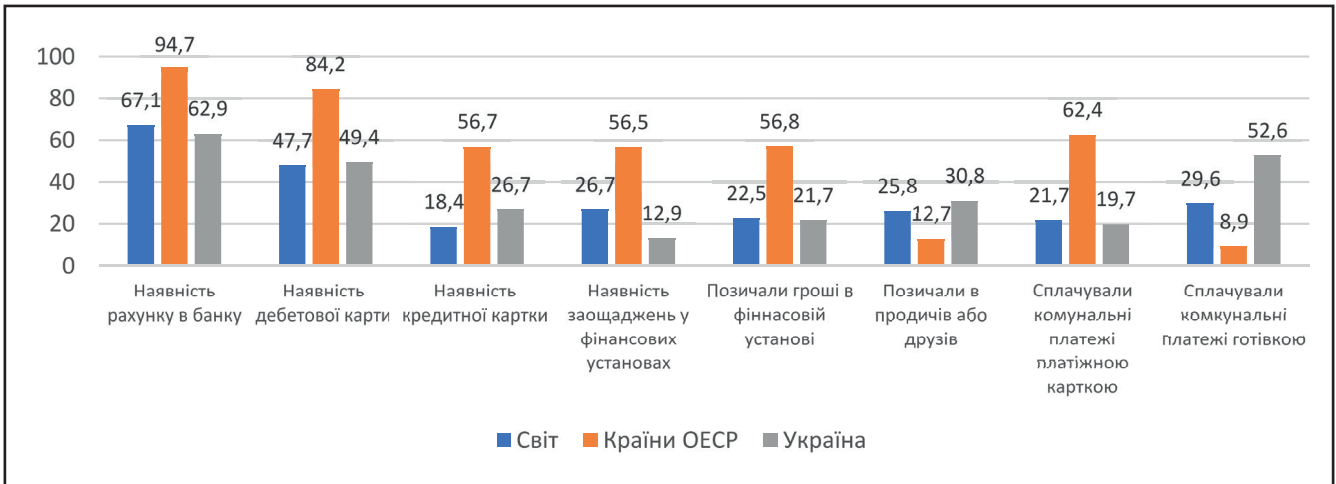
На сьогодні 100% рівня фінансової інклюзивності населення вже досягли такі країни, як Британія, Данія, Швеція, Норвегія, Нідерланди й Австралія де практично відсутня готівка, високі показники ВВП на душу населення, найвищі соціальні гарантії та найвищий індекс щастя. Фінансові послуги широко доступні для населення і в Східній Європі. Серед пострадянських країн слід відзначити Естонію – 98%. Більше 80% населення в Чехії і Білорусії має рахунок в банку. В Угорщині ця цифра дещо менша – 75% [7].

Згідно даних Global Findex 2017 року в Україні постерігається достатньо низький рівень фінансової інклюзії населення. Так, практично всі показники, які використовують для оцінки фінансової інклюзії в Україні є нижчими, ніж у розвинених країнах ОЕСР, а деякі і від середньосвітових значень (наприклад, наявність рахунку в банку хоч цей показник і зріс з 51% у 2011 році до 63% у 2017 році) (рис. 1). Слід наголосити на тому, що Україна, за показником частки дорослого населення, яке має рахунки у фінансових установах відповідає показникам таких країн, як Грузія, Казахстан, Румунія, Уганда, Уругвай [7].

Необхідною умовою розвитку фінансової інклюзії є наявність в країні розгалуженої фінансової інфраструктури. Відсутність доступу до фінансових послуг має значні негативні наслідки, як для життєдіяльності населення так і економіки в цілому. Упродовж 2014–2018 рр в регіонах України відбулося розширення платіжної інфраструктури для проведення безготівкових операцій. За цей період часу кількість платіжних терміналів зросла з 203,8 тис од. до 297,3 тис од. або на 45,9%. Найвищими темпами за цей період часу зросла їх кількість у Київській області, а саме у 2,5 рази (рис.2) [5].

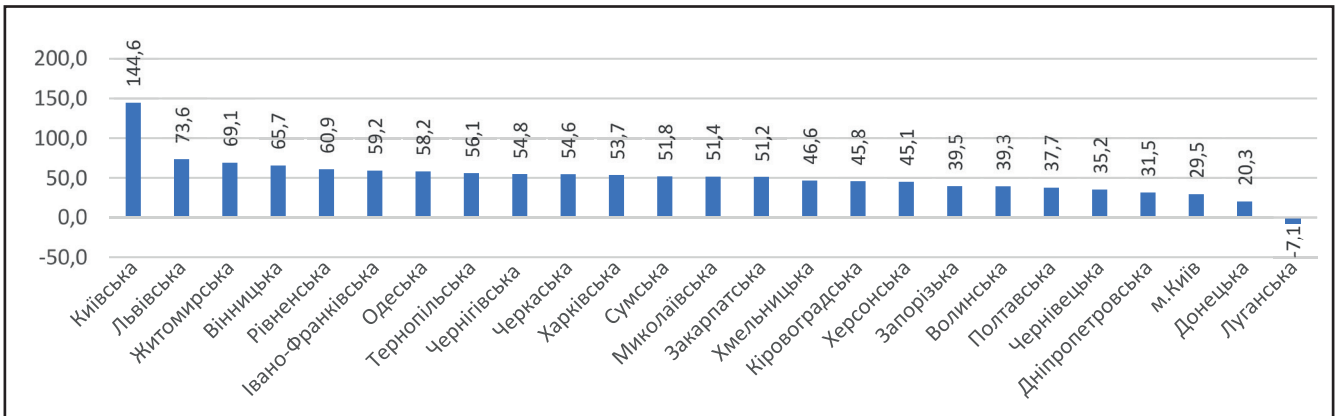
Разом з тим спостерігається нерівномірний розподіл мережі терміналів в регіонах України. Лідерські позиції займають м. Київ, Дніпропетровська, Одеська та Харківська області. Найменша кількість терміналів розташовано в трьох Західних областях України, а саме Закарпатській, Тернопільській та Чернівецькій. Про позитивні тенденції розширення мережі фінансової інклюзії свідчить те, що на 18,7% зріс показник

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Рисунки 1. Показники фінансової інклюзії у 2017 рр., у % до населення віком від 15 років

* Складено за даними: [7]

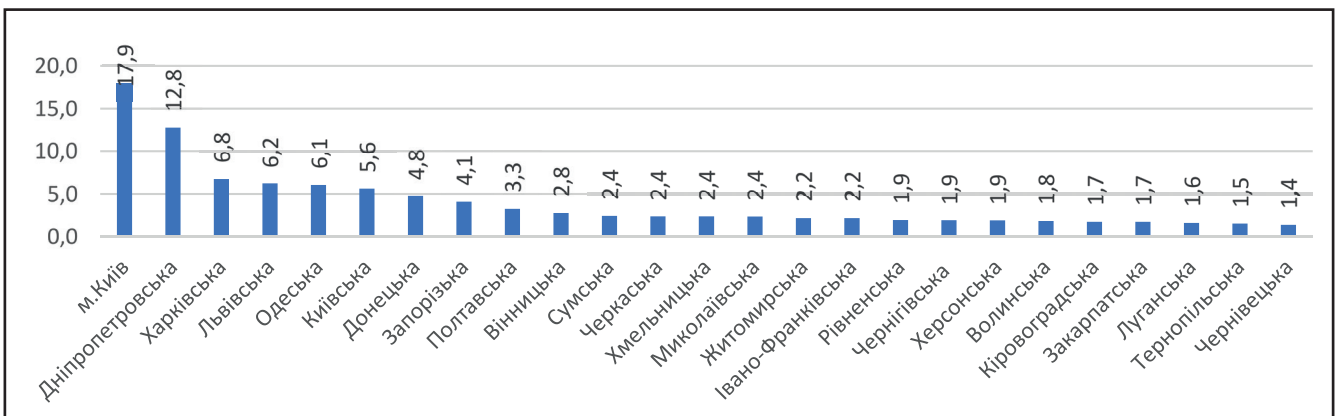

Рисунки 2. Зміна темпів зростання кількості платіжних терміналів в регіонах України у 2018/2014 рр.

* Розраховано за даними: [5]

співвідношення кількості платіжних терміналів до чисельності постійного населення України і на кінець 2018 року становив 7,1 тис. шт. на 1 млн населення [5].

Станом на 1 січня 2019 року українські банки емітували майже 59,4 млн платіжних карток. Водночас 62,2% від загальної їх кількості становили активні платіжні картки, кількість яких за рік

Рисунки 3. Структура розподілу виданих банком платіжних карток в регіонах України станом на 01.01.2019 р.

* Складено за даними: [7]

збільшилась на 6,0% і на початок 2019 року становила 36,9 млн шт. Кількість держателів платіжних карток на початок 2019 року досягла 42,3 млн осіб. Дані рис. 3 свідчать, що лівова частка виданих електронних платіжних засобів в м. Києві, за ним слідує Дніпропетровська область. До п'ятірки лідерів за цим показником входять Харківська, Львівська та Одеська області [5].

Низький рівень фінансової інклюзивності в Україні пов'язаний насамперед з наявними проблемами щодо захисту прав споживачів, нестачею досвіду та незнання засадничих принципів функціонування фінансового ринку, фінансовою неграмотністю людей, обмеженість інформації, щодо різноманітності надання фінансових послуг, низьким рівнем довіри до фінансових інститутів. Розвиток фінансової інклюзії гальмується і низьким рівнем добробуту населення та недоступністю для більшості громадян та суб'єктів господарювання банківських послуг. Окрім того, на розвиток фінансової інклюзії впливає і територіальний чинник – рівень доступності фінансових послуг в міській місцевості є вищим ніж в сільській, оскільки середній час, необхідний для доступу до точки обслуговування (банкомат, банк) є вищим в останній).

Слід зазначити, що розвиток фінансової інклюзії в Україні можливий за умов: підвищення рівня прозорості фінансової системи та доступності банківських послуг, розширення можливостей дистанційного отримання фінансових послуг, вдосконалення системи захисту прав споживачів, реалізації ініціатив щодо підвищення рівня поінформованості й обізнаності споживачів фінансових послуг, щодо розширення можливостей їх користуватися прогресивними фінансовими технологіями, розвиток та ефективність функціонування фінансової інфраструктури України тощо Так, на сьогодні для підвищення досвіду користування фінансовими послугами учасники фінансового ринку України вже впроваджуючи нові платіжні інструменти для оплати проїзду, оплати житлово-комунального господарства, створюється безлічі соціальних, благодійних проектів тощо. Окрім того фінансова інклюзія неможлива також і без безпосереднього партнерства держави та бізнесу.

Висновок

Підвищення рівня фінансової інклюзії в країні впливає на збільшення можливостей залу-

чення іноземних інвестицій, підвищення якості життя населення, розвиток підприємництва та спрощення процесу ведення бізнесу через можливості повномасштабно користатися банківськими послугами а отже сприяє і підвищенню економічного зростання в країні в цілому. Разом з тим, слід зазначити, що для підвищення рівня фінансової інклюзії можливе на основі підвищення рівня фінансової обізнаності громадян, формування ефективної системи захисту прав споживачів фінансових послуг, яка забезпечуватиме належну їх якість та доступність надання. Саме тому підвищення рівня фінансової інклюзії в Україні має бути одним із стратегічних цілей стратегії її соціально-економічного розвитку.

Список використаних джерел

1. First Annual GPF Conference and Technical Meeting on Standard-Setting Bodies and Financial Inclusion URL: <http://www.gpfi.org/featured/first-annual-gpfi-conference-and-technical-meeting-standard-settingbodies-and-financial-inclusion>
2. OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies. OECD. Paris. 2016. 100 p. URL: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf
3. Center for Financial Inclusion. URL: <http://www.centerforfinancialinclusion.org>
4. Amidzic G., Massara A., Mialou A. Assessing Countries Financial Inclusion Standing – A new Composite Index. IMF Working Paper. WP/14/36. 2014. February. 31 p. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1436.pdf>
5. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/ukiyevividbuvsyapershivyforumzfinansovoyinklyuziyifinclusionua>
6. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financovogo_sectoru_ua.pdf
7. Financial inclusion on 2018. The little data book. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29654/LDB-FinInclusion2018.pdf>

References

1. First Annual GPF Conference and Technical Meeting on Standard-Setting Bodies and Financial Inclusion. Retrieved from <http://www.gpfi.org/featured/first-annual-gpfi-conference-and-technical-meeting-standard-settingbodies-and-financial-inclusion> [in English].

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2. OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies. OECD. Paris. 2016. 100 p. Retrieved from www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf [in English].

3. Center for Financial Inclusion. Retrieved from: <http://www.centerforfinancialinclusion.org> [in English].

4. Amidzic G., Massara A., Mialou A. (2014) Assessing Countries Financial Inclusion Standing – A new Composite Index. IMF Working Paper. WP/14/36. February. 31 p. Retrieved from: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2014/wp1436.pdf> [in English].

5. Natsionalnyi bank Ukrainy [National Bank of Ukraine]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/u-kiyevi-vidbuvsya-pershiy-forum-z-finansovoyi-inklyuziyi-finclusion-ua> [in Ukrainian].

6. Stratehiia rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2025 roku [Strategy for the development of the financial sector of Ukraine until 2025] (2020). Retrieved from https://mof.gov.ua/storage/files/Strategija_financevogo_sektoru_ua.pdf. [in Ukrainian].

7. Financial inclusion on 2018. (2018). The little data book. Retrieved from [https://openknowledge.world-](https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29654/LDB-FinInclusion2018.pdf)

[bank.org/bitstream/handle/10986/29654/LDB-FinInclusion2018.pdf](https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/29654/LDB-FinInclusion2018.pdf) [in English].

Дані про автора

Луцків Олена Миколаївна,

старший науковий співробітник відділу регіональної економічної політики, ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України», к.е.н., с.н.с.
e-mail: lutolen@i.ua

Данные об авторе

Луцкив Елена Николаевна,

Старший научный сотрудник отдела региональной экономической политики, ГУ «Институт региональных исследований им. М.И. Долишнего НАН Украины», к.э.н., с.н.с.
e-mail: lutolen@i.ua

Data about the author

Olena Lutskiv,

Senior scientific researcher of Regional Economic Policy Department, SI «The Institute of Regional Research named after M.I. Dolishniy of the NAS of Ukraine», candidate of Economic Sciences, senior scientific researcher
e-mail: lutolen@i.ua

СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 331.522.4

<http://doi.org/10.5281/zenodo.3989505>

ШЕДЯКОВ В.Є.

Стимулювання праці при зростанні елементів творчості

Предметом дослідження є теоретико–методологічні засади стимулювання праці при зростанні елементів творчості у процесі виробничої діяльності.

Метою дослідження є виявлення, вивчення, конкретизація та узагальнення характерних рис стимулювання творчої праці, зокрема – розгляд функціонування механізмів публічно–приватного партнерства в комплексі ресурсних баз асоціювання інтересів у суспільстві.

Методи дослідження – діалектика абстрактного та конкретного, пошуку загального та окремого, порівняння та систематизації.

Результати роботи. Розмежування рутинної простої праці, складної та унікальної діяльності дозволів збагатити концептуальну модель стимулювання. Виокремлено комплекс та ієрархічність стимулів при зростанні елементів творчості. Запропоновано шляхи оптимізації економічних реформ при глобальному переході до суспільства знань.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та практичної діяльності на мікро– та макрорівнях.

Висновки. При масштабних трансформаціях суспільного життя і зміні світогосподарських зв'язків, суттєвому перетворенні трудових відносин виявляється недостатність старих підходів до організації та регулювання останніх, відчувається гостра потреба у створенні принципово нової управлінської парадигми. Необхідність спеціального та поглибленого дослідження теоретико–методологічних проблем, які постають при цьому, визначено актуальність теми цього дослідження. Особливе її значення впливає з потреби розвитку творчості для успішної інтеграції України.

Ключові слова: праця; інтерес, стимул, стимулювання, управління.

ШЕДЯКОВ В.Є.

Стимулирование труда при возрастании элементов творчества

Предметом исследования являются теоретико–методологические основы стимулирования труда при возрастании элементов творчества в процессе производственной деятельности.

Целью исследования выступает выявление, изучение, конкретизация и обобщение характерных черт стимулирования творческого труда, в частности, – рассмотрение функционирования

механізмів публічно–приватного партнерства в комплексі ресурсних баз асоціювання інтересів в обществі.

Методи дослідження – діалектика абстрактного і конкретного, пошуку загального і окремого, порівняння і систематизації.

Результати роботи. Розмежування рутинного простого праці, складної і унікальної діяльності дозволяє поглибити концептуальну модель стимулювання. Виділені комплекс і ієрархічність стимулів при зростанні елементів творчості. Предложено шляхи оптимізації економічних реформ при глобальному переході до обществу знань.

Область застосування результатів: в області економічних наук і в практичній діяльності на мікро– і макроуровні.

Висновки. При масштабних трансформаціях общественной жизни і зміні міжособистісних зв'язів, суттєвому перебудованні трудових відносин проявляється недостатність старих підходів до організації і регулювання останніх, відчувається гостра потреба в створенні принципово нової управлінської парадигми. Необхідність спеціального і ґрунтованого дослідження теоретико–методологічних проблем, що виникають при цьому, визначила актуальність теми даного дослідження. Особливе її значення випливає з потреби розвитку творчості для успішної інтеграції України.

Ключові слова: праця; інтерес, стимул, стимулювання, управління.

SHEDYAKOV V.E.

Stimulation of labour with increasing elements of creativity

The subject of the research is theoretical and methodological principles of stimulation of labour in the growth of elements of creativity in the process of production activity.

The purpose of the study is to identify study, concretize and summarize the characteristic features of stimulating creative work, in particular – to examine of function of Public–Private Partnership's mechanisms in the complex resource bases of association of interest in society.

Methods of research – dialectics of the abstract and concrete, search of the general and the individual, comparison and systematization.

Results of work. Separating the routine of simple work and the complex and unique activity permits to enrich the conceptual model of incentives. The complex and hierarchy of stimuli during the growth of elements of creativity are distinguished. Ways to optimize economic reforms in the global transition to a knowledge society are proposed.

Area of application of results: in the field of economic sciences and in practical activities at the micro and macro levels.

Conclusions. With large–scale transformations of social life and changes in world economic relations, a significant transformation of labour relations, the old approaches to the organization and regulation of the latter are insufficient, and there is an urgent need to create a fundamentally new management paradigm. The need for a special and in–depth study of the theoretical and methodological problems that emerge has determined the relevance of the topic of this study. Its special importance stems from the need to develop creativity for the successful integration of Ukraine.

Key words: labour, interest, stimulus, stimulation, management.

Постановка проблеми. Кардинальні зміни у суспільно–необхідних змісті та формі праці немимуче віддзеркалюються на ієрархії та дієвості окремих стимулів. Але якість управлінської діяльності виявляється й в тому, яким чином і в якій мірі будуть використані новітні тенденції. З одного боку, нова епоха створює умови для розгор–

тання свободи, різноманітності, діалогу. З іншого боку, якщо відпущені часом можливості будуть прогаяні, тим самим будуть необертаємо лімітовані можливості наступного історичного розвитку. Вихід за кордони минулого «коридору свободи» може обернутися не тільки проривом до позитивних постіндустріальних перспектив, але й

поверненням до соціального канібалізму та відлюдкуватості. Тому надзвичайно важливо бачити у наявних протилежностях початок довгої та складної трансформації України в контексті глибоких загальносвітових змін. Їх аналіз дуже ускладнений через нестачу, фрагментарність і, часто, просто відсутність належного емпіричного матеріалу, але він є надзвичайно важливим для вироблення вірних стратегічних рішень.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретико–методологічні основи статті закладені пошуками спеціалістів з питань, по–перше, трансформацій праці (А. Абизов, А. Агг, І. Баткаєва, І. Буян, О. Васильєв, Н. Гвоздева, О. Гришнова, О. Дігіліна, О. Жеманов, Е. Жуліна, Р. Іванова, В. Канаєв, Є. Капустін, М. Колосніцина, В. Коцюбинський, М. Лясніков, В. Мазур, О. Розжиганов, О. Рубан, А. Саакян, К. Сабо, Б. Сухаревські, І. Чанглі); по–друге, взаємодії в трудовій та господарській діяльності як механізми взаємоузгодження інтересів (В. Агеєв, В. Андрієнко, Г. Арефьєва, А. Арсеєнко, В. Афанасьєв, В. Бабич, С. Белозьорова, Е. Борісова, Л. Буєва, С. Буко, М. Буравої, С. Вакуленко, В. Верховін, Е. Вільховніченко, М. Воєйков, І. Гончарова, В. Гуляєв, Э. Дюркгейм, Г. Егіазарян, В. Жуков, А. Здравомыслов, В. Кабаліна, Е. Катіхін, В. Каманкін, В. Ковальов, Р. Колосова, А. Колот, Л. Конарева, Ю. Конопліна, Ф. Кошелєв, Є. Куделін, І. Кузьмінов, К. Кязімов, Н. Лапіна, Э. Лібанова, Д. Маркович, М. Михайлов, В. Міхеєв, Л. Мясникова, Г. Назарова, Ю. Одегов, С. Одяков, Ю. Палкін, Ю. Пахомов, С. Перегудов, В. Подмарков, І. Попова, І. Пусенкова, С. Пишкіна, В. Радаєв, А. Сіненко, І. Соболева, Л. Сохань, В. Тарасова, Ж. Тощенко, Н. Ушенко, Ф. Хайек, С. Хохлявін, О. Чаянов, Н. Черніна, Т. Чубарова, О. Шкаратан, Л. Эрхард, П. Эхін, В. Ядов, О. Якуба); по–третє, формування та реалізації стимулів праці в системах управління (А. Гастев, А. Крейг, К. Маркс, Е. Мейо, С. Минц, Дж. Нэш, Р. Оуэн, А. Покритан, Ф. Ричардсон, Ф. Ротлісбїргер, А. Рубан, Л. Смирчич, В. Уайт, К. Уолкер, Ф. Тейлор, Г. Форд, Л. Ханіфан и др). Величезне значення для виявлення сутності змін трудових відносин мають розробки практиків і аналітиків сфери IR – HR (industrial relations – human resources), які об'єдналися в Асоціацію дослідження промислових відносин (IRRA). Набули широку відомість дослідження, проведені на цій підставі IIRA (International Industrial Relations Association).

Постановка завдання. Отже мета статті – виявлення, вивчення, конкретизація та узагальнення характерних рис стимулювання творчої праці, зокрема – розгляд функціонування механізмів публічно–приватного партнерства в комплексі ресурсних баз поєднання інтересів у суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сфери праці пов'язаний з розширенням застосування стимулів, характерних для творчої діяльності, іманентної для виникнення суспільства знання. Відповідні зміни сприймаються як нормативні, прогресивні та справедливі [1–5]. Зростання елементів творчості обумовлено як все більш помітною передачею енергетичних, силових і рутинних функцій спочатку механізмам і машинам, потім автоматизованим і роботизованим системам, так і формуванням уявлень про творчість як вкрай важливу частину багатства суспільства. Відповідно, посилюється увага як до характеру, так і до змісту діяльності [6–9]. На вістрі сил, що відчужують, виявляється, насамперед, саме творчий потенціал, а також комплекс засобів, методів, прийомів з його активізації та розвитку. Разом з тим, зміщуються межі продуктивного співвідношення творчості і рутини, керування та виконання, стимулювання і адміністрування. Підвищення вимог як до техноозброєності робочого місця, так і до кваліфікації персоналу, часто, загострює проблему контролю і оцінки прийнятих на виробництві рішень, трансформуючи відносини від моделей фордизма «менеджер–підлеглий» до постфордизму «відносин колег». До того ж, досвідчений, грамотний, кваліфікований співробітник має цінний для виробництва творчий потенціал аж ніяк не тільки в діяльності трудовій, а й, наприклад, в організаційно–управлінській.

Зокрема, ефективним напрямком реалізації багатого творчого потенціалу протиріччя виступає стимулювання дій людей, бажаних відносин, тенденцій і процесів. Стимул і являє собою спонукальну силу трансформації сукупності сутнісних чинників в конкретності безлічі різномірних виборів (зокрема, управлінських). Орієнтації на розумні потреби інтегрують шляху формування та розвитку людських здібностей в інтересах особистості і суспільства. Як відомо, і комахи можуть плодитися і створювати житло – зовсім не це відрізняє власне людину. Водночас, без якнайшвидшого розумного обмеження потреб, а також подолання розуміння ціннісно–сміслових

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

комплексів користолюбства і споживацтва як нібито базових для людства, гармонія індивідуального та соціального не можлива. Отже, системи егоцентризму та свавілля самоліквідується, завдавши шкоди Природі і порушивши біоекологічний баланс. Причому суб'єктами пошуку гармонії все активніше стають аж ніяк не транснаціональні органи і держави, а культурно–цивілізаційні світи. Зміни відбуваються вкрай швидко, всевладдя фінансово–спекулятивного капіталу з «фальш–панелями» піару перекидається. Виростає новий геостратегічний порядок. Дієвість стимулів творчості передбачає крім культивування особистого подвижництва, посилення державних гарантій. Відповідно, тенденції переходу в глобальному масштабі до формування економіки суспільства знання не тільки владно виносять в пріоритети особистих потреб питання якісних освіти і охорони здоров'я кожного, безвідносно заможності, але і вимагають від країн, що претендують на пристойне місце в системі глобального поділу діяльності та світових коопераційних потоках, високого рівня забезпечення якості життя і творчості. Зокрема, в сфері внутрішньої організації суспільного життя особливо нагальним стало більш справедливе і розумне його переструктурування: доступність кожному нагальних першочергових благ повинно гарантуватися суспільством і державою незалежно від рівня достатку. Навпаки, недостатність зароблених трудовіником засобів для гідного життя і творчості (реалізації прав на житло, медицину, освіту і т.д.) створює соціальну базу криміналітету і корупції. Разом з тим, наповнення кошика прав людини: соціальних, економічних, політичних, екологічних, духовних тощо – не тільки кардинально сповільнилося в кінці 20 століття; в ряді країн робилися спроби цілеспрямовано перекласти тягар глобального переструктурування на плечі соціально вразливих верств: знижувався обсяг безкоштовних державних послуг, зрізали заробітні плати, скорочувалися соціальні програми, підвищувався пенсійний вік і т.д. Усе це закономірно зміцнило соціально–політичну базу протестного руху (найбільш яскравого в країнах Заходу). Тим часом, треба врахувати об'єктивну необхідність при посиленні тенденцій формування в глобальному масштабі суспільства знання та розширення кола потреб, пов'язаних з матеріальною доступністю високоякісної освіти, і зацікавленість держав у разі їх високих домагань і цільових орієнтацій в

пріоритетному зростанні якості людського потенціалу і створення умов розгортання і реалізації обдарованості кожного в просоціальної творчості.

Посилення соціального аспекту праці – і етап у звільненні праці, і елемент творчого освоєння дійсності, підвищення рівня індивідуалізації і соціалізації, якості трудового життя. Здійснення багаторівневого взаємного кооперування – фактор перетворення соціальності в засіб розвитку, що дозволяє, в тому числі і підйом гармонійної персональної обдарованості, а також соціальної та індивідуальної творчої активності. Саме надіндивідуальні, надогоїстичні та інші трансцендентні чинники, об'єднані і структуровані Надпроектном, мотивуючи до дій, часто виявляються вирішальними на макро– і мікрорівні. Освоєння кожного нового рівня в вивільненні енергії індивідуальної та соціальної творчої активності призводило до історичних звершень. Нинішні форми їх структурування часто розглядаються крізь призму соціального партнерства та виробничого народовладдя / демократії (на мікрорівні) і якості взаємодії цілісних і самоцінних поліструктур культурно–цивілізаційних світів (на макрорівні).

Разом з тим, саме якість і спрямованість взаємозалежності, а також її механізми і суб'єктність виявляються в епіцентрі міжнародних протистоянь перехідного часу. Відповідно, трудові відносини все помітніше набувають характерні риси не просто вагомому напрямку соціалізації / акультурації, а й механізму самовираження, самовтілення, реалізації уявлень про справедливість в індивідуальній та суспільного життя, суспільних і приватних цілях / інтересах [10–11]. Процес трудової діяльності інтегрує об'єктивний і суб'єктивний аспекти, впливає на якість соціального самопочуття. При цьому серед маси показників процесів праці до критеріальних багато в чому відносяться саме пов'язані з культурою діяльності, що відбивається на ставленні до праці, зокрема – на дисциплінованості працівника і дисципліни праці. Характер дисципліни пов'язаний не лише з технологічними ланцюжками і рівнем промислово–виробничого укладу, він безпосередньо пов'язаний і з виробничими відносинами, і з історичними традиціями, втілюючи крізь призму ціннісно–сміслових комплексів як сприйняття виду діяльності, так і цілепокладання. Те, що знаходиться в ядрі матеріальних і духовних виробництва і обміну відтворення ідеального, фіксує конкретні–історичне розмаїття соціально–економічні

процесів, що проходять, перш за все, на рівнях матеріально–технічного (змін споживчих вартостей), соціально–матеріального (вартостей) і соціально–ідеального (форм вартості). Стан же і динаміка культурно–цивілізаційного світу продукує конкретні форми взаємозв'язку людей, співвідношення суспільної психології і суспільної ідеології в духовному житті, теоретичного і повсякденного рівнів суспільного освоєння і усвідомлення дійсності. Конкретно–історичний спосіб взаємодії охоплює відносини діапазону від партнерства до конкуренції (економічними і неекономічними шляхами). Створення ціни товару–грошей–капіталу все помітніше відривається від виробничого процесу, орієнтуючись на фіктивний капітал і використовуючи інструментарій маркетингу. Навколо цінностей складаються ціннісні ситуації, що переростають в ціннісно–смыслові комплекси, що відображаються ціннісними корелятами. Саме ставлення до праці, її цілей, процесу, умов, предметів і результатів – складається у взаємодії факторів індивідуалізації та соціалізації, відображаючи характер інтеграції інтересів в пріоритетному прояві діяльністю свого потенціалу в забезпеченні життя, самовираження і місця в суспільстві.

Тобто участь в нових трудових відносинах не тільки трансформує вимоги до володіння знаннями, навичками, вміннями (в т.ч. – постійного оновлення їх, зокрема, шляхом самонавчання), але і змінює суспільну та індивідуальну сприйняття і оцінку і задатків, і того, що відбувається (наприклад, вирощуючи почуття самоповаги, професійної гордості, власної гідності, що впливають із них мотиви, інтереси і цілі). Зокрема, принципи ефективного державно–приватного партнерства (Public–Private Partnership, PPP) та соціальної відповідальності бізнесу забезпечують асоціювання потенціалів суспільства, держави та бізнесу на продуктивній основі, допомагають вирішувати соціальні, екологічні, економічні, управлінські питання кардинального рівня. Соціальна відповідальність, зокрема, включає дії бізнесу у сфері добродійності, збереження моральності, підтримки екологічної безпеки, забезпечення якості продукції, соціального захисту працівників, створення робочих місць і підтримки гідного рівня заробітної плати, взаємодії з місцевою спільнотою і владою тощо. сьогодні різноманітні моделі реалізації публічно–приватного співробітництва, насамперед, за рахунок механізмів

державно–приватного партнерства, покликани вирішити актуальні проблеми фундаментального протиріччя [10–19].

Побудова моделі формування стимулів творчості дозволяє виділити в ній елементи безпосередні (виробництво – потреби – інтереси – стимули – зацікавленість – ставлення до праці – творча активність) і непрямі (опосередкування стимулів впливом здібностей, цілей і цінностей, посилення ролі мотивів). Вичерпання безпосередніх важелів ставить завдання більш активного використання непрямих. Від комплексу утворення стимулів слід відрізнити систему реалізації стимулів в господарській практиці (власне стимулювання), яка охоплює підсистеми розподільну і відтворювальну, а також стимулювання більш повного розвитку здібностей кожного і підвищення зацікавленості у зростанні кінцевого ефекту. Цілісне стимулювання і поділ у широкому значенні повинні охопити поділ грошових сум, саму працю, її умови, зокрема, зростання самостійності, участь в організації, індивідуалізацію заохочення і покарання в залежності від реалізації ієрархії потреб, інтересів, цілей. Спроби реалізації модерних проектів змін у сфері праці з орієнтацією на модель «людини економічної» і зведення інструментарія управління головним чином до неадаптованих західних шаблонів та економічної організації трудових відносин можуть нести загрозу посилення тенденцій дезінтеграції суспільства і ворожнечи соціальних груп. Використання у практиці управління потенціалу соціокультурної організації трудових відносин відповідно до постмодерних тенденцій дозволяє застосовувати наявні резерви розвитку вільної самодіяльної творчості у трудовій поведінці людини. Підвищення ефективності соціального управління через спрямоване стимулювання творчості потребує: 1) розвитку гнучких режимів діяльності; 2) відбору «місць розвитку»; 3) забезпечення законодавчого поля трудових відносин; 4) заходів щодо розширення демократії та самодіяльності; 5) врахування регіональних традицій. Здійснення «м'якого» регулювання орієнтує на такі пріоритети державної політики, як: 1) селективний розвиток технології прориву – джерела підйому експортного потенціалу і забезпечення економічної незалежності; 2) масове тиражування базових технологій – основи росту якості, екологічної безпеки і товарної маси; 3) ліквідація застарілих

СОЦІАЛЬНО–ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

виробництв; 4) прийняття рішень щодо підтримки досягнутого рівня одержання енергії одночасно з переходом до режиму оподаткування, який стимулює скорочення витрат і цін; 5) інвестування в людину – охорону здоров'я, культуру, науку, освіту. Покращення життя нижчих прошарків населення і скорочення бюрократичної скостенілості виробництва необхідні для формування господарського середовища і загальної демократизації суспільства як вирішальних факторів змін всіх трудових відносин, а не тільки праці.

Стимуляційна ситуація проявляє комплекс взаємодії сутнісних сил людини в спрямованості і інтенсивності її активності. Так, сорезонування стану і динаміки виробництва з ієрархіями здібностей, потреб, інтересів проходить крізь призму сприйняття (відповідно цілям, нормам, традиціям, ціннісним орієнтаціям і установкам і т.д.) і формує ефективність тих чи інших стимулів і мотивів в породженні і закріпленні зацікавленості, визначенні її спрямованості, продуктивності і інтенсивності. Таким чином, стимуляційна ситуація як «згорнута» схема відтворення стимулів має багату внутрішньою структурою з численними внутрішніми (в т.ч. зворотними) зв'язками, значимо впливають на результат. Причому взаємовплив різних комунікацій мінливий, що дозволяє до певної міри здійснити організаційно–управлінські заходи з підстрахування відсутніх або інвалідних груп. Тенденції здійснення стратегічних метаморфоз незалежно від усвідомлення і вміння відображення їх особливостей народами та їхніми лідерами вимагають зміни якості взаємодії: як на внутрішньому, так і на зовнішньому контурах структурування. Перехід від директивного адміністрування до стимулювання бажаних трансформацій в індивідуальній та соціальної площині акцентує управлінські композиції на базі інноваційно–синергетичних рішень. Проблеми ж, що стосуються, перш за все, застосування механізмів державно–приватного партнерства для налагодження публічно–приватного співробітництва і забезпечення соціальної відповідальності бізнесу, зачіпають соціальні, екологічні, економічні, управлінські питання – і мають виражений галузевий розріз і регіональний аспект. Організація державно–приватного партнерства забезпечує довгострокове формування продуктивного середовища розвитку країни і відкриває можливості спільної зацікавленої уча-

сті в створенні і реалізації суспільно–значущих проектів, поєднання для цього матеріальних і нематеріальних ресурсних баз і поділу ризиків між суспільством (державним сектором і неурядовими організаціями) та приватним сектором.

Розвиток надіндивідуальних, надегоїстичних стимулів разом з трансформацією розуміння місії людини та, відповідно, формуванням органічних, природоподібних, дружелюбних форм організації суспільного життя – необхідність як виживання, так і прогресу. Під ілюзією же верховенства споживчих інтересів кожного легко помітна жорстка і гранично відчужена воля «техноструктури», яка намагається нав'язати індивідам їх споживчий (скорочений до біології) стереотип [20–23]. А розпад особистості до рівня індивіда, домінування біологічного над соціальним, торжество звірячих інстинктів – це, власне, і є деградація людини і культурно–цивілізаційного світу. Відповідно, прогрес – в сходженні від «людини економічного» до «людини творчій». Регрес – в деградації до біологічних інстинктів і стану «економічної тварини», «людини вмілої», з індивідуальною редукцією до звірячих інстинктів і громадської атомізації – стимулюється середовищем «сутінкового свідомості», яка орієнтує на споживацтво (у т.ч. й духовне) і накопичення, що відкидає сутнісні сили людини на користь фетишизації речей і капіталу. Обстановка втрати чітких світоглядних орієнтирів, наростання потоків ірраціоналізму і квазідуховного життя (від поширення лженаук до підриву традиційної віри) здатна похитнути ціннісну опору культурно–цивілізаційного світу, ставши важливим напрямком його зісковзування зі стану суб'єкта геостратегії до якості об'єкта зовнішнього маніпулювання.

Однак людство вже вичерпує потенціал колишнього типу розвитку, який базувався на прагненні до безмежного господарському екстенсивному зростанню, котрий вимагав підвищення нерівномірності соціальних можливостей, експансії на нові ринки і, отже, сталості споживчого чаду і військових авантур. Упершись в непереборну перешкоду загрози всьому живому від застарілих стратегій, людство і змушене, і має все необхідне, щоб переходити до акценту на інтелектоємні природно–екологічні технології з пріоритетом поваги до навколишнього середовища і гуманізації суспільства. Разом з тим, прогрес може нести в собі деякі риси регресу – і навпаки. Відповідно, умови постмодернізації неминуче

вимагають подальшого вдосконалення механізмів соціальної взаємодії. Комплексне здійснення організаційно–управлінського підкріплення творчості передбачає, в першу чергу, доформування середовища творчості (зокрема, інтелектуальної), точок її концентрації (наприклад, в кластерній формі науково–освітньо–виробничих об'єднань), картини спеціальностей, систем постійного навчання (включаючи перенавчання та самоосвіта) творчої активності, перш за все, – у праці і управлінні. Нові горизонти розвитку відкриваються тим державам, в яких суспільний устрій максимально сприяє реалізації творчого (перш за все, інтелектуального) потенціалу кожного, а Надпроект може консолідувати, структурувати і мобілізувати на рішення творчих завдань. Творчість за своїми змістом і характером виступає процесом розгортання сутнісних сил (насамперед, здібностей, інтересів, цінностей) в активності. Зміна змісту трудової діяльності, її переважно організаційно–технологічної складової, фіксується її змістовністю. Разом з тим, різноманіття матеріально–речових, соціально–ідеальних і матеріально–соціальних форм зводиться в певну цілісність суспільним устроєм життєдіяльності, соціально–технологічними укладами і порядками суспільних відносин. При цьому держава зобов'язана забезпечити максимально високі соціальні стандарти життя і умови творчості (зокрема – за рахунок організації вирішення укупі з територіальними громадами маси рутинно–матеріальних, побутових питань), запобігання розтрачання здібностей в безглуздох гонках споживацтва / користолюбства. Разом з тим, зростання дбайливого ставлення до різномудства як неодмінної атрибуту творчого пошуку стає важливим наслідком розширення кошика прав і свобод особистості, сприймаючись як справедливе. При цьому, з одного боку, участь в суспільно корисній діяльності саме по собі повинно приносити не тільки задоволеність і почуття власної гідності, а й всебічне благополуччя з соціальним визнанням. З іншого боку, тільки відмінності в обдарованості і творчого втілення її можуть бути визнані справедливим підставою нерівності. Відповідно, домінуюча представленість працівників, суб'єктів творчості в органах не тільки виробничого самоврядування, а й усіх гілок влади – необхідність якісного та своєчасного прийняття необхідних рішень і їх впровадження в життя. Причому

соціокультурні підстави локалізуються в формах, які орієнтують не на «бесіду егоцентристів один з одним», а на справжній продуктивний діалог з пошуком взаємоприйнятних рішень складних питань, що виникають. Місце виробничої сфери тут унікально. З одного боку, визначальним елементом виробництва і соціального життя довгий час вважався саме праця: вона надавала ресурси економічного зростання, обумовлювала якість життя, формувала цінності і відводила конкретні ніші професійним і соціальним групам. З іншого, – підвищення ролі гри і навчання на особистих і громадських осях самореалізації підсилює нині потенціал взаємодифузії, а постглобальне структурування світоустрою вимагає якості соціально–інформаційних мембран.

Висновки

Формування уявлення про творчість як ядро найбільш суспільно цінного змісту трудового процесу багато в чому зумовлює посилення звучання праці і для суспільного клімату, і для втілення суто індивідуального комплексу обдарованості кожного. Звідси – і суспільна необхідність вивільнення часу людини для просоціальної творчості у праці, і формування культури діяльності та «вільного часу». Звідси також – цивілізаційна потреба в постійному мотивуванні і навчанні діяльності при акценті на вихованні характеристик «людини розумної», а не «людини вмілої», в економічній поведінці – не «людини економічної», а «людини творчої», не «споживача» або «пройдисвіта», а «творця», з формуванням і комплексного стимулюючого бажанні зміни суспільного середовища, і кластерів розвитку.

Трансформації праці: стану її змісту, форм і характеру, поряд з розвитком громадських можливостей задоволення потреб – перетворюють ставлення до діяльності в найважливіший напрям ненасильницької інтеграції. Разом з тим, використання трудової активності як чинника консолідації вимагає серйозного перегляду системи застосовуються стимулів, зокрема, на основі перенесення акцентів від розгляду праці як фактора задоволення первинних матеріальних потреб (що все більше стає долею спочатку машин, потім автоматизованих виробничих комплексів, а пізніше і біоробототехніки) до її ролі в вивільненні соціальної енергії, перш за все, – розвитку здібностей і розгортання творчості. Тим самим кар-

динально ускладнюється характер і управління, де на перший план виходять методи стимулювання. Водночас, уявлення про суспільство і державу загального процвітання (благополуччя) сьогодні зв'язуються з ціннісно–смысловими комплексами зовсім не бездіяльності і споживацтва, а творення і творчого пошуку. Домінантна при перетвореннях методологія системоутворюючих відносин і моделей ключових рішень отримує своє розгортання і в параметрах економічного зростання переформування суспільства. Тому залучення спускових гачків механізмів запуску позитивних змін у всьому культурно–цивілізаційному світі вимагає пріоритетної уваги до управління знаннями за допомогою державної і регіональної підтримки освітньо–науково–виробничих комплексів.

Вивчення інституціональних і ціннісних засад організації різних типів господарських спільностей, альтернативних підходів до оцінки систем стимулювання дозволяє долати жорсткий виробничий детермінізм, відмовлятися від аналізу та оцінки господарських ситуацій і процесів виключно з позицій безвідкладної користі, переходити до дослідження трудової поведінки та трудових відносин з урахуванням багатих історико–культурних, морально–психологічних, релігійно–етичних традицій, плюральних моделей персонального та групового вибору. Неправомірно при цьому зводити логіку змін у трудових відносинах виключно до детермінації культури технологічними інноваціями. Важливого значення набуває вплив саме культурного середовища на появу і сприйняття нововведень техніки та економіки. Гуманізовані технології стимулювання тому не є соціально нейтральними, вже на стадії проектування в них закладається свідомо орієнтація на розвиток і збагачення культури. В тому числі шляхом врахування саме цих умов соціальне управління (ядром якого є стимулювання) здатне інтегрувати різноякісні трудові відносини соціуму, де переважають укладі традиційні, модерні та постмодерні. При врахуванні лише найбільш очевидних зв'язків та механізмів (наприклад, монетарних) випускається з уваги широкий спектр реакцій суспільства як соціально–політичної та соціокультурної цілісності, що здатне підсилювати протестні настрої у суспільстві.

Подальший розгляд теми передбачає, на нашу думку, конкретизацію уявлень щодо діапазону ресурсів та методів впливу на стимуляційну ситуацію.

Список використаних джерел

1. Доклад Генерального директора МОТ. Международная конференция труда, 100 сессия. Новая эра справедливости. 2011. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_155846.pdf.
2. Роулз Д. Теория справедливости. Новосибирск: Изд–во Новосиб. гос. ун–та, 1995. 514 с.
3. Шедяков В.Е. Социальная справедливость как фактор стратегической конкуренции. Рухес. 2016. № 1. С. 75–84.
4. Шедяков В.Е. Социально–экономические средства воплощения справедливости в постсовременном хозяйствовании. Бизнес–навигатор. 2018. Вып. 3–1 (46). С. 16–19.
5. Шедяков В.Е. Воплощение идей социального государства: утопия или необходимость, позади или впереди? Первый независимый научный вестник. 2015. № 1. Ч. 2. С. 44–48.
6. Ghai D.P., Khan A.R., Lee E.L.H. Alftan T. The basic–needs approach to development. Some issues regarding concepts and methodology. Geneva: ILO, 1980. 124 p.
7. Шедяков В.Е. Творчество как решающий ресурс развития. Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis / ed. board: I. Pyrzyk, A. Rejmak, O. Bida, M. Palinchak. Riga: Baltija Publishing, 2019. P. 305–318.
8. Shedyakov V. Creation and realization of organizational–management strategy during paradigm transformation. Organizational–economic mechanism of management innovative development of economic entities / ed. by M. Bezpartochnyi. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 3. P. 345–364.
9. Шедяков В.Е. Трудовые отношения в экономике познающего общества. Digital and Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Kielce, January 25th, 2019. P. 79–81.
10. Жулина Е.Г. Формирование и развитие качества трудовой жизни: теория, методология исследования, социально–экономическое управление: дис. ... докт. экон. наук. Саратов, 2011. 440 с.
11. Шедяков В.Е. Социальность и социализация: роль культуры трудовых отношений в материально–экономическом преуспевании цивилизации. АНТРО. Анналы научной теории развития общества. 2013. № 1. С. 79–103.
12. Шедяков В.Е. Социальный аспект организации трудовых отношений. Бизнес Информ. 1995. № 35–36. С. 42–43. № 37–38. С. 41–43.

13. Шедяков В.Е., Білінов О.А., Морозов П.Д. Удосконалення трудових відносин як основа стійкості та розвитку громадянського суспільства / заг. ред. П.Д. Морозова. К.: Задруга, 2014. 320 с.

14. Шедяков В.Е. Трудовые отношения в «новой экономике». *Habitus*. 2019. № 9. С. 47–53.

15. Axelrod R. *Conflict of interest: a theory of divergent goals with applications to politics*. Chicago: Markham, 1970. 216 p.

16. Хлебников К.В. Государственно–частное партнёрство: экон. содержание и институциональные границы. *Экон. науки*. 2011. № 6. С. 129–133; № 7. С. 131–135.

17. Шедяков В.Е. Государственно–частное партнёрство в обеспечении единства общественных, коллективных и личных интересов. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. № 7. С. 150–155.

18. Шедяков В.Е. Механізми державно–приватного партнерства в реалізації стратегічної культури підготовки та проведення змін. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2019. № 4 (215). С. 96–105.

19. Shedyakov V. Social partnership in the system of organization of the social environment of effective competitiveness management. *Conceptual aspects management of competitiveness the economic entities*: / ed. by M. Bezpartochnyi, I. Britchenko; Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, 2019. Vol. 2. P. 222–239.

20. Шедяков В.Е. Стимулювання в системі управління працею на тлі формування в глобальному масштабі економіки знань. *Економіка XXI сторіччя: проблеми та шляхи їх вирішення* / заг. ред. Г.О. Дорошенко, М.С. Пашкевич; М–во освіти і науки України; Харк. ін–т фінансів; Нац. гірн. ун–т. Д.: НГУ, 2014. С. 379–388.

21. Шедяков В.Е. Соціокультурні підвалини стимулювання в інноваційній економіці. *Innovations in the development of socio–economic systems: microeconomic, macroeconomic and mesoeconomic levels* / ed. by J. Zukovskis, K. Shaposhnykov. Kaunas: Baltija Publishing, 2016. Vol. 2. P. 83–97.

22. Шедяков В.Е. Активизация социально–экономических ресурсов обеспечения общественного согласия в решении стратегических созидательных задач. *Институціалізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно–інноваційної безпеки України* / заг. ред. О.Л. Гальцової. Запоріжжя: Гельветика, 2019. С. 242–261.

23. Шедяков В.Е. Рефлексивні організація та управління працею як риси постсучасної модернізації. *The Visegrad Four – Ukrainian dimension. Integration – step by step* / ed. by T. Derkach. Riga: Baltija Publishing, 2017. P. 78–91.

References

1. Doklad General'nogo direktora MOT. Mezhdunarodnaya konferentsiya truda, 100 sessiya. *Novaya era spravedlivosti* [Report of the Director–General of ILO. International Labor Conference, 100th Session. A new era of justice]. [in Russian]. URL: http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_norm/---relconf/documents/meetingdocument/wcms_155846.pdf.

2. Roulz, D. (1995). *Teoriya spravedlivosti*. [justice theory]. Novosibirsk: Izd–vo Novosib. gos. un–ta, 514 s [in Russian].

3. Shedyakov, V.E. (2016). *Sotsial'naya spravedlivost' kak faktor strategicheskoy konkurentsii* [Social justice as a factor in strategic competition]. *Pyxes*, no 1, ss. 75–84 [in Russian].

4. Shedyakov, V.E. (2018). *Sotsial'no–ekonomicheskie sredstva voploshcheniya spravedlivosti v postsovremennom khozyaystvovanii*. [Socio–economic means of embodiment of justice in post–modern economy]. *Bi–znes–navigator*, vyp. 3–1 (46), ss. 16–19 [in Russian].

5. Shedyakov, V.E. (2015). *Voploshchenie idey sotsial'nogo gosudarstva: utopiya ili neobkhodimost', pozadi ili vpered?* [The embodiment of the ideas of a social state: utopia or necessity, behind or in front?] *Pervyy nezavisimyy nauchnyy vestnik*, no 1, ch. 2, ss. 44–48. [in Russian].

6. Ghai, D.P., Khan, A.R., Lee, E.L.H. Alftan, T. (1980). *The basic–needs approach to development. Some issues regarding concepts and methodology*. Geneva: ILO, 124 p.

7. Shedyakov, V.E. (2019). *Tvorchestvo kak reshayushchiy resurs razvitiya*. [Creativity as a decisive resource for development] *Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis* / ed. board: Pyrzyk, I., Rejmak, A., Bida, O., Palinchak, M. Riga: Baltija Publishing, pp. 305–318 [in Russian].

8. Shedyakov, V. (2019). *Creation and realization of organizational–management strategy during paradigm transformation. Organizational–economic mechanism of management innovative development of economic entities* / ed. by Bezpartochnyi, M. Przeworsk: WSSG, vol. 3, pp. 345–364.

9. Shedyakov, V.E. (2019). *Trudovye otnosheniya v ekonomike poznayushchego obshchestva*. [Labour relations in the economy of a knowing society]. *Digital and Innovative Economy: Processes, Strategies, Technologies: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Kielce, January 25th*, pp. 79–81 [in Russian].

10. Zhulina, E.G. (2011). *Formirovaniye i razvitiye kachestva trudovoy zhizni: teoriya, metodologiya issledovaniya, sotsial'no–ekonomicheskoe upravleniye* [The formation and

development of the quality of working life: theory, research methodology, socio-economic management]: dis. ... dokt. ekon. nauk. Saratov, 440 s [in Russian].

11. Shedyakov, V.E. (2013). Sotsial'nost' i sotsializatsiya: rol' kul'tury trudovykh otnosheniy v material'no-ekonomicheskom preuspeyanii tsivilizatsii [Sociality and socialization: the role of the culture of labor relations in the material and economic success of civilization]. AN-TRO. Annaly nauchnoy teorii razvitiya obshchestva, no 1, ss. 79–103 [in Russian].

12. Shedyakov, V.E. (1995). Sotsial'nyy aspekt organizatsii trudovykh otnosheniy [The social aspect of the organization of labour relations]. Biznes Inform, no 35–36, ss. 42–43; no 37–38, ss. 41–43 [in Russian].

13. Shedyakov, V.E., Blinov, O.A., Morozov, P.D. (2014). Udoskonalennya trudovykh vidnosyn yak osnova stiikesti ta rozvytku gromadyanskogo suspil'stva [Labour relations' perfection as base of stability and development of civil society]. K.: Zadruga, 320 s [in Ukrainian].

14. Shedyakov, V.E. (2019). Trudovye otnosheniya v «novoy ekonomike». [Labour relations in «new economy»]. Habitus, no 9, ss. 47–53 [in Russian].

15. Axelrod, R. (1970). Conflict of interest: a theory of divergent goals with applications to politics. Chicago: Markham, 216 p.

16. Hlebnikov, K.V. (2011). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo: ekonomicheskoe sodержanie i institutsional'nye granicy [Public-Private Partnership: economic contents and institutional boundaries]. Ekon. Nauki, no 6, ss. 129–133; no 7, ss. 131–135 [in Russian].

17. Shedyakov, V.E. (2015). Gosudarstvenno-chastnoe partnerstvo v obespechenii edinstva obshchestvennykh, kollektivnykh i lichnykh interesov. [Public-Private Partnership in maintenance of unity of society's, groups' and individual interests] Aktualni problemy filosofiji ta sociologiji, no 7, ss. 150–155 [in Russian].

18. Shedyakov, V.E. (2019). Mekhanizmy derzhavno-privatnoho partnerstva v realizacii strategichnoji kul'tury pidgotovky ta provedennja zmin [Mechanisms of state-private partnership in the realization of strategic culture and of changes' preparing and conduction]. Formuvannja rynkovykh vidnosyn v Ukrajinі, no 4 (215), ss. 96–105 [in Russian].

19. Shedyakov, V. (2019). Social partnership in the system of organization of the social environment of effective competitiveness management. Conceptual aspects management of competitiveness the economic entities: / ed. by Bezpartochnyi, M., Britchenko, I.; Higher School of Social and Economic. Przeworsk: WSSG, vol. 2, pp. 222–239.

20. Shedyakov, V.E. (2014). Stymuljuvannja v systemi upravlinnja praceju na tli formuvannja v globalnomu masshtabi ekonomiky znanj [Stimulation in the system of labour management against the background of the formation of a global knowledge economy]. Ekonomika XXI storicchnja: problemy ta shljaky jikh vyrishennja / zagh. red. Doroshenko, Gh.O., Pashkevych; M.S.; M–vo osvity i nauky Ukrajinj; Khark. in–t finansiv; Nac. ghirn. un–t. D.: NGhU, ss. 379–388 [in Ukrainian].

21. Shedyakov, V.E. (2016). Sociokulturni pidvalyny stymuljuvannja v innovacijnoji ekonomici. [Socio-cultural bases of stimulation in innovative economy]. Innovations in the development of socio-economic systems: micro-economic, macroeconomic and mesoeconomic levels / ed. by J. Zukovskis, K. Shaposhnykov. Kaunas: Baltija Publishing, vol. 2, pp. 83–97 [in Ukrainian].

22. Shedyakov, V.E. (2019). Aktivizatsiya sotsial'no-ekonomicheskikh resursov obespecheniya obshchestvennogo soglasiya v reshenii strategicheskikh sozidatel'nykh zadach. [Activization of socio-economic resources of ensuring of social harmony in solving of strategic creative tasks]. Instytucijalizacija jak faktor zabezpechennja rozvytku systemy investycijno-innovacijnoji bezpeky Ukrajinj / zagh. red. Ghaljcovoji, O.L. Zaporizhzhja: Ghelivetyka, ss. 242–261 [in Russian].

23. Shedyakov, V.E. (2017). Refleksyvni orghanizacija ta upravlinnja praceju jak rysy postsuchasnoji modernizacii. [Reflective organization and management of labour as traits of post-modern modernization] The Visegrad Four – Ukrainian dimension. Integration – step by step / ed. by Derkach, T. Riga: Baltija Publishing, pp. 78–91 [in Ukrainian].

Дані про автора

Шедяков Володимир Євгенович,

доктор соціологічних наук, кандидат економічних наук, незалежний експерт

e-mail: shedyakov1@gmail.com

Данные об авторе

Шедяков Владимир Евгеньевич,

доктор социологических наук, кандидат экономических наук, независимый исследователь

e-mail: shedyakov1@gmail.com

Data about the author

Shedyakov Vladimir Evgenievich,

doctor of sociological sciences, candidate of economic sciences, free-lance

e-mail: shedyakov1@gmail.com

Маркетингові інструменти управління розвитком підприємств ресторанного господарства курорту «Буковель»

Предметом дослідження є теоретико–методологічні засади маркетингової діяльності в контексті сучасного розвитку підприємств ресторанного господарства.

Метою дослідження є концептуальні аспекти діяльності ресторанного господарства курорту «Буковель», а також визначення основних маркетингових інструментів впливу на споживачів для забезпечення конкурентних позицій.

Методи дослідження. У дослідженні використано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі логічного узагальнення, системний, метод порівнянь, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті досліджено сучасні тенденції і перспективи розвитку ресторанного господарства як важливої складової курорту «Буковель». Акцентовано увагу на тому, що зміни умов функціонування сфери ресторанного бізнесу зумовлюють необхідність адаптації традиційних інструментів маркетингу, що забезпечить підприємствам збільшення потенційного контингенту споживачів та розвиток у перспективі.

Галузь застосування результатів. В галузі економічних наук та в практичній діяльності підприємств ресторанного господарства.

Висновки. Дослідження сучасних концепцій розвитку підприємств ресторанного господарства є важливим елементом наукових пошуків у сфері курортного сервісу. Підприємства ресторанного господарства в сучасних умовах високої конкуренції, використовують інноваційні підходи як в організації обслуговування гостей, технологіях приготування страв, так і в маркетингу. Ресторатори вимушені застосовувати нові маркетингові інструменти впливу на споживачів з метою забезпечення стійкості та більш гнучкого реагування на можливі ризики.

Ключові слова: ресторанне господарство, підприємство ресторанного господарства, заклад ресторанного господарства, курорт, інноваційний формат, маркетинг, комплекс маркетингу, маркетингові інструменти.

ЛОЯК Л.М.

Маркетинговые инструменты управления развитием предприятий ресторанного хозяйства курорта «Буковель»

Предметом исследования являются теоретико–методологические основы маркетинговой деятельности в контексте современного развития предприятий ресторанного хозяйства.

Целью исследования выступают концептуальные аспекты деятельности ресторанного хозяйства курорта «Буковель», а также определение основных маркетинговых инструментов воздействия на потребителей для обеспечения конкурентных позиций.

Методы исследования. В исследовании использованы совокупность научных методов и подходов, в том числе логического обобщения, системный, метод сравнений, что позволило обеспечить концептуальное единство исследования.

Результаты работы. В статье исследованы современные тенденции и перспективы развития ресторанного хозяйства как важной составляющей курорта «Буковель». Акцентируется внимание на том, что изменения условий функционирования сферы ресторанного бизнеса обуславливают необходимость адаптации традиционных инструментов маркетинга, обеспечит предприятиям увеличение потенциального контингента потребителей и развитие в перспективе.

Область применения результатов. В области экономических наук и в практической деятельности предприятий ресторанного хозяйства.

Выводы. Исследования современных концепций развития предприятий ресторанного хозяйства является важным элементом научных изысканий в сфере курортного сервиса. Предприятия ресторанного хозяйства в современных условиях высокой конкуренции, используют инновационные подходы как в организации обслуживания гостей, технологиях приготовления блюд, так и в маркетинге. Рестораторы вынуждены применять новые маркетинговые инструменты воздействия на потребителей с целью обеспечения устойчивости и более гибкого реагирования на возможные риски.

Ключевые слова: ресторанное хозяйство, предприятие ресторанного хозяйства, заведение ресторанного хозяйства, курорт, инновационный формат, маркетинг, комплекс маркетинга, маркетинговые инструменты.

LOYAK L.M.

Marketing instruments of the development management of the restaurant enterprises of «Bukovel» resort

The subject of research is the theoretical and methodological principles of marketing activities in the context of modern development of restaurant enterprises.

The purpose of the study is the conceptual aspects of the restaurant business of the resort «Bukovel», as well as the definition of the main marketing tools to influence consumers in order to ensure a competitive position.

Research methods. The study used a set of scientific methods and approaches, including logical generalization, system method, comparative method, which allowed to ensure the conceptual unity of the study.

Results of the work. The article examines modern trends and prospects of the development of restaurant industry as an important component of «Bukovel» resort. Emphasis is made upon the fact that changes in the conditions of restaurant business operation may cause the adaptation of traditional marketing tools, which will provide enterprises with an increase in the potential contingent of consumers and enterprise development in the future.

Field of the results application: in the field of economic sciences and in the practical activities of restaurant enterprises.

Conclusions. The investigation of the modern concepts of restaurant enterprises development is an important element of the study in the field of resort service. Restaurants in today's highly competitive environment, use innovative approaches in the organization of customer service, cooking technologies and marketing. Restaurateurs are forced to use some new marketing tools to influence consumers in order to ensure sustainability and more flexible response to potential risks.

Key words: restaurant business, enterprises of restaurant industry, resort, innovative format, marketing, marketing complex, marketing tools.

Постановка проблеми (Introduction): У XXI ст. ресторанний бізнес стає провідним напрямом соціального та економічного розвитку у світі та Україні. І хоча в розвинутих країнах ця сфера є дуже прибутковою і розвинутою, в Україні сфера ресторанного бізнесу перебуває лише у процесі формування. Значною мірою це відбувається через проблеми сучасного економічного та політичного стану країни.

Орієнтація на дотримання світових кулінарних трендів у закладах ресторанного господарства є важливим елементом обслуговування туристів. Зберігаючи кращі традиції національної кухні, заклади ресторанного господарства є візитною карт-

кою гостинності кожної країни, популярною формою проведення дозвілля та спілкування, ознакою престижу і добробуту. Тому специфіка даного виду діяльності, а також недостатня вивченість тенденцій його розвитку мають вагомим практичне значення.

Сучасний етап розвитку закладів ресторанного господарства в умовах поступової інтеграції в європейський та світовий економічні простори характеризується підвищеними вимогами до їх маркетингової діяльності. Для всіх маркетингових заходів повинен бути забезпечений комплексний підхід.

Зміни умов функціонування сфери ресторанного бізнесу зумовлюють необхідність адаптації

традиційних інструментів маркетингу. У контексті маркетингу взаємовідносин найбільш доцільним є маркетинговий інструментарій впливу на споживача у вигляді класичного комплексу «7P» (product – продуктова політика; price – визначення орієнтирів, принципів та методів встановлення цін; promotion – засоби просування; place – методи розподілу, канали збуту; personnel – персонал, що надає послуги; process – організація та етапи надання послуги; physical evidence – візуальні і матеріальні елементи, які оцінюються клієнтом і є доказом якості послуги) [1, с.75].

Аналіз досліджень проблеми (Analysis of recent researches and publications): Питання розвитку маркетингової діяльності підприємств ресторанного господарства в Україні та за кордоном завжди були актуальними. Проблематику розвитку сфери ресторанного господарства як важливої складової національної економіки в Україні досліджували у своїх працях О. Борисова, С. Гаврилюк, О. Григоренко, О. Завадинська, К. Крамаренко, Ю.Маслюк Г. П'ятницька, Н. П'ятницька, Л. Середницька, Н. Шпак та інші. Проте, слід зауважити, що існує необхідність подальшого дослідження застосування маркетингових інструментів для ефективного управління діяльністю підприємств ресторанного господарства та забезпечення їх конкурентних позицій на ринку послуг.

Виділення невирішених питань (Previously unsettled problem constituent): В наукових дослідженнях вирішення проблем розвитку сфери ресторанного господарства піднімається багато різних актуальних питань та напрямів. Зокрема, розвитку інноваційної діяльності, підвищення конкурентоздатності підприємств, вдосконалення технологій та організації обслуговування а також маркетингової діяльності. Однак, актуальним залишається питання розширення та застосування ефективного маркетингового інструментарію з врахуванням викликів сьогодення, що і викликало актуальність дослідження.

Мета статті (Main purpose of the article): Метою статті є дослідження концептуальних аспектів діяльності ресторанного господарства курорту «Буковель», а також визначення основних маркетингових інструментів впливу на споживачів для забезпечення конкурентних позицій.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження (Results and discussions):

Стан ресторанного бізнесу є індикатором економічного стану країни, вирішує низку соціально–економічних завдань тому актуальним постає питання з визначення тенденцій його розвитку, аналізу динаміки структурних показників, визначення недоліків та перспектив розвитку.

Ресторанний бізнес є однією з найбільш значущих складових розвитку курорту «Буковель».

Сучасний ресторанний сервіс курорту «Буковель» представляє значна кількість різноманітних закладів ресторанного господарства: це ресторани різних стилів і концепцій, ресторан–бар, кав'ярня, кафе–бар, лаунж–бар, колиба, ресторани за спеціальними замовленнями (кейтеринг) тощо. Демократизація ресторанного бізнесу, коли за доступними цінами можна отримати якісну кухню, гарний інтер'єр і пристойне обслуговування, зробила заклади середнього цінового сегменту конкурентоспроможними по відношенню до елітних ресторанів.

Проаналізувавши особливості надання послуг закладами ресторанного господарства курорту «Буковель», можна зробити наступні висновки:

- курорт Буковель – особливе місце з власними кулінарними традиціями, де тісно переплелися українська, польська, італійська, угорська та німецька кухні, багаті вже на звичні рецепти минулого;
- спостерігається тенденція до розвитку підприємств ресторанного господарства, що пропонують автентичну карпатську кухню;
- ресторанне господарство курорту представляють сучасні заклади з оригінальною, продуманою до дрібниць концепцією, смачною кухнею і якісним обслуговуванням, де гості можуть познайомитись із гастрономічними традиціями, новими кулінарними трендами, сучасними інноваційними технологіями.

За даними дислокації мережі закладів ресторанного господарства курорту «Буковель» станом на 01.01.2019 р. функціонувало 19 ресторанів (в тому числі 11 з національною кухнею), 2 кафе, 6 барів, 2 заклади швидкого обслуговування, 1 нічний заклад з організацією дозвілля «Бука» та наданням послуг харчування [2].

У ході дослідження розвитку мережі загальнодоступних закладів ресторанного господарства курорту «Буковель» було проведено вибіркочну класифікацію ресторанів, кафе, барів, підприємств швидкого обслуговування за типом кухні (табл.1).

Таблиця 1. Вибіркова класифікація підприємств ресторанного господарства курорту «Буковель» за типом кухні

Тип кухні	Найменування ресторанів, кафе, барів, підприємств швидкого обслуговування
Українська	Ресторани: «Ресторація Курінь», Самогонна ресторація «Старий млин», Паб–ресторан «Веселий гуцул», Корчма «Фіільварок», «Грибова хата», «SALO» «Kolyba». «СРЕPдеШИИНоK» Кафе: Кнайпа ЗШО: BORZOVARENYKI
Техаська	Ресторан: «Rebra BBQ»
Італійська	Ресторани: Osteria Italiana ЗШО: «Піцерія «Фелічита»»
Східна	Ресторани: «LUCKY BULL М'ЯСО&АЗИЯ»
	Бари: «Veranda Lounge–Zone»
Страви слов'янських та однієї і більше європейських країн	Ресторани: «СРЕPдеШИИНоK», «Арена»
	Кафе: «Bugi.L»
	Бари: «Whisky Bar», «Lounge bar Mojito», «Terrace Bar», «Lake bar»,
Страви кухонь двох і більше європейських країн	Ресторани: «Риба Grill», «ЗАНЗІБР», Ice Restaurant Bukovel Бари: Rondel BAR&Grill

Джерело: складено на основі джерела [2,3,4].

З проведеного дослідження можна зробити висновок про те, що серед демократичних закладів найактивніше розвиваються заклади швидкого харчування, ресторани національної та східної кухні.

Серед мережі закладів ресторанного господарства курорту «Буковель» переважає наявність великої частки загальнодоступних підприємств ресторанного господарства зі змішаним типом кухні (переважно слов'янсько–європейським) обумовлена тим, що більшість з них орієнтують свою пропозицію на широку аудиторію споживачів з різноманітними, проте звичними для мешканців Європи гастрономічними уподобаннями. Це, в свою чергу, підтверджує те, що змішаний тип кухні надає закладу більше можливостей для розвитку своєї товарної субстратегії, забезпечує високу гнучкість у разі зміни смаків та уподобань цільових споживачів.

Буковель – це сучасний курорт, відкритий до нового неординарного досвіду. І саме ця особливість буде у перспективі відчутною при відкритті нових закладів ресторанного господарства інноваційного формату.

Серед існуючих підприємств ресторанного господарства доцільно виокремити ті, що з погляду споживачів, пропонують найбільш інноваційні послуги (табл.2.).

Одним із недоліків роботи закладів ресторанного господарства є недосконала система маркетингу.

Погоджуємось з думкою Середницької Л.П., Маслюк Ю.В. про те, що управління ринковими позиціями підприємства ресторанного господарства повинно носити комплексний характер, орієнтуватися на найбільш повне задоволення запитів і потреб різних категорій споживачів та активно впливати на ринкові процеси з метою попередження й активного реагування на будь–які зміни в конкурентному середовищі. Це обумовлює необхідність впровадження комплексної системи управління конкурентоспроможністю підприємств на основі маркетингу [5, с.751].

Маркетинг підприємства ресторанного господарства ґрунтується на таких принципах:

- орієнтація усіх сфер діяльності підприємства на задоволення потреб покупців з метою продажу продукції і одержання прибутку;
- цілеспрямований і активний вплив на попит, його розвиток;
- гнучке реагування виробництва на зміну потреб і попиту покупців, оперативне пристосування до цих змін;
- використання ціноутворення як механізму реагування і впливу на кон'юнктуру ринку;
- вибір ефективних форм і методів доставки, реклами і продажу продукції;
- підтримка творчої атмосфери серед працівників, причетних до маркетингової діяльності, заохочення їх активності й ініціативи у розробці маркетингових рішень [5, с.753].

Таблиця 2. Інноваційні формати підприємств ресторанного господарства курорту «Буковель»

Тип закладу	Назва закладу	Концепція формату
Ресторан-бар	«Veranda Lounge-Zone»	Меню в форматі lounge food, з урахуванням новітніх гастрономічних трендів. Вечірки в стилі house.
Українська м'ясна ресторація	«SALO»	Демонструє традиційні смаки української кухні. У меню: 5 видів сала, сет горілки, гарячі страви з дичини: оленина, м'ясо козулі, дикої качки чи кабана.
Ресторан	«CREPdeШИНОк»	Місце зустрічі skіmenіv, freerayдерів і boardерів, невгамовних підкорювачів схилів. Чудова атмосфера, запашна кава, панорамні краєвиди та різноманітні млинці.
Фаст-фуд по-українськи	«BORZOVARENYKI»	Заклад пропонує традиційні українські страви (у глибоких мисках та в теплом маслі готові до споживання вареники з м'ясом, сиром, картоплею, картоплею та грибами, картоплею та сиром, печінкою, капустою, вишнею) та напої, сучасний дизайн та швидке і якісне обслуговування
Ресторан	«Lucky Bull» М'ясо&Азія	Ресторан східної кухні, пропонує найвиразніші страви з Кіото, Пекіну, Гонконгу, Бангкоку, Куала-Лумпуру, Сінгапуру, Джорджтауну та інших гастрономічних точок Азії. Тут можна спробувати качку по-пекінськи, класичні та альтернативні стейки та рибу приготовані на деревовугільному Robata Grill, азійські супи, страви в WOK, лобстери та устриці, екзотичні закуски.
Ресторація	«Курінь»	Найкращий заклад української кухні. Дбайливо оберігає традиції української гостинності та створюємо атмосферу тепла і затишку. Народні рецепти української кухні та апетитні аромати доповнюють гостинність українців.
М'ясний ресторан	«Rebra BBQ»	Формат casual food. Тут досягають нереального смаку м'яса завдяки технології приготування «Low & Slow», повільно задимлюючи його у власному техаському смокері. Завдяки флагманській технології тут можна щоранку отримувати свіже задимлене м'ясо і підтримувати сталу температуру продукту. Також власноруч випікають хліб і булки для бургерів, орієнтуючись на якість американської мережі «Shake & Shack».
Ресторан	Ice Restaurant Bukovel	Унікальний та єдиний ресторан побудований із снігу та льоду. Авторські страви, неповторний інтер'єр та затишна атмосфера додають приємних вражень у колекцію спогадів про зимовий відпочинок.
Ресторація-садиба	«Грибова хата»	Споруда має вражаючий вигляд, оскільки збудована в формі гриба. Заклад поєднує садибу зі зручними апартаментами, ресторан із карпатсько-гуцульською кухнею та еко-лазню, розташовану в печері. Переможець СОЛЬ «Найкращий ресторан української кухні» СОЛЬ.

Джерело: складено на основі джерела [2, 4].

Комплекс сучасного маркетингу включає всі заходи, які запроваджує підприємство для створення й активізації попиту на свій товар. Це планування та розробка продукції, забезпечення цінової політики, формування каналів розподілу продукції, інформаційне супроводження продукції, створення товарних знаків та брендів, забезпечення відповідної упаковки, налагодження та підтримання взаємовигідних стосунків із партнерами, клієнтами тощо. Як універсальний маркетинговий інструментарій комплекс маркетингу слугує «ключем» практично до будь-якого ринку [5, с.752].

Науковець Гаврилюк С.П. [6, с.179] стверджує: «У сучасних умовах розвитку ресторанного бізне-

су в Україні ресторатори вимушені застосовувати нові маркетингові інструменти впливу на споживачів з метою забезпечення стійкості та більш гнучкого реагування на можливі ризики. Часи, коли можна було не знати своїх клієнтів та їх соціальний портрет, залишилися в минулому. Рестораторам просто необхідно використовувати сучасні інструменти маркетингу, серед яких: створення сторінок в соціальних мережах, якісна e-mail розсилка, наявність сайту з необхідною і легкодоступною для відвідувачів інформацією. Для довідки за кордоном, за допомогою тільки однієї розсилки, до ресторану чи кафе повертаються до 60% гостей, що випадково зайшли перекусити».

Серед ефективних інструментів Інтернет–маркетингу доречно виокремити соціа–медіа маркетинг. Він забезпечує пропаганду й збут послуг підприємств ресторанного господарства, використовуючи ресурси соціальних медіа, контент яких виникає й оновлюється за рахунок відвідувачів і тим самим сприяє формуванню ширшого контингенту споживачів. Головними трендами соціа–медіа маркетингу є: сайт підприємства, цифровий маркетинг, контент–маркетинг, відео–контент, соціальні вкладки, соціальні новини, веб–форуми, смс–розсилки тощо [7, 8].

Основний принцип маркетингу – спрямованість на споживачів та вибір ефективних методів впливу на них. Це зумовлює необхідність пошуку дієвих маркетингових інструментів, перш за все, спрямованих на підвищення рівня задоволеності споживачів. А цьому сприятимуть гарний настрій, позитивні враження, захоплення та почуття, які виникли у процесі отримання ресторанної послуги.

Доцільно також врахувати точку зору науковців Шпак Н.О, Литвин І.В., Томашевського М.Р. щодо використання такого інструменту маркетингу як «преміювання відвідувачів». Це можуть бути послуги чи страви, які надаються споживачу в якості подарунку за зроблене замовлення. Безкоштовні подарунки до замовлення від місцевих умільців – недорогі гуцульські традиційні сувеніри, що вироблені майстрами для туристів, які можна дарувати безкоштовно при замовленні у ресторані, збільшують привабливість ресторану. Таким чином, залежно від розміру замовлення клієнт, особливо якщо це турист, отримує атрибут, що нагадуватиме про відвідування ресторану курорту «Буковель».

Отже, таке стимулювання клієнта через преміювання чи безкоштовні подарунки – це вигода, яку отримує клієнт у разі співпраці з рестораном, а вигода для ресторану – це лояльні клієнти [9].

Також важливими інструментами маркетингу для залучення нових клієнтів до ресторану є участь у різних заходах, виставках ресторанного та курортного бізнесу, що проводяться на території Карпатського регіону та України. Варто застосовувати «семплінг». Цим терміном позначається безкоштовне розповсюдження продукції власного виробництва покупцям, дегустації, можливість спробувати страви ресторанів, особливо орієнтованих на автентичну карпатську кухню.

Особливу роль у залученні більшої кількості клієнтів та утриманні конкурентних позицій ві-

діграє кваліфікований персонал, який забезпечує високі стандарти сервісу, володіє сучасними професійними знаннями та здатний до постійного впровадження інновацій.

Висновок

Сфера ресторанного господарства регіону є однією з небагатьох сфер вітчизняної економіки, в якій практично з самого початку економічних реформ повною мірою з'явилися ринкові відносини. Цей сегмент регіонального ринку послуг є найбільш динамічно розвинений і високододічний, а, отже, перспективний для інвестицій і привабливий для підприємців. Виклики сьогодення поставили перед управлінням підприємствами ресторанного господарства цілий ряд нових завдань, таких, як необхідність підвищення ефективності виробництва, зміцнення конкурентної позиції, що неминуче пов'язано з застосуванням в повсякденній практиці ведення бізнесу сучасних досягнень маркетингу.

Саме тому, підприємства ресторанного господарства в сучасних умовах високої конкуренції, використовують інноваційні підходи як в організації обслуговування гостей, технологіях приготування страв, так і в маркетингу. Такий підхід дає можливість зберегти контингент споживачів та залучити нових. Наявність таких переваг у ресторанах, як сервіс, оперативний зв'язок, оптимізація відвідуваності, онлайн замовлення, доставка додому, бізнес–інструменти лояльності, розвиток у соціальних мережах та адаптація мобільних гаджетів виступають на даний час основним фактором успішних концепцій.

Список використаних джерел (References):

1. Крамаренко К.М., Сіроус Б.В. Особливості маркетингу підприємств ресторанного господарства. Проблеми системного підходу в економіці. 2018. № 5 (67). С. 72–76.
2. Лояк Л.М. Ресторанне господарство курорту «Буковель»: кулінарні традиції та інновації. Реалії та перспективи розвитку індустрії гостинності в умовах інтеграційних процесів: тези доповідей Всеукраїнської науково–практичної конференції, 29 березня 2019 р. Мукачево: РВВ МДУ. С. 29–32.
3. Загнибіда Р. П., Лояк Л.М. Характеристика регіональних аспектів розвитку ресторанного господарства як складової туристичної індустрії. Карпатський край. Наукові студії з історії, культури, туризму. 2016. № 1. С. 150–158.

4. Гірськолижний курорт Буковель в Карпатах URL: <http://www.hotelsbukovel.com.ua/ua/hotels-catalog/gornolyzhnyj-kurort-bukovel>

5. Середницька Л.П., Маслюк Ю.В. Сучасний стан та перспективи розвитку маркетингової діяльності закладів ресторанного господарства. Молодий вчений .2017. № 10 (50). С.750–753.

6. Гаврилюк С. П. Особливості ресторанного маркетингу в Україні. Вчені записки Університету «КРОК». Серія «Економіка». 2017. Вип. 48. С. 175–183.

7. Social media marketing [Electronic resource] // Meaning in the Cambridge Business English Dictionary. — Available at : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/social-media-marketing>.

8. Stelzner M. Social Media Marketing Industry Report. How Marketers Are Using Social Media to Grow Their Businesses / Social Media Examiner. 2017. May 23.

9. Шпак Н.О., Литвин І.В., Томашевський М.Р. Сучасні тенденції інноваційного розвитку ресторанного бізнесу в Україні. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2016. № 858. С.179–187.

References:

1. Kramarenko K.M., Sirous B.V. Osoblyvosti marketynhu pidpriemstv restorannoho hospodarstva. Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi. 2018. № 5 (67). S. 72–76.

2. Loiak L.M. Restoranne hospodarstvo kurortu «Bukovel»: kulinarni tradytsii ta innovatsii. Realii ta perspektyvy rozvytku industrii hostynnosti v umovakh in-tehratsiinykh protsesiv: tezy dopovidei Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 29 bereznia 2019 r. Mukachevo: RVV MDU. S. 29–32.

3. Zahnybida R. P., Loiak L.M. Kharakterystyka rehionalnykh aspektiv rozvytku restorannoho hospodarstva yak skladovoi turystychnoi industrii. Karpatskyi kraj. Naukovi studii z istorii, kultury, turyzmu. 2016. № 1. S. 150–158.

4. Hirskolyzhnyi kurort Bukovel v Karpatakh URL: <http://www.hotelsbukovel.com.ua/ua/hotels-catalog/gornolyzhnyj-kurort-bukovel>

5. Serednytska L.P., Masliuk Yu.V. Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku marketynhovoї diialnosti zakladiv restorannoho hospodarstva. Molodyi vchenyi .2017. № 10 (50). S.750–753.

6. Havryliuk S. P. Osoblyvosti restorannoho marketynhu v Ukraini. Vcheni zapysky Universytetu «KROK». Seria «Ekonomika». 2017. Vyp. 48. S. 175–183.

7. Social media marketing [Electronic resource] // Meaning in the Cambridge Business English Dictionary. — Available at : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/social-media-marketing>.

8. Stelzner M. Social Media Marketing Industry Report. How Marketers Are Using Social Media to Grow Their Businesses / Social Media Examiner. — 2017. — May 23.

9. Shpak N.O., Lytvyn I.V., Tomashevskiy M.R. Suchasni tendentsii innovatsiinoho rozvytku restorannoho biznesu v Ukraini. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». 2016. № 858. S.179–187.

Дані про автора

Лояк Лілія Миколаївна,

к.е.н., доцент, доцент кафедри готельно–ресторанної та курортної справи, ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»,
e-mail: lojak@ukr.net

Данные об авторе

Лояк Лилия Миколаївна,

к.э.н., доцент, доцент кафедры гостинично–ресторанного и курортного дела, ДВНЗ «Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника»,
e-mail: lojak@ukr.net

Data about the author

Liliya Loyak,

PhD in Economics, associate professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
e-mail: lojak@ukr.net

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ЗАСАНСЬКИЙ В.В., ПРЕДБОРСЬКИЙ В.А. «Автономна» тіньова влада як засіб тіньового псевдореформування.....	7
ШОСТАК Л.Б., ДІКАРЕВ О.І. Воднева економіка як сучасна антикризова стратегія.....	16
ЗАКРЕВСЬКА Л.М., ПЕНЧУК Г.С. Перспективи та інструменти розвитку електронного бізнесу в Україні.....	33
РУСИНА Ю.О., ТОЛОЧКО В.М. Моніторинг та оцінка ризику депозитної діяльності КБ АТ «ПУМБ».....	39

Інноваційно-інвестиційна політика

КЛИМЧУК М.М., ІЛЬІНА Т.А., КЛИМЧУК С.А., ЛЮБЧЕНКО О.С. Методологія формування стратегії управління підприємством: концептуально-інвайроментальні засади.....	48
КОЛОДІЙЧУК А.В. Маркетологічні особливості Visual FoxPro-С#-програмування ризиків інвестиційних проектів ІКТ-профілю спрямування.....	55
ЧЕРКАШИНА К.Ф. Застосування інноваційних інструментів ефективного менеджменту при злитті чи поглинанні як перспективного напрямку у подоланні кризових явищ у банківському секторі.....	59

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ПУЗИРЬОВА П.В., ДОВБУШ В.І. Сучасний стан готельного ринку України в умовах COVID-19 та перспективи його розвитку.....	68
МАЛЯРЧУК І.І. Бухгалтерська звітність в системі управління підприємством.....	76
ЗАЖОМА В.М., БУЖИН О.А. Оптимізація оцінювання підготовки груп і відділень гірничорятувальних та висотно-верхолазних рятувальних робіт.....	83
РУСИНА Ю.О., БАЦЕНКО Н.О. Розвиток системи транспортної логістики в Україні: останні тенденції.....	90
БОДЮК А.В. Вартісні аспекти виробництва надро-ресурсної продукції.....	97

Розвиток регіональної економіки

ЛУЦКІВ О.М. Фінансова інклюзія як драйвер економічного зростання регіонів України.....	105
--	-----

Соціально-трудова проблеми

ШЕДЯКОВ В.Є. Стимулювання праці при зростанні елементів творчості.....	112
ЛОЯК Л.М. Маркетингові інструменти управління розвитком підприємств ресторанного господарства курорту «Буковель».....	122

СОДЕРЖАНИЕ

Макроэкономические аспекты современной экономики

ЗАСАНСКИЙ В.В., ПРЕДБОРСКИЙ В.А. «Автономная» теневая власть как средство теневого псевдореформирования	7
ШОСТАК Л.Б., ДИКАРЕВ А.И. Водородная экономика как современная антикризисная стратегия	16
ЗАКРЕВСКАЯ Л.Н., ПЕНЧУК А.С. Перспективы и инструменты развития электронного бизнеса в Украине	33
РУСИНА Ю.А., ТОЛОЧКО В.Н. Мониторинг и оценка риска депозитной деятельности КБ АО «ПУМБ»	39

Инновационно-инвестиционная политика

КЛИМЧУК М.Н., ИЛЬИНА Т.А., КЛИМЧУК С.А., ЛЮБЧЕНКО А.С. Методология формирования стратегии управления предприятием: концептуально-инвайроментальные основы	48
КОЛОДИЙЧУК А.В. Маркетографические особенности Visual FoxPro-С#-программирования рисков инвестиционных проектов ИКТ-профиля направления	55
ЧЕРКАШИНА Е.Ф. Применение инновационных инструментов эффективного менеджмента при слиянии или поглощении как перспективного направления в преодолении кризисных явлений в банковском секторе	59

Экономические проблемы развития отраслей и видов экономической деятельности

ПУЗЫРЁВА П.В., ДОВБУШ В.И. Современное состояние гостиничного рынка Украины в условиях COVID-19 и перспективы его развития	68
МАЛЯРЧУК И.И. Бухгалтерская отчетность в системе управления предприятием	76
ЗАЖОМА В.М., БУЖИН А.А. Оптимизация оценки подготовки групп и отделений горноспасательных и высотно-верхолазных спасательных работ	83
РУСИНА Ю.А., БАЦЕНКО Н.А. Развитие системы транспортной логистики в Украине: последние тенденции	90
БОДЮК А.В. Стоимостные аспекты производства недр-ресурсной продукции	97

Развитие региональной экономики

ЛУЦКИВ Е.Н. Финансовая инклюзия как драйвер экономического роста регионов Украины	105
---	-----

Социально-трудовые проблемы

ШЕДЯКОВ В.Е. Стимулирование труда при возрастании элементов творчества	112
ЛОЯК Л.Н. Маркетинговые инструменты управления развитием предприятий ресторанного хозяйства курорта «Буковель»	122

CONTENT

Macro-economic aspects of modern economy

ZASANSKYI V.V. PREDBORSKIY V.A. «Autonomous» shadow power as a means of shadow pseudoforformation	7
SHOSTAK L.B. DIKAREV O.I. Hydrogen economy as a modern anti-crisis strategy	16
ZAKREVSKA L.M., PENCHUK G.S. Prospects and tools for e-business development in Ukraine.....	33
RUSINA Yu. O., TOLOCHKO V.M. Monitoring and evaluation of risk of deposit activities of CB JSC FUIB.....	39

Innovation and investment policy

KLYMCHUK M.M., ILINA T.A., KLYMCHUK S.A., LIUBCHENKO O.S. Methodology of enterprise management strategy formation: conceptual and environmental principles	48
KOLODIYCHUK A.V. Market graphic features of Visual FoxPro-C#-programming of risks of investment projects of ICT-profile direction	55
CHEKASHYNA K. F. Application of innovative tools of effective management for merger or acquisition	59

Economic problems of development of branches and types of economic activity

PUZYROVA P., DOVBUSH V. Current state of Ukraine's hotel market under COVID-19 and prospects for its development.....	68
MALYARCHUK I.I. Accounting reporting in the enterprise management system.....	76
ZAZHOMA V.M., BUZHYN O.A. Optimization of evaluation of training of groups and departments of mining rescue and altitude rescue works.....	83
RUSINA Yu. O., BASHCHENKO N.A. Transport logistics system development in Ukraine: latest trends.....	90
BODYUK A.V. Cost aspects of production of subsoil resources.....	97

Development of a regional economy

LUTSKIV O.M. Financial inclusion as a driver of economic growth in the regions of Ukraine.....	105
--	-----

Social-labor problems

SHEDYAKOV V.E. Stimulation of labour with increasing elements of creativity.....	112
LOYAK L.M. Marketing instruments of the development management of the restaurant enterprises of «Bukovel» resort.....	122

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.

2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.

3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

– назва статті та анотація на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;

– ключові слова на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);

– *постановка проблеми* у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;

– *аналіз останніх досліджень і публікацій*, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– *формування цілей статті* (постановка завдання);

– *виклад основного матеріалу дослідження* з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– *висновки з даного дослідження* і перспективи подальших розвідок у даному напрямку;

– *список використаних джерел* (українською та англійською мовами).

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді. Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт збірника наукових праць: <http://ndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

К авторам сборника

Уважаемые авторы!

*Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
принимает к печати в научном сборнике
«Формирование рыночных отношений в Украине» статьи с экономической тематики*

При подаче статьи в редакцию необходимо оформить ее по представленным ниже правилам, а также тщательно проверить текст на предмет выявления грамматических, орфографических, стилистических и других ошибок!

1. Статья должна соответствовать тематической направленности сборника.
2. Обязательными являются рецензия специалиста (доктора наук) в соответствующей области науки.
3. В статье соответствии с требованиями ВАК необходимы следующие элементы:
Статья должна содержать: Библиографический показатель УДК, сведения об авторе (ах) фамилия, имя, отчество (автора полностью), место работы, должность, e-mail на трех языках;
– название статьи и аннотация на трех языках (украинский, русский, английский 1500–2000 знаков с пробелами), где четко сформулирована главная идея статьи и обоснована ее актуальность;
– ключевые слова на трех языках до 10 слов (украинский, русский, английский);
– *постановка проблемы* в общем виде и ее связь с важными или практическими задачами;
– *анализ последних исследований и публикаций*, в которых начато решение данной проблемы и на которые опирается автор, выделение нерешенных ранее частей общей проблемы, которым посвящена статья;
– *формирование целей статьи* (постановка задачи);
– *изложение основного материала* исследования с полным обоснованием полученных научных результатов;
– *выводы из данного исследования* и перспективы дальнейших исследований в данном направлении.
– *список использованных источников*, (на украинском и английском языках)
4. Объем – от 8 до 16 страниц, формата А4 через интервал 1,5. Поля: верхнее, нижнее, левое, правое – 2 см. Абзац – 5 знаков. Шрифт: Arial, размер – 12. Язык – украинский.
5. Фамилия, инициалы, ученая степень размещаются в правой верхней части листа.
6. Сведения об авторе: адрес, контактный телефон (домашний, рабочий).
7. Статьи, таблицы и формулы должны выполняться в редакторе Microsoft Word, если статья содержит формулы, то они должны набираться в редакторе формул Microsoft Equation, который встроен во все версии программы Word.
8. Если статья содержит графики или диаграммы, выполненные в других программах (например, Excel, Corel Draw и др.), То эти файлы также добавляются к статье в оригинале программ, в которых они выполнены.
9. Графики и диаграммы могут быть переданы в графических форматах: векторный – EPS, AI (шрифты сконвертированные в кривые) растровый – TIF, 300 dpi, 256 цветов серого.
10. Сноски в документе должны быть оформлены с помощью встроенных функций программы Word.
11. Названия файлов должны соответствовать фамилиям авторов.
12. Статьи предоставляются на электронном носителе обязательно добавляются статьи в распечатанном и качественном виде. Текст в электронном виде должен соответствовать тексту в напечатанном виде.
13. Статьи не должны содержать примечаний от руки и помарок, каждый лист статьи подписывается автором.
14. Ссылки на источники информации являются обязательными. Источники подаются в конце статьи с основными требованиями к библиографическим описаниям. Нумерация источников вдоль текста.
15. В случае невыполнения вышеуказанных требований редакция не принимает статей в печать.

Редакция научного сборника не несет ответственности за авторские права статей, которые подаются в печать.

Справки по телефонам: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80

Сайт сборника научных трудов: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Редакционная коллегия

To the authors of the collection!

Dear authors!

*State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
accepts economic articles for printing in the scientific collection
«Market Relations Development in Ukraine»*

When submitting an article to the editorial board, it is necessary to compose it according to the following rules, as well as carefully check the text to detect grammar, spelling, stylistic and other errors!

1. The article should correspond to the thematic orientation of the collection.
2. The review of a specialist (doctor of sciences) in the relevant field of science is mandatory.
3. The following elements are required in the article in accordance with the requirements of the HAC:
The article should contain: UDC bibliographic index, information about the author(s) in three languages;
  - the title of the article and an abstract in three languages (Ukrainian, Russian, English extended annotation), where the main idea of the article is clearly formulated and its relevance is substantiated;
  - keywords in three languages, up to 10 words (Ukrainian, Russian, English);
  - *problem statement in general* and its connection with important or practical tasks;
  - *analysis of recent researches and publications* in which the solution to this problem was initiated and author is based on them; the emphasis of previously unsettled parts of the general problem to which the article is devoted;
  - *formation of the goals of the article* (statement of the task);
  - *an outline of the main research material* with the full justification of the obtained scientific results;
  - *conclusions from this study* and prospects for further investigation in this direction.
  - *list of used sources, references*
4. Volume – from 8 to 16 pages, format A4 in interval 1,5. Fields: upper, lower, left, right – 2 cm. Paragraph – 5 characters. Font: Arial, size – 12. Language – Ukrainian.
5. The last name, initials, scientific degree are placed in the upper right of the sheet.
6. Information about the author: address, contact phone (home, work).
7. Articles, tables and formulas must be executed in Microsoft Word editor, if the article contains formulas, they should be typed in the Microsoft Equation formula editor that is Built-in to all versions of Word.
8. If the article contains graphs or charts, execution in other programs (such as Excel, Corel Draw, etc.), then these files are also added to the article in the original programs in which they are executed.
9. Charts and diagrams can be transmitted in graphic formats: vector – EPS, AI (fonts converted into curves); raster – TIF, 300 dpi, 256 colors gray.
10. Entries in the document must be made using the built-in features of the Word program.
11. The names of the files should correspond to the names of the authors.
12. Articles are provided on an electronic carrier, as well as necessarily added articles in printed and high-quality form. The text in electronic form must correspond to the text in printed form.
13. Articles should not contain handwritten notes and stamps, each article letter is signed by the author.
14. References to sources of information are mandatory. Sources are provided at the end of the article with the basic requirements for bibliographic descriptions. Numbering sources along the text.
15. In case of non-fulfillment of the above-mentioned requirements, the editorial board does not accept articles for printing.

The edition of the scientific collection is not responsible for the copyrights of the articles submitted for publication.

Inquiries by phone: (044) 239–10–49, (096) 309–42–80
Website of scientific bulletin: <http://dndiime.org.ua/>; e-mail: zbornik@ukr.net

Editorial team

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№6 (229) 2020 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Студінська Г.Я.
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 25.06.2020 р.
Формат 60x84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 15,93.
Гарнітура Eurore. Наклад 100 прим.

Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net

**Государственный научно–исследовательский институт
информатизации и моделирования экономики**

ФОРМИРОВАНИЕ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В УКРАИНЕ

Сборник научных трудов

№6 (229) 2020 р.

Периодичность–ежемесячник

Главный редактор Студинская Г.Я.
Компьютерная верстка и дизайн Сердюк В.Л.

Подписано в печать 25.06.2020 р.
Формат 60x84 1/8. бумага офсетная
Усл. печатных. листов 15,93.
Гарнитура Europе. Наклад 100 экз.

Государственный научно–исследовательский институт информатизации и моделирования экономики
Свидетельство о государственной регистрации печатного средства массовой информации
Серия КВ 22545–12445ПР от 20.02.2017 г.
Адрес редакции 01014, г. Киев, бул. Дружбы Народов, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e–mail: zbornik@ukr.net

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling

MARKET RELATIONS DEVELOPMENT IN UKRAINE

Collection of scientific works

No.6 (229) 2020

Frequency – monthly

Editor-in-Chief G. Studinska
Computer design and design V.Serdyuk

Signed for printing on 25.06.2020.
Format 60*84. 1/8. Paper offset
Conditional Printed Sheets 15,93.
Headset Europe. Circulation 100 copies

State Research Institute of Informatization and Economic Modeling
Certificate of state registration of printed mass media
Series KV 22545–12445PR from 02.20.2017
Editorial address, 01014, m. Kyiv, bul. Druzhby Narodiv, 38
<http://dndiime.org.ua/>, e-mail: zbornik@ukr.net